

Barggaheaddji:
Sámediggi

NJUKČAMÁNU 2009 RAPORTA

ÁRVVOŠTALLAN

Guovttegielatvuoda doarjjagiid
geavaheami

Ole-Magne Kleven
Trygg Jakola
Lone Hegg
Jan Aslaksen

finnut
CONSULT AS

Sisdoallu

1	Álgu.....	5
1.1	Duogáš.....	5
1.2	Árvvoštallama ulbmil.....	5
1.3	Ráddjemat.....	5
1.4	Metoda.....	5
2	Guovttegielatvuohta.....	7
2.1	Sámelága giellanjuolggadusat.....	7
2.2	Eará raporttat ja iskkadeamit.....	8
3	Doarjagat guovttegielatvuhtii.....	11
3.1	Ulbmil.....	11
3.2	Juolludeamit ja juolludanreive.....	11
3.3	Geavaheapmi ja raportačállin.....	12
3.4	Máksin ja eará formálalaš gáibádusat.....	12
3.5	Doarjaga juogadeapmi.....	13
4	Guovttegielatvuođa doarjagiid geavaheapmi ja vásáhusat.....	15
4.1	Unjágga gielda.....	15
4.2	Deanu gielda.....	18
4.3	Porsánjgu gielda.....	22
4.4	Karášjoga gielda.....	25
4.5	Guovdageainnu suohkan.....	28
4.6	Gáivuona suohkan.....	30
4.7	Divttasvuona suohkan.....	33
4.8	Finnmárkku fylkkagielda.....	35
4.9	Romssa fylkkasuohkan.....	38
4.10	Nordlándda fylkkasuohkan.....	40
4.11	Sámediggi.....	43
4.12	Gažadaniskkadeapmi.....	45
5	Árvvoštallamat.....	51
5.1	Sámedikki ulbmilat.....	51
5.2	Raportačállimat ja čuovvoleapmi.....	54
5.3	Juolludaneavttut.....	57
5.4	Eará vásáhusat guovttegielatvuođa doarjagiiguin.....	58
6	Guovttegielatvuođa doarjaga rehkenastin.....	58
7	Rievdadanevttohus.....	61
8	Dokumeanta- ja gáldolistu.....	64
9	Mildosat.....	65

JEARAHALLANGUIDE	65
JEARAHALLANGUIDE	69
GAŽADANSKOVVI	72

Govadatlistu

Govadat 1	45
Govadat 2	46
Govadat 3	46
Govadat 4	47
Govadat 5	48
Govadat 6	49
Govadat 7	50
Govadat 8	50

Tabeallalistu

Tabealla 1	48
Tabealla 2	60
Tabealla 3	61
Tabealla 4	61
Tabealla 5	62

Ovdasátni

Finnut Consult AS lea Sámedikki ovddas čađahan guovttegielatvuođa doarjagiid árvvoštallama.

Árvvoštallama váldoulbmilin lei oažžut buori gova das movt suohkanat ja fylkkasuohkanat geavahit guovttegielatvuođa doarjagiid; mii lea doaimman dohkálaččat ja mii ii soaitte mannan juste áigumušaid mielde. Lea maiddái dehálaš oažžut ovdan movt juolludaneavttuid fertešii rievdadit vai dat doibmet eanet ulbmillaččat boahtteáiggis.

Giitit Sámedikki barggu ja buori ovttasdoaimma ovddas. Datačoakkáldagas leat dieđut maid leat čohkken go leat jearahallan buot suohkaniid ja fylkkasuohkaniid mat árvvoštallanáiggis ledje oassin sámegeiela hálddašanguovllus, ja leat maid geahčadan dáid suohkaniid ja fylkkasuohkaniid raporttaid main čilgejit movt sii leat geavahan doarjagiid, ja leat sin plánaid ja eará dokumeanttaid maid geahčadan.

Giitit buohkaid geat leat leamaš veahkkin dán barggus, geat leat addán dieđuid, leamaš veahkkin gávdnamin buriid praktihkalaš čovdosiid, ohcan dokumeanttaid, ságastallan minguin ja buktán ruovttoluotta dieđuid jearahallamiid čállošiid.

Barggaheaddji lea barggu jođu birra ožžon dieđuid dađistaga prošeaktaáiggis.

Árvvoštallama leaba čađahan Ole-Magne Kleven ja Trygg Jakola.

Lone Hegg ja Jan Aslaksen leaba hábmen gažadanskoviid ja jearahallanguide. Soai leaba maid leamaš mielde gažadaniskkademiid čađaheamis ja dieđuid roggamis.

Čáhcesullos, njukčamánu 12. beaivvi 2009

Finnut Consult AS
Ole-Magne Kleven
prošeaktajođiheaddji

1 Álgu

1.1 Duogáš

Sámelága giellanjuolggadusat¹ doaibmagohte 1992:s. Sámediggi lea 1993 rájes juohkán guovttegielatvuoda doarjagiid daid suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda mat áiggis áigái leamaš mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Dát doarjjaortnet lea okta dain deháleamos doarjjaortnegiin mii lea mielde váikkuheamen dan ahte suohkanat ja fylkkasuohkanat nákkejit deavdit sámelága giellagáibádusaid . 2008:s lei dát doarjja oktiibuot 42,75 mill. kr.

Sámediggi ii leat čadahan sierra árvvoštallama suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheamis dan rájes diggi válddii badjelasas gielladoarjagiid juohkima. Sámedikki 2008 bušehtas lea biddjojuvvon ruhta árvvoštallat daid guovttegielatvuoda doarjagiid maid diggi juolluda suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda.

1.2 Árvvoštallama ulbmil

Árvvoštallama ulbmil lea, nugo gilvovuodustusas lea čállojuvvon, maid namuhit dás vuolábealde:

- *Árvvoštallan galgá addit buori gova das movt suohkanat ja fylkkasuohkanat leat atnán guovttegielatvuoda doarjagiid áigodagas 2003-2007.*
- *Árvvoštallan galgá čujuhit makkár oasis doarjjaortnegis leat doaibman dohkálaččat ja makkár oasis eai leat doaibman áigumuša mielde.*
- *Sámedikki ulbmil lea ahte dat čadaheapmi mii dál galgá dahkkot, galgá leat vuodđun smiehttamuššii ahte galggašii go guovttegielatvuoda doarjjaortnega juohkineavttuid rievdadit moktege bušeahhtajagi 2010 rájes, ja ahte árvvoštallan galgá čujuhit makkár vejolaš rievdademiide lea dárbu nu ahte eavttut leat ulbmillaččat boahteáiggis.*

1.3 Ráddjemat

Árvvoštallan galgá vuosttažettiin oažžut ovdan dan movt suohkanat ja fylkkasuohkanat leat atnán guovttegielatvuoda ruhtajuolludemiid. Áigodat mii galgá árvvoštallojuvvot, lea gaskal 2003 ja 2007. Dat mearkaša ahte Snoasa suohkan ja Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan, mat dál leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus, ja ožžot guovttegielatvuoda doarjagiid, eai leat dán árvvoštallamis mielde.

1.4 Metoda

Dieđuid leat čohkken jearahallamiin ja jahkeraporttain, plánain, iešguđetlágan raporttain ja eará dokumeanttain. Dasa lassin lea čadahuvvon web-bokte gažadaniskadeapmi. Stuurámus oassi buot čálalaš dokumentašuvnnain maid leat čohkken, lea boahtán Sámedikkis. Muhtun oasi leat viežžan njuolga suohkaniin. Barggu viidodat ja áigi mii mis lei dán prošeavtta čadaheapmái, lei mearrideaddjin dasa ahte eat čohkken šat eará dieđuid, eat ge váldán

¹ Sámelága giellanjuolggadusat čuvvot mielddusin dán raportii.

oktavuođa eará ásahusaiguin dán barggus.

1.4.1 Gáldot ja dokumeanttat

Juolludanreivvet: Sámediggi sádde juohke jagi juolludanreivviid doarjagiid vuostáiváldiide sihke sámegillii ja dárogillii. Dáin reivviin ožžot suohkanat/fylkkasuohkanat dieđu ahte doarjja lea juolluduvvon ja makkár gáibádusat doarjaga geavaheapmái ja raportačállimii leat. Sii ožžot maid formálalaš dieđuid máksima birra.

Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid jahkeraporttat: Dáid raporttaid leat guovttegielatvuoda doarjagiid vuostáiváldit geatnegasat sáddet Sámediggái. Raporttat čilgejit eanas dan masa doarjjaruhta lea adnon doarjjajagis. Mii leat lohkan buot árvvoštallanáigodahkii guoskevaš jagiid raporttaid, mat gullet daid suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda mat leat mielde dan árvvoštallamis. Dát raporttat leat ge váldodieđut maid ala dán árvvoštallama hukset. Eanas oassi raporttain leat gávdnamis sihke sámegillii ja dárogillii, muhto muhtun hárve oktavuođain leat muhtun raporttat dušše sámegillii dahje dušše dárogillii.

Eará raporttat: Árvvoštallanteam lea maid geahčadan ovdalaš árvvoštallamiid ja raporttaid main lea dakkár fáddá mii heive dasa maid dát árvvoštallan čalmmustahttá. Daid birra čállojuvvo mañnelis dán raporttas.

1.4.2 Jearahallamat

Leat čadahan jearahallamiid buot suohkaniin/fylkkasuohkaniin mat leat ožžon guovttegielatvuoda doarjagiid árvvoštallanáigodagas ja Sámedikkiin; oktiibuot 11 doaimma leat jearahallojuvvon. Buot jearahallamiid leat čadahan persovnnalaš deaivvademiin. Juohke jearahallamis ledje mielde guokte ráđđeaddi árvvoštallanjoavkkus. Dát bargovuohki lei buorre ja seammás dat lea mielde sihkarastimin barggu kvalitehta. Dát lea gáibidan ollu návccaid áiggi dáfus ja maddái leat golahan ollu mátkkoštemiide. Muhto go bures ráhkkaneimmet ovdagihitii, de manne liikká jearahallanvuorut johtilit ja bures. Jearahallamat čadahuvvo ovdagihitii sáddejuvvon jearahallanguide vuodul. Suohkanat/fylkkasuohkanat ja Sámediggi ožžo iešgudetlágan jearahallanguide. Suohkaniin/fylkkasuohkaniin leat jearahallamiin leamaš mielde sihke sátneljodiheddjit, ráđđeolbmát, giellamielbargit ja earát. Jearahallamiin oaččuimet dehálaš lassidieđuid čálalaš dokumentašuvnnaide mat leat gávdnamis, earenoamážit dan ektui ahte oažžut ovdan oainnuid ja eará earenoamášvuodaid mat eai boađe ovdan čálalaš raporttain. Sii geat leat jearahallojuvvon, leat mañnil beassan lohkat dan mii jearahallamiin lea čállojuvvon, ja leat beassan buktit iežaset oaiviliid dasa. Dása manai ollu áigi, muhto dat lea ge addán datavuđđui buoret kvalitehta.

1.4.3 Gažadaniskkkadeapmi

Gažadaniskkkadeapmi čadahuvvui danin vai gártá diehtovuodđu olluvuođa analysii. Muhtun oktavuođain lei suohkaniidda váttis gávdnat daid dieđuid maid mañis mii leimmet, danin go lei oanehis vástidanáigi gažadaniskkkadeamis ja maddái oppalohkái árvvoštallamis. Gažadaniskkkadeapmi sáddejuvvoi mañná jearahallanvuoruid ja dat dahkkui web bokte. Ledje

17 gažaldaga mat ledje huksejuvvon Mamut Online Survey veahkkenevvui. Juohkehaš gii oáččui gažaldagaid, lea vástidan iskkadeapmái, muhto lea iešguđetlágan dássi vástádusain dan ektui mii guoská sturrodagaid kvantifiseremii. Dát web-iskkadanreaidu lea dakkár ahte dat iešalddis sádde muittuhemiid jus vuostáiváldis ii leat bohtán vástádus. Sii geat gažadaniskkadeamis ledje mielde, ožžo vejolašvuoda deavdit vástádusaid vuoruid mielde, eai dárbbášan buot oktanis vástidit, ovdal go giddejedje iskkadeami ja sáddejedje vástádusaid.

1.4.4 Analyisa ja árvvoštallamat

Analyisa hukse eanas čálalaš dieđuide mat gávdnojit raporttain, ja dieđuide maid leat ožžon jearahallamiin. Danin dán raporttas lea ollu sáhka kvalitatiiva árvvoštallamiid birra. Mis eai leat nu ollu dieđut maid vuodul livččiimet sáhtán hukset kvantitatiiva árvvoštallama, earet eará danin go suohkaniin ii leat leamaš geatnegasvuolta sáddet rehketoalu mii čájeha doarjjaruđaid geavaheami. Kvalitatiiva árvvoštallamis lea dehálaš geahččat movt ruđat leat adnon daid ulbmiliid ektui maid Sámediggi lea bidjan dáid juolludemiide.

2 Guovttegielatvuolta

2.1 Sámelága giellanjuolggadusat

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (sámeláhka) mearriduvvui geassemánu 12. beaivvi 1987, ja bođii fápmui guovvamánu 24. beaivvi 1989. Lága ulbmil lea láhčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Juovlamánu 21. beaivvi 1990 mearriduvvui sámeláhkii lasáhus, 3. kapihtal, mii earenoamážit giedahallá sámegiela.

Dán kapihtala njuolggadusat, maid dábálaččat gohčodit sámelága giellanjuolggadussan, bohte fápmui ođđajagimánu 1. beaivvi 1992. Seammás go dát láhkalasáhus mearriduvvui, de lasihuvvui maid lága 1. kapihtalii; oktasaš mearrádusaide, dát lasáhus: Sámegiella ja dárogiella leat seammaárvosaš gielat. Dát gielat galget leat seammaárvosaš 3. kapihtala njuolggadusaid mielde.

Sámegiela hálddašanguovllus lea almmolaš bálvalusaid geavaheddjiin vuoigatvuolta oážžut bálvalusa sámegillii sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Maiddái regionála almmolaš orgánat hálddašanguovllus galget vástidit reivviid sámegillii. Dieđut mat leat olles dahje muhtun oasi sámegiela hálddašanguovllu álbmoga várás, galget leat sihke sámegillii ja dárogiellii.

Sámelága giellanjuolggadusat addet olbmuide gielalaš vuoigatvuodaid go váldet oktavuoda iešguđetlágan almmolaš ásahusaiguin. Dát mielddisbuktá ahte njuolggadusat, dieđut ja skovit galget leat sámegillii, ahte lea vuoigatvuolta oážžut vástádusa sámegillii, ahte galgá leat viiddiduvvon riekti geavahit sámegiela riekteásahusain, dearvvašvuodaásahusain ja sosiálasuorggis, ahte galget oážžut juohkehažžii sierra heivehuvvon girkolaš bálvalusaid sámegillii, ja ahte galgá leat vuoigatvuolta oážžut virgelobi bálkkáin ja sámegiel oahpahusa.

Jus almmolaš ásašusat eai čuovu sámelága giellanjuolggadusaid, de sáhtta son geasa ášši njuolga guoská, váidit dan ásašusa lagamus bajitdási orgánii masa váidda guoská, bálddastahte sámelága § 3 – 11. Fylkkamáne lea váiddaásahus váidagiidda mat gusket suohkaniid ja fylkkasuohkaniid orgánaide. Maiddái riikkaviidosasá sámii organisašuvnnain ja riikkaviidosasá almmolaš orgánain mat barget áššiiguin mat earenoamážit gusket olles sámii álbmogii dahje muhtun oassái sámii álbmogis, lea váidinriekti dákkár áššiin. Seamma guoská maid áššiin mat eai guoskka nammijahkii ovttage olbmui. Kultur- ja girkodepartemeantta dieđuid mielde ii leat ovddiduvvon oktage dákkár váiddaášši.

Muhtun mearrádušat sámelágas gusket dušše sámegiela hálddašanguvlui, muhto doppe leat maid mearrádušat mat eai leat geográfalaččat ráddjejuvvon. Muhtun mearrádušat gusket earenoamážit suohkaniidda, ja eará mearrádušat gusket maiddái stáhta ja regionála eiseválddiide. Maiddái stáhta ja regionála almmolaš ásašusat leat geatnegahttejuvvon, ovdamearkkadihte lea viiddiduvvon vuoigatvuohta beassat geavahit sámegiela riekteásahusain, ja lágat ja láhkaásahusat madda olles sámii álbmogis dahje muhtun oasis álbmogis lea earenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.

Hálddašanguovllu ásaheapmi lea unnimus rievttalaš gáibáduš ja sámelága giellakapihtala mearrádušat leat maid buot unnimus dási gáibádušat. Dát mearkkaša ahte buot almmolaš ásašusat ávžžuhuvvojit vuhtiiváldit sámegiela geavaheddjiid, maiddái viidábut go lága njuolggadusat geatnegahttejit. Buori hálddašanskihka mielde galggašii vástidit sámegillii, go olmmoš váldá oktavuoda ásašusain sámegillii, maiddái dakkár oktavuodain gos láhka ii dan gáibit.

Sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje 1990:s, ja dalle maid mearriduvvui lágas makkár suohkanat gullet sámegiela hálddašanguvlui. Go Divttasvuona suohkan váldojuvvui mielde sámegiela hálddašanguvlui 2005:s, de rievdaduvvui láhka nu ahte hálddašanguovlu dál mearriduvvo láhkaásahusain.

Hálddašanguvlui gullet dál dát suohkanat: Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsángu ja Deatnu Finnmárkkus, Gáivuotna Romssa fylkkas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoasa Davvi-Trøndelágas. Nu lea ge sihke davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella mielde sámegiela hálddašanguovllus.

Loabát suohkan Romssas mearridii guovvamánus 2008 ahte suohkan áigu ohcat sámegiela hálddašanguvlui mielde.

2.2 Eará raporttat ja iskkadeamit

Leat čadahuvvon ollu čielggadeamit ja árvvoštallamat maid fáddá leamaš guovttegielatvuohta. Mii leat daid geahčadan ja ovdanbuktit dás čoahkkáigeasu dieid čielggademiin.

2.2.1 Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallan

Davviriekkaid Sámi Instituhtta árvvoštallai 2007:s sámelága giellanjuolggadusaid.

Barggaheaddji lei Kultur- ja girkodepartemeanta. Duogáš dien bargui lei ahte Sámediggi ja

departemeanta oavvvilideigga ahte lei dárbu dárkileappot iskat movt sámelága 3.kapihtal; Sámegeiella, doaibmá lága ulbmiliid ektui.

Dien raportta loahppáárvoštallamis celkojuvvo ahte eanas almmolaš ásašusat maidda sámelága giellanjuolggadusat gusket, eai deavdde lága gáibádusaid ollásii. Dasto ii leat ge sámegiela hálddašanguovllu ássiin sihkkaraston vuoigatvuohta beassat geavahit sámegiela go váldet oktavuoda almmolaš ásašusaiguin, nugo giellanjuolggadusaid ulbmil lea. Váldosivvan dasa orro leamen ahte almmolaš etáhtaid bargiin váilu sámegielmáhttu. Lea iešguđetlágan sámegielmáhttu hálddašanguovllu suohkaniin ja maiddá suohkaniid etáhtain. Danne leat ge maid stuora erohusat dan ektui makkár vejolašvuođat ja návccat leat čuovvut giellanjuolggadusa gáibádusaid. Orrot maid oppalaččat leamen stuora erohusat das movt almmolaš suorrggis vuoruhit ja makkár rahčamušaid bidjet dasa ahte čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid.

Vaikko sámegiella ja dárogiella raportta árvvoštallama mielde eai leat ge seammadássásaš gielat hálddašanguovllus, de diet guokte giela ipmirduvvojit dál miha eanet seammadássásažžan go ovdal.

Dát mearkkaša árvideamis ollu olbmo identitehtii ja iešdovdui, earenoamážit dakkár guovlluin gos sámegiella ja sápmelašvuohta lea hui garrasit dulbmojuvvon. Sámelága giellanjuolggadusat leat maid váikkuhan dasa ahte lea dahkkon viiddis ja oalle muddui ođđahutkkálaš bargu man ulbmil lea láchit dili nu ahte náke hálddašit guovttegielatvuođa ulbmiliid ja fállat bálvalusaid sámegillii. Dat guoská sihke suohkaniid, fylkkasuohkaniid ja stáhta etáhtaide.

Lea maid dáhpáhuvvan ollu mii lea buorre mii guoská giellavuoigatvuođaide ja giela árvui, muhto ii leat vel doarvá. Sámegeiella lea ain áitojuvvon dilis. Earenoamáš áitojuvvon dilis lea lulli- ja julevsámegiella, muhto maiddá davvisámegiella lohkojuvvo leat rašes dilis. Raporttas árvaluvvo ahte eiseválddit berreše árvvoštallat viiddidit giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu ja bargagoahit ealáskahtit sámegiela.

2.2.2 Bargojoavkku raporta: Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid golut mat gullet guovttegielatvuhtii

Giella- ja guovlodepartemeanta nammadii ođđajagimánus 2006 bargojoavkku mas leat mielde sámegiela hálddašanguovllu suohkanat, Romssa ja Nordlándda fylkkasuohkanat, Stáhta oahppokantuvra Finnmarkkus ja Oahpahus- ja dutkandepartemeanta.

Bargojoavkku vuolggabáiki lei geahččat ožžot go suohkanat ja fylkkasuohkanat máksojuvvo daid goluid mat dain leat guovttegielatvuhtii.

Bargojoavkku loahppáárvoštallamis celkojuvvo earet eará ahte lea eahpitkeahttá miha divraseabbo fállat álbmogii bálvalusaid guovtti gillii go ovttá gillii. Muhto leat váttis jur juste čájehit makkár golut gusket dušše guovttegielatvuhtii, danin go dat rehketoallosystemat mat geavahuvvojit, eai hálddaš dan dohkálaš vuogi mielde. Muhtun goluid gal lea álki duodaštit, nugo dan man ollu gollá giellakonsuleanttaide, dulkonbálvalusaide, giellaguovddážiidda etc.

Muhtun suohkanat lasihit hálldahusa bálkágoluide vissis proseantta, vai gokčēt daid liigegoluid mat bohtet das go lea guovttegielat áššemeannudeapmi hálldahusas.

Raporttas čállet maid dan ahte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid golut leat miha eanet go dat doarjja maid stáhta addá. Bargojoavku kártii stáhta juolludemiid guovttegielatvuhtii oahpposuorggis, mánáidgárdesuorggis ja muđui suohkaniid/fylkkasuohkaniid hálldahusain. Go dáid doarjagiid bálldastahtta goluiguin, de čájeha kárten ahte suohkaniin/fylkkasuohkaniin ledje 17-18 mill. ruvno eanet golut go dat maid doarjagat gokčēt.

Bargojoavku cealká maid ahte ii sáhte dadjat ahte suohkanat eai ge fylkkasuohkanat deavdde sámelága gáibádusaid mat gusket guovttegielat hálldašeapmái ja guovttegielat bálvalusaide. Iskkadeapmi čájehii maid ahte vaikko vel dálá goluid mávssášii ge stáhta buot, de dat liikká ii livčče doarvái buorre sámelága gáibádusaid ektui.

Bargojoavku buktá ollu ávžžuhusaid movt viidáseappot sáhtášii bargat guovttegielatvuodain, earet eará Sámedikki gielladoarjagiiguin. Bargojoavku oaivvilda ahte ii galgga máhccat fas ovddeš bargovuohká, ahte gáibidit dárkilis rehketdoalloraporttaid.

Bargojoavku oaivvilda ahte doarjagiid ferte juolludit guhkesáiggi áigumušaid ja diehttevaš rámmaid siskkobealde, ja joavkku mielas lea buorre go Sámediggi áigu oččodit jámma ságastallamiid.

2.2.3 Sámeigiella lea čaffa

Sámediggeráđi dieđáhus sámeigiella birra 2004:s ”Sámeigiella lea čaffa ” lea vuodđu viiddis ja ollislaš ságastallamiidda sámi giellapolitihka birra. Dieđáhus lea vuolggabáiki Sámedikki giellapolitihkalaš bargui. Vuolggabáiki lea ahte Sámedikkis galgá leat oppalaš ovddasvástádus sámeigiella ovddidanbarggus, ja ahte diggi ii galgga bargat dušše giellaovddidemiin, muhto maddái gáttuiguin ja kulturipmárdusain. Dieđáhusas čilgejuvvo maid dat doarjjaortnet mas juolluduvvo hálldašanguovllu suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda guovttegielatvuhtii doarjja.

Dieđáhus nanne dan ahte sámi mánát, nuorat ja rávisolbmot sáhte sámegillii váldit oktavuoda suohkana ja fylkkasuohkana institušuvnnaiguin. Raporta nanne maid dan ahte Sámediggi áigu ásahit dakkár bargovuogi gos diggi jámma doallá čoahkkimiid sámeigiella hálldašanguovllu suohkaniiguin, ja Sámediggi vuordá ahte suohkanat ja fylkkasuohkanat geavahit eanet gielladoarjagis sámeigiella ovddideapmái. Dieđáhusas daddjo ahte suohkanat galggaše miha viššaleappot vuoruhit skuvlla ja bajásšaddi buolvva giellaruđaid geavaheamis. Sámediggi vuordá maid ahte suohkanat ráhkadit guovttegielatvuhtii plánaid main čilgejit sámeigiella ovddidandoaimmaid.

3 Doarjagat guovttegielatvuhtii

3.1 Ulbmil

Doarjjaortnet lea vuodustuvvon Láhki Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid birra (Sámeláhkii), earenoamážit lága 3. kapihttalii mii lea sáme giela birra.

Juolludanreivviin, maid Sámediggi sádde jahkásaččat suohkaniidda/fylkkasuohkaniidda, bohtá ovdan ahte ulbmil doarjagiiguin mat juolluduvvojit guovttegielatvuhtii, lea suodjalit, nannet ja ovddidit sáme giela geavaheami sáme giela hálddašanguovllu almmolaš hálddašeamis. Ulbmilin lea ahte suohkanhálldahusat galget šaddat doaibmi guovttegielagin, vai sáme- ja dárogielagat ožžot seamma dásis suohkanbálvalusaid. Doarjagat, mat juolluduvvojit guovttegielatvuhtii, galget maid sihkkarastit dan ahte sámelága giellanjuolggadusat addet vuoigatvuodaid maiddái eaŋkilolbmuide.

3.2 Juolludeamit ja juolludanreive

Čállaga mii čilge ulbmila, dan oaidnit juolludanreivviin mat jahkásaččat sáddejuvvojit, ja dat gávdno maid KRD-Raporttas². Sámediggi sádde hálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda juolludanreivviid álggugeahčen jagi, dábálaččat ođđajagimánu loahpas. Juolludanreivves čujuhuvvo Sámedikki bušehttameannudeapmái, mii guoská guovttegielatvuoda doarjagiid juolludeapmái. Reivves lea maid dat summá maid guhtege suohkan/fylkkasuohkan oažžu.

Lassin ulbmiliid čilgemii, de sistisdollet juolludanreivvet maid láidestemiid dasa movt doarjaga galgá geavahit. Doarjaga vuostáiváldái čilgejuvvo earenoamážit dat makkár ovddasvástádus suohkanis/fylkkasuohkanis lea geavahit doarjaga sáme giela nannemii, ja ahte lea maid hástalussan juohke suohkanii ráhkadit strategiijaplánaid main dihto doaimmat bohtet čielgasit ovdan.

Sámediggi gáibida 2005 ja 2006 juolludanreivviin ahte suohkanat/fylkkasuohkanat galget ráhkadit giellaplánaid main čielgasit bohtá ovdan maid suohkan/fylkkasuohkan áigu bargat nannen dihtii sáme giela bohttevuodas. Muđui lea dán reivviin seamma sisdoallu go 2003 – 2006 juolludanreivviin.

2007 juolludanreivves gal leat rievdadus. Dán juolludanreivves ii čállojuvvo šat sáme giela suodjaleami, ovddideami ja nannema birra. Dan sadjái lea čállojuvvon earet eará: *”Doarjja lea čadnojuvvon gáibádusaide mat leat sámelágas guovttegielatvuoda birra báikkálaš ja fylkkasuohkan hálldahusas”*³.

Muđui gal lea Sámedikkis leamaš ulbmilin, nugo 2003 ja 2004 juolludanreivviin bohtá ovdan, nannet Sámedikki ja suohkaniid/fylkkasuohkaniid oktavuoda. 2003 juolludanreivves čuožžu ahte Sámediggi lea ásahan ođđa giellafágalaš virggi Sámedikki giellaossodahkii, juste

² Bargojoavkku raporta. Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegielatvuoda golut

³ 2007 juolludanreive

dan várás ahte nannet oktavuoda suohkaniiguin. 2006 ja 2007 juolludanreivviin gáibiduvvo ahte suohkanat ráhkadit giellaovddidanplána. Juolludanreivviin fylkkasuohkaniidda čujuhuvvo Sámedikki ja sámegiela hálddašanguovllu fylkkasuohkaniid ovttasbargosoahpamuššii, ja reivves nannejuvvo ahte diet soahpamuš, mii maiddái guoská sámegillii, dagaha buori gulahallama gaskal Sámedikki ja fylkkasuohkaniid.

3.3 Geavaheapmi ja raportačállin

Sámedikki juolludanreivviin leat mánnga láidesteami dan guvlui movt doarjaga galgá geavahit ja makkár raportačállin galgá leat. Dáid láidestemiid sátnegeavaheapmi lea rievdan jagiid mielde árvvoštallanáigodagas. Jagiin 2003/04 lea Sámediggi čállán ahte suohkanat berrejit raportii čállit lea go doarjja váikkuhan sámegiela ovddideapmái, ja dasa lassin galget árvvoštallat giela árvvu suohkanis ja movt suohkan dáhttu buoridit sámegiela dili. Lassin dáid čálalaš rapportaide, de gáibiduvvo 2003:s maid sierra raporta rehketoalun dan oassái doarjagii mii leat prošeaktadoarjja.

2005 ja 2006 raporterengáibádusat leat seammaláganat, muhto leat viidábut go dan guovtti ovddit jagi. Juolludanreivviin čállojuvvo ahte suohkanat galget čállit movt doarjagat leat ovddidan sámegiela suohkanis, makkár fáladagat suohkanis leat mat leat Sámelága giellanjuolggadusaid mielde, ja makkár dihto doaimmat leat čađahuvvon. Suohkanat galget maid čilget movt guovttegielatvuoda doarjagat muđui leat geavahuvvon, ja maiddái dan makkár bohtosat čađahuvvon doaimmain leat. Earret dáid raporterengáibádusaid, de bivdojuvvojit suohkanat maid čállit árvvoštallama oassin raportii. Suohkanat galget árvvoštallat makkár árvu sámegielas lea suohkanis ja oppalaččat árvvoštallat doarjagiid geavaheami ovddit jagi plána ektui. Goalmmát váldooassi rapportas lea ahte suohkanat galget čilget movt suohkan áigu buoridit sámegiela dili, movt áigu sámegiela oažžut eanet geavahussii ja oainnusin ja movt áigu mañit jagi doarjaga geavahit. Suohkanat geatnegahttojuvvojit ráhkadit giellaovddidanplána sihke 2006:s ja 2007:s. Dát gáibádus biddjojuvvo eaktun doarjaga máksimii lassin raporterengáibádussii.

2006 juolludanreivves čállá Sámediggi ahte giellaruđaid geavaheapmái ja doarjaga raportačállimii galget ráhkaduvvot njuolggadusat, ja ahte suohkanat galget beassat mielde dán bargui.

2007:s lea guovttegielatvuoda doarjaga máksimii eaktun ahte ráhkaduvvo giellaovddidanplána jahkái 2007. Dasa lassin galget suohkanat čállit rapporta mas guorahallet/árvvoštallet makkár ávki suohkana váikkuhangaskaomiin leamaš ovddit jagi, ja galget maid buktit doarjagiidda rehketoalun. Láidesteamit leat seammaláganat suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda.

3.4 Máksin ja eará formálalaš gáibádusat

Juolludanreivviin leat muhtun formálalaš gáibádusat mat gusket doarjaga máksimii. Buot árvvoštallanáigodaga jagiin lea leamaš dat gáibádussan ahte suohkanat galget leat sáddet

ovddit jagi resultáhtarehketdoalu ovdal guovvamánu 1. beaivvi doarjjajagis. Dasa lassin lea árvoštallanáigodaga jagiin 2003/04 gáibádussan ahte suohkanat galget bivdit doarjaga máksojuvvot ovdal skábmamánu 15. beaivvi doarjjajagis. 2007:s lea dát áigemearri rievdaduvvon borgemánu 1. beaivái. Buot jagiid leamaš nu ahte doarjaga ii sáhte sirdit manjit bušeahttajahká. Ja lea maid nu ahte jus eai doala áigemeeriid, de vejolaš geavakeahtes doarjja manná ruovttoluotta Sámediggái. Doarjagiid vuostáiváldiide mitaluvvo maid ahte Riikkarevišuvnnas ja Sámedikkis lea vejolašvuohta dárkkistit leat go doarjagat geavahuvvon juolludaneavttuid mielde. 2007 juolludanreivves lea maid teakstaossas mas daddjo ahte jus juolludanreivves čilgejuvvon gáibádusat eai leat devdojuvvon dahje jus raporta ii leat boahán ovdal borgemánu 1. beaivvi, de ii sáhte doarjagiid vuostáiváldi rehkenastit oazžut doaimadoarjaga Sámedikkis manjit bušeahttajagi.

Sámediggi čállá maid 2007 juolludanreivves ahte sii áigut bargagoahtit 2008 bušeahtain nu johtilit go vejolaš, ja ahte suohkanat maid dan oktavuodas fertetit čilget makkár doarjjadárbbut sis leat doaimmajahká 2008.

3.5 Doarjaga juogadeapmi

3.5.1 Eavttut juogadeapmái

Sámediggi mearridii čuovvovaš juolludaneavttuid 25/02-1999 áššis 10/99:

1. Juohke suohkanii juolluduvvo 4,5 % vuodđodoarjja ollislaš juolludeamis.
2. Fylkkasuohkaniidda juolluduvvo 3 % vuodđodoarjja ollislaš doarjagis juohke suohkana ovddas mii gullá hálddašanguvlui. Dán vuodđodoarjaga juogadeamis adnojuvvu čuovvovaš juohkinčoavdda:
 - a. Finnmárkku fylkkagiella 75 %
 - á. Romssa fylkkasuohkan 25 %
3. 51 % ollislaš juolludeamis juogaduvvo suohkaniidda ná: 1/3 oassi suohkana olmmošlogu vuodul, 1/3 dan vuodul man galle olbmo suohkanis leat čálihan sámi jienastuslohkui ja 1/3 dan vuodul man ollu ohppiin lea oahpahuš sámegeallii dahje sámegeallat vuodđoskuvllas.
4. Ruhta mii juolludeamis báhcá go leat juohkán doarjaga 5.1, 5.2 ja 5.3 čuoggáid mielde (19 %) juogaduvvo sámegealla ovddidandoaimmaide.

Doarjaga ii sáhte geavahit dasa ahte máksit goluid maid stáhta ásausaide ožžot sámelága giellanjuolggadusaid geažil. Ii ge doarjaga sáhte atnit dasa ahte gokčat njuolggodakkár oahpahušgoluid mat leat lágas mearriduvvon.

Sámediggi lea e-poasttas beaiváduvvon 30.01.2009, čilgen čuovvovaččat juolludaneavttuid birra:

”2001:s mearridii Sámediggi bušeahtameannudeamis ahte bušeahttajagi 2001 rájes galget dát njuolggadusat loahpahušvot. Dáid njuolggadusaid vuodul juolluduvvui ge vuodđodoarjja, nu ahte sáhtta daddjo ahte vuodđodoarjja loahpahušvui 2001:s. Dan rájes lea Sámediggi iežas jahkásaš bušeahtameannudemiiin mearridan man stuora oassi doarjagis galgá

juolluduvvot guđege suohkanii ja fylkkasuohkanii. Dan lea Sámediggi dahkan árvalusa mielde maid ráđđi lea evttohan Sámediggái. Dát mearkkaša ahte njuolggadusaid juohkinčoavdda lea geavahuvvon gitta 2001 rádjái.”

2003 doarjjajuolludeamis geavahuvvojedje čuovvovaš logut juohkimii vuodđun:

	Olmmošlohku	Jienastuslogus	Oahppit
Unjárga	966	327	104
Deatnu	3039	799	217
Porsáŋgu	4349	530	218
Karášjohka	2852	1228	446
Guovdageaidnu	3052	1500	469
Gáivuotna	2344	325	79

3.5.2 Juolluduvvon doarjja

Suohkanat

	2003	2004	2005	2006	2007
Unjárga	2.206.000	2.850.000	2.864.000	2.812.000	2.850.000
Deatnu	4.066.000	5.020.000	4.957.000	4.995.000	5.069.000
Porsáŋgu	4.324.000	5.160.000	5.225.000	5.379.000	5.299.000
Karášjohka	6.114.000	7.130.000	7.141.000	7.140.000	7.307.000
Guovdageaidnu	6.431.000	7.690.000	7.601.000	7.431.000	7.541.000
Gáivuotna	2.669.000	3.410.000	3.472.000	3.503.000	3.463.000
Divttasvuotna				2.160.000	3.008.000
OKTIIBUOT	25.810.000	31.260.000	31.260.000	33.420.000	34.537.000

Fylkkasuohkanat

	2003	2004	2005	2006	2007
Finnmárku	1.232.000	1.400.000	1.400.000	1.400.000	1.411.000
Romsa	1.008.000	1.190.000	1.190.000	1.190.000	1.201.000
Nordlánda				840.000	1.201.000
OKTIIBUOT	2.240.000	2.590.000	2.590.000	3.430.000	3.813.000

4 Guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheapmi ja vásáhusat

Mii áigut dás čilget movt suohkanat leat geavahan guovttegielatvuoda doarjagiid ja makkár vásáhusat suohkaniin leat. Mii hukset dán čállosa eanemusat daid raporttaide maid suohkanat leat sádden Sámediggái giellaruđaid geavaheami birra. Dákkár raporttaid leat suohkanat sádden juohke jagi. Dasa lassin leat mii maid geavahan dieđuid ja oainnuid maid leat čohkken suohkanjođiheddjiid jearahallamiin. Mii leat sirren ovdanbuktima njealji oassái. Álggos geahčadit ulbmiliid, plánaid ja sámeziela dili, dasto čeahkkáigeassit doarjagiid geavaheami ja loahpas ovdanbuktit suohkanjođiheddjiid vásáhusaid ja oaiviliid. Áibbas loahpas juohke suohkana vuolde lea oanehis čeahkkáigeassu.

4.1 Unjárgga gieldda

Ulbmila ja plánat mat gusket sámezillii ja sámeziela dili

Raporta nanne ahte árvoštallanáiggis lea sámeziella bohtán eambo oidnosii gielddas oppalohkáii ja maidáii almmolaš hálddašeamis. Sámeziella gullo dávjji but ja orro leamen stuora beroštupmi bargat sámezielain. Ain lea dehálaš bargat movttiidahttimiin, ja lea dárbu doaimmaide mat boktet dihtomielalášvuoda ja mat nannejit sihke ziela ja identitehta. Álggugeahčen árvoštallanáigodaga (2003) meroštallá gieldda ahte sullii bealli álbmogis mii lea badjel 50 jagi máhtta hupmat sihke sámeziela ja dároziela, muhto dušše unna oasáš máhtta čállit sámezillii. Gaskal 20 – 49 ahkásaččain lea unnit oassi mii máhtta sámeziela; ollugat ipmirdit sámeziela, muhto eai máhte hupmat. Ollugiin sis geat leat vuollel 20 jagi lea leamaš sámeziella sihke mánáidgárddis ja skuvllas. Dán skuvlajagis (2008/09) leat 23 oahppi 94 oahppis vuoddoskuvllas válljen sámeziela 1. giellan, 66 oahppis lea sámeziella 2. giellan. Skuvlajagis 2004/05 lei 25 oahppis sámeziela 1. giellan ja 36 oahppis lei sámeziella 2. giellan.

Jahkeraporttain namahuvvo Isak Saba-guovddáš earenoamáš dehálaš institušuvdnan, sihke sámeziela oahpaheamis ja iešvuoda huksemis. Giellakantuvra sirdojuvvui 2004:s Isak Saba guovddázii, ja nu bođii ge dán kantuvra bargi eanet oidnosii ja eanebut válde oktavuoda. Skuvllat ja mánáidgárddit bivdet dávjá veahki giellabargui. Gielddas lea plána áigodahkii 2005- 2008. Dan oktavuodas lea mearriduvvon ahte Unjárgga dovdomearka galgá leat ahte gieldda bargá ángirit sámeziela ovddidemiin ja gaskkusta sámeziela ja mearrasámi kultuvrra. Čuovvovaš mihttomearit leat mearriduvvon:

- eanet go bealli álbmogis berre máhttit hupmat sámeziela
- berre lasihit lágidemiid/fálaldagaid mat čalmmustahttet sámeziela ja kultuvrra
- buot mánat gielddas galget oahpásnuvvat sámezielain
- mánáin ja nuorain galgá leat buorre diehtu mearrasámi kultuvrra birra

Plána áigumuš lea ahte ”gieldda duohtavuodas šaddá guovttegielat gielddan”. Dasa lassin lea gielddas plána man namma lea ”Sámegiela ovddideapmi mánáidgárddiin, vuoddoskuvllas, SFO:s ja kulturskuvllas 2008-2012”. Lea maid gávnamis ovdalaš plána mii lea ráhkaduvvon jagis 2000. Dat lea plána mii sisttisdoallá sihke giela, kultuvrra ja dávvirvuorkkáid.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Roavvat daddjon leat doarjagat geavahuvvon hálddahusa oktasašgoluide, doaimmaide skuvllain ja giellakantuvrii. Mañemus jagiid árvvoštallanáigodagas leat doarjagat geavahuvvon sullii ná gieldda siskkobealde:

Giellakantuvra:	42 %
Gielddahálddahuš:	24 %
Skuvllat:	33 %
Kulturskuvla:	1 %

Ovdamearkkat masa doarjja lea geavahuvvon:

- giellakonsuleanttaide bálkán
- jorgalanbargguide (dokumeanttat ja ruovttusiidu), almmuhemiide ja dulkomii
- nuvttá giellakurssaide gieldda ássiide
- virgelobiide -bargiide geat čuvvot sámegiellakurssa
- oahpaheapmái ja prošeaktabargguide giellaguovddážiš, gos earet eará leat ráhkadan fáddágirjiid, oahpponeavvuid
- movttiidahttin doaimmaide, omd. doaimmaide maid searvvit ja ovtastusat lágídit ovttas, mánáide ja rávisolbmuid.

Árvvoštallanáigodagas leat gielddas leamaš 2 bissovaš giellamielbargi ja vel prošeaktabargit. Raporttas čállet ahte doarjagat leat leamaš hui stuora veahkin ovddidit giela, muhto movttiidahttin bargu lea ja šaddá ain boahhtevuodas leat hui guovddážiš. Sii barget ollu sámegiela ovddidemiin sihke skuvllain ja mánáidgárddiin, ja maidái iešguđetlágan kulturdoaimmaiguin. Dát lea dehálaš go galgá nannet ja bisuhit identitehta – mii lea čadnon báikkálaš mearrasámi kultuvrii ja gillii. Gieldda lea vuoruhan rávisolbmuid oahpaheami, geat máhttet sámegiela, muhto eai duostta hupmat. Eai leat čadahuvvon meroštallamat mat duodaštivčče ahte sámegiella lea nanusnuvvan dáid doaimmaid dihtii. Giellastivrra vástádusas gildii 2004 raportta oktavuodas bivdá giellastivra Unjárgga gieldda čilget makkár bohtosat čadahuvvon doaimmain leat. 2005 raportta gieđahallamis lea giellastivra duhtavaš go gieldda čájeha viššalis fuomášeami giela ovddidanbargguin, muhto bivdá gieldda ráhkadit sierra giellaovddidanplána Sámedikki gáibádusaid mielde.

Gieldda jodiheaddjiid vásáhusat ja oainnut

Gieldda jodiheaddjit lohket ahte bargu mii gullá guovttegielatvuhtii oppalaččat lea hui gáibideaddji bargu, danin go máñgga hálddahušas hupmet dušše dárogiela. Gieldda oazžu máñgalágan doarjagiid sámegiela nannemii, muhto doarjagat leat sin mielas unnán

ovttastahttojuvvon, dat fátm mastit juohke guvlui, ja seammás sáhttet doaibmat badjálaga ja leat ollu suorggit maidda dát doarjagat eai oba ole ge. Gieldda siskkobealde lea oppalohkái buorre diehtu ja ipmárdus dan ektui masa giellaruđat galget geavahuvvot. Lea ain dehálaš bargat gáttuiguin ja didolažžan dahkat sámegiela ja dan dili. Ja lea maid dárbu ásahit sámegiela dáhpáhusbáikkiid ja čalmmustahttit sámi gažaldagaid.

Gielladahálddahasas dihtet bures ahte galgá vástidit sámegillii, muhto doarjagiid ulbmilat eai leat sin mielas doarvái dárkilit čilgejuvvon, dat leat menddo oppalaččat. Doarjagat galget ovdamearkkadihte ”... *ovddidit guokte giela hálddahasas...*”. Ii leat čielgasit deattuhuvvon maid oaivvildit sániin ”hálddahasas”. Unjárgga gielddas leat doarjagat čadnon bajitdási ulbmiliidda mat gusket sámegillii ja mearrasámi kultuvrii.

Leat oalle ollu návccat mat leat čadnon doarjaga geavaheapmái. Raporttat mat gusket doarjagiid geavaheapmái eai leat heivehuvvon KOSTRA raportačállinhoidui, rehketdoallogáibádusa mielde mii ásahuvvui 2007:s, ja leat stuora hástalusat oažžut raporttaide mielde buot goluid. Jáhkkinis leat ollu golut mat eai oba boađege raporttaide mielde. Giella rehkenastá ahte sii geavahit doarjaga hálddašeapmái, oktan raporttaid čállimiin etc sullii ovta jahkebálkká.

Doarjagiid juohkin ii ipmirduvvo vuoiggalážžan. Stuorámus oassi juolludeamis (vuodđodoarjja) berre addot buot suohkaniidda. Vuodđogolut mat guovttegielat hálddahasain leat, eai leat nu beare iešguđetláganat gielddas gildii. Gieldda mielas gáržžidit láidesteamit mat leat čadnon doarjagiidda gieldda duohta dárbbuid, ja gieldda jođiheaddjit celket:

”Eavttut eai atte doarvái friddjavuođa gildii gokčat iežas dárbbuid. Dál čuldojuvvojit doarjagat hálddahussii, eaige baicca giela ealáskahttimii ja giellaovddideapmái.”⁴

Lea unnán oktavuoha Sámedikkiin gielladoarjagiid birra. Ii jahkásaš raportabargguin ii ge eará oktavuodain leat makkárgé čuovvoleapmi. Muhto giella gal lea ožžon rámi várrepreseanttas go lea nu čorgadit raporterren giellaruđaid geavaheami.

Giella oaivvilda ahte guovttegielatvuoha galggašii ruhtaduvvot sierra lasáhusain oppalaš rámmadoarjagis maid stáhta juolluda. Doarjaga juohkima birra cealká giella ná:

”Danin lea ge čielggas ahte ferte bidjat eanemus barggu dakko gokko dárbu lea stuorámus. Okta vuohki movt sáhtášii giellaruđain oažžut buoret ávkki, danin go gielddaid vuolggabáiki lea nu iešguđetlágán; lea ahte bijašii ovdamearkkadihte ”ravdagielddaid” sierra. Ravdagiella lea dakkár giella gos giella lea hui ravdadilis, gos sihke hálddahas ja álbmot dárbbáša sámegiela gelbbolašvuoda.”⁵

⁴ Jearahallan Unjárgga gielddain

⁵ Jearahallan Unjárgga gielddain

Eará konkrehta evttohus lea ahte sirrešii muhtun nannesurggiid – ovdamearkkadihte sáhtášii muhtun olles plánaáigodaga ulbmil leat loktet hálldahusa gelbbolašvuoda. Dákkár lahkonnaddan dagašii vejolažžan buorebut diehtit man mihttomeari guvlui lea bargamin boahteáiggis. Gielda dáhtošii oažžut friddjavuoda geavahit doarjaga earenoamáš prošeavttaide mat boadáše mánáide ja nuoraide ávkin ja maiddái bargguide mat gusket álbmoga miellaguottuide.

Čoahkkáigeassu

Sámegillii lea šaddan stuorát beroštupmi, muhto movttiidahttinbargguide lea ain dárbu. Giellaguovddáš lea hui guovddášis bargguin mat čađahuvvojit, dehálaš ásahit sámi dáhpáhusbáikkiid. Doarjagat geavahuvvojit sihke dakkár doaimmaide mat juo namuhuvvojit čielgasit giellanjuolggadusain, muhto maiddái doaimmaide mat gusket movttiidahttimii ja miellaguottuide. Gielda juohká doarjaga golmma suorgái. Gielladoarjaga ulbmil ii leat doarvái dárkil, lea beara oppalaš; mii oaivvilduvvo ovdamearkkadihte sániin ”hálldahusas”, nugo dat daddjo ulbmilis “ovddidit guokte giela hálldahusas.

Juohkin gielddaid gaskka ii leat vuoiggalaš, dat dagaha ráddjema. Gielddas lea unnán oktavuoha Sámedikkiin dán ášsesuorggis. Giellaruđa hálldašeapmái manná sullii 1 jahkebáلكá. Gielda háliida dakkár oktavuoda Sámedikkiin mii attašii buoret vejolašvuoda diehtit makkár mihttomeari guvlui lea bargamin boahteáiggis.

4.2 Deanu gielda

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Gielda čállá iežas jahkeraporttain ahte sámegiella lea bohtán eanet oidnosii gieldda bálvalusain, muhto movttiidahttinbargu dárbbášuvvo ain; sihke gieldda hálldahusas ja álbmoga gaskkas muđui. Stuora oassi áššedokumeanttain jorgaluvvojit sámegillii, ja dasa lassin meannudit hálldahusa bargit áššiid guovtti gillii. Raporttat čájehit ahte lea stuora dárbu sámegiela gielddas geain lea alla oahppu. Dilálašvuoda govva lea ahte bures 50% gieldda bargiin máhtte 2004:s ”bures” dahje ”veaháš” hupmat sámegiela. Sullii 40 % bargiin máhtte čállit sámegiela ”bures” dahje ”veaháš” seamma jagi. Dán skuvlajagi (2008/09) leat 90 oahppi 331 oahppis gieldda vuodđoskuvllas válljen sámegiela 1. giellan, 78 oahppis lea sámegiela 2. giella. Skuvlajagis 2004/05 lei 93 oahppis sámegiella 1. giella ja 65 oahppis lei sámegiella 2. giella.

Gielda lei mearridan giellaplána áigodahkii 2005 – 07 man váldoulbmil lei oažžut eanet sámegiela gielddas ja nu ”ásahit sámegiela ja dárogiela duohta ovttárvosaš giellan”⁶. Gieldda ássiide galgá sihkkarastojuvvon riekti oažžut:

- Geavahit sámegiela go leat oktavuodas almmolaš ásahusaiguin
- Geavahit sámegiela almmolaš oktavuodain

⁶ Deanu gieldda jahkeraporta 2005

- Oahpahusa sámegillii ja sámegielas.

Čilgehusastis mas gieldda čállá movt gielladoarjagat leat leamaš veahkkin ovddideamen sámegiela, čállá gieldda 2005:s ja 2006:s earet eará ahte lea "...válttis mihtidit man muddui sámegiela geavaheapmi lea ovdánan...". Čuovvun dihte Sámedikki raportačállingáibádusa dán čuoggás, de čujuha gieldda iežas árvvoštallamiidda maid duogáš leat gieldda iešguđetlágan gielladoaimmat, earet eará man ollugat leat mielde sámegiela fáldagain mánáidgárddis ja skuvllas, ja movt giellaguovddáža kurssaid oasseváldiid lohku lea rievdan. Sámedikki giellastivra moittii Deanu gieldda 2005:s, gieldda 2004 raportta meannudeami oktavuodas. Moaitta ovddiduvvui danin go gieldda maŋemus golmma jagis ii leat moktege rievddan iežas váldoáigumušaid mat gusket sámegiela ovddideapmái. Sámediggi bivdá gieldda čilget iežas strategijaid ja dan manne lea dárbu válljet seamma strategijaid jagis jahkái. Sámediggi bivdá maid Deanu gieldda boahpteáiggis árvvoštallat čađahuvvon doaimmaid. Dán oktavuodas oažžu namuhit ahte Sámediggi dohkkehii 2003 raportta mearkkašumiid haga.

Geavaheapmi ja vásáhusat

2003 – 2007 áigodagas leat gaskal 30% ja 50 % jahkásaš juolludemiin juogaduvvon gieldda doaimmaide. Loahppasumma lea giellaossodat hálddašan. Dáin ruđain lea 20 % golahuvvon Sámi giellaguovddáži, 2007 raportta dieđuid mielde. Deanu sámi giellaguovddáš bargá doaimmaiguin man nannejit sámegiela ja kultuvrra. Giellaguovddáš čállá sierra raporttaid main čilge iežas doaimmaid, ja dat oažžu maid njuolggodoarjaga Sámedikkis. Gielddas leamaš guokte giellakonsuleantta bissovaš virggiin. Gieldda dearvvašvuoda- ja sosiálasuorgi nagoda oalle miha bures fállat olbmuid bálvusaid sámegillii.

Ovdamearkkat masa giellaruđaid leat geavahan:

- Guovttegielat telefonvástidanbálvalus, kundariid vuostáiváldin ja ruovttusiidu
- Bálká giellakonsuleanttaide
- Diehtujuohkingihppagiid ráhkadeapmi
- Giellakurssat
- Neahttasiidu sámegillii
- Virgelohpi báلكkáin gieldda bargiide lohkat sámegiela
- Sámegiel bálvusat dearvvašvuoda- dikšun- ja fuolahansuorggis
- Ollu kulturdoaimmat, maid earet eará kulturskuvla lea lágidan
- Oahppoávdnasat
- Ráđeovttasbargu man vuolggabáiki lea sámegiela ja kultuvra
- Deanu sámeskuvlla reanttut ja oassemaksámušat
- Sámi mánáidgárddi jodiheapmi ja iežasoassi
- IT, barggut mat gusket sámegiel bustávaide

Gieldda lea buore muddui buot doarjaga geavahan doaimmaide mat bohtet mánáide ja nuoraide ávkin ja raporttain čalmmustahtá gieldda hui bures skuvllaid ja mánáidgárddiid. Raporttain čállet hui konkrehta doaimmaid birra (2006-2007), ja čilgejit maid movt doaimmat leat

čadáhuvvon. Gielddas leat ain hástalusat maid ferte čoavdit mat gusket telefunvuostáiváldimii, kundariid vuostáiváldimii ja dasa movt bálvalit álbmoga sámegillii, ja 2006 raporttas dieđiha gielda ahte sis lea stuora bargun oažžut sámegiel áššemeannudeami doaibmat. 2007 raporttas čujuhuvvo juolluduvvon doarjagiid rehketdoalloraporteren váttisvuodaide.

Raporttaid čoahkkáigeasuin daddjojuvvo ahte giellaruđat leat leamaš veahkkin ovddideamen sámegiela ja kultuvrra, muhto gielda ferte ain bargat movttiidahttindoaimmaiguin. Jođiheddjiide leat čadáhuvvon doaimmat (2006/07) mat galget buoridit sin dihtomiela dasa mii guoská guovttegielatvuhtii ja sámelága giellanjuolggadusaide. Gielda sávvá maid buorebut nannet kulturdoaimmaid ja lámčit eanet gielddaidgaskasaš giellaovttasbargguid.

Gielddajodiheddjiid vásáhusat ja oainnut

Gieldda jođiheaddjit oaivvildit ahte buot gieldda doaimmain dihtet bures gielladoarjagiid ulbmiliid birra, sihke hálddahas ja politihkalaš jođiheamis. Gielda diehtá makkár ulbmilat Sámedikkis leat doarjjajuohkimii ja gieldda mielas dat leat rievttis ulbmilat – mat dávstit láhkii. Liikká lea sávaldahkan ahte ulbmiliidda maid boadášii mielde čálus mii dadjá juoidá miellaguottuid barggu ja movttiidahttima birra.

Gielddas lea stuora beroštupmi guovttegielatvuhtii ja dan suorggis bargojuvvo ollu, earet eará lea huksejuvvon sierra sámi skuvla. Sámeskuvllas galgá visot skuvlabiras speadjalastit sámegiela; buot fágain – ii dušše sámegiel fágas. Deanu gielda oaivvilda ahte čuolmmat mat gusket guovttegielatvuhtii leat guovtti oasis; giellaovddideapmi ja álbmoga bálvaleapmi sámegillii.

Gielda dáhttu lasihit gielddaássit sámegielat oasi. Dál leat vuollel 50% gieldda ássiin guovttegielagat. Dán oktavuodas lea hui dárbu bargat olbmuid miellaguottuiguin, ja lea dárbu bidjat earenoamáš searaid dakkár bargguide mat lámčēt buori birrasa ja dili sámegiela oahppamii, go jurddaša vuostálasvuodaid mat ovdal ledje sihke Deanuservodaga álbmoga gaskkas ja maiddái ja politihkkáriid gaskkas.

Otnáš dilli lea ahte gielda ii nagot čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, dušše muhtun oasi lágas.

Feara makkár dokumeanttat ja skovit gávdnojit muhtun muddui sámegillii. Seamma dilli lea maid go galgá álbmoga bálvalit sámegillii. Gieldda jođiheaddjit deattuhit ahte lea dehálaš muitit ahte álbmot lea biedgguid miehtá gieldda, boarrásiid siiddain, mánáidgárdiin, skuvllain, doaktára luhtte ja nu ain. Álbmoga bálvaleapmi ii dáhpuva ge dušše gielddaviesus politihkkáriiguin.

Gielda lea buoremuddui duhtavaš eavttuiguin nugo dat dál leat. Dat eai ábut gáržžiduvvot, muhto baicca hábmejuvvot nu ahte addet vejolašvuoda báikkálaččat vuoruhit. Iešalddis doarjaga juohkin ipmirduvvo dego ”biergodeattu mielde - juohkin” ja lea váttis oaidnit ahte dat livččii earenoamáš mihttomeriid guvlui hábmejuvvon. Muhto lea almmatge dehálaš ahte

ruhtadanortnet lea nu ahte lea vejolaš diehtit ovdagihtii makkár mihttomearit ja ruhtadeapmi lea ain ovddasguvlui. Gielladoarjagiid hálddašeapmi lea beare byrokráhtalaš ja gielda govvida dili ná:

”Dušše INTERREG doarjagiid geavaheamis ja hálddašeamis lea seamma ollu báberbargu.”

Gielda lea ráhkadan sierra koda KOSTRA raporterenvuogádhkii vai sáhtta raportarehketdoalu fievrredit dohkálaš vuogi mielde, muhto oaivvilda ahte sii geavahit oba ollu návccaid gielladoarjaga hálddašepmái.

Sámedikki plánaide ahte rievdadit juolludaneavttuid, cealká gielda ahte heivešii bures jus livččii vuodduhtadeapmi mii govččašii liigegoluid mat bohtet das go gielda doaimá guovtti gillii, ja ahte livččii juolludeapmi mii gokčá daid guovttegielatvuoda goluid maid sáhtta báhpira alde ovdanbuktit. Sámediggi berre dohkkehít ahte guovttegielatvuolta miellidibuktá muhtun vuoddogoluid. Oassi giellaruđain sáhtášii ovdamearkkadihte juolluduvvot olmmošlogu mielde. Ja diekkár vuodduhtadeamis ii galggaše gáibiduvvot sierra raporta. Dát árvoštallan ii leat gieldda mielas doarvái dasa ahte dan vuodul sáhtášii veardádallat áibbas odđa rámmaeavttuid doarjaga juohkimii. Sámediggi ii leat gulahallan gielddaiguin giellanjuolggadusaid vásáhusaid birra. Dán váillaha gielda.

Gieldda jodiheaddjit dadjet maid juoidá 2009 eavttuid birra, ja oaivvilda diekkár árvaluvvon mihtideamit leat beare gáržžit. Sámediggi berrešii baicca iskkadit geavaheaddji gielddain gávnnahan dihtii čuovvu go gielda iežas geatnegasvuodaid. Diekkár viiddis iskkadeapmi livččii miha buoret go dat ahte lohkat gallis leat váldán oktavuoda, danin go de sáhtášii omd. gávnnahit suohkana ossodagaid sámegeiel gelbbolašvuoda dási. Sámegeiella lea vuosttažettiin njálmmálaš giella. Eará mii čájeha sámegeiela geavaheami hálddahusas, lea omd. ahte 4:ii ossodagas 9 mánáidgárdeossodagain ja 2:ii skuvllas 5 skuvllas lea sámegeiella váldogiella. Vihtta viđa fuolahaninstitušuvnnas bálvalit olbmuid sámegeillii.

Revišuvdnaraporta

Deanu gieldda bearráigeahččanlávdegoddi mearridii njukčamánu 2008 ahte galgá čadahuvvot hálddašanrevišuvdnabargu mii guoská dasa movt Deanu gielda lea geavahan giellaruđaid 2006:s ja 2007:s. Finnmark Kommunerevisjon IKS lea čadahán revisuvnna ja gárvvistii iežas revisuvdnadieđáhusa borgemánus 2008. Ulbmil dáinna iskkademiin lei geahččat lea go Deanu gielda geavahan giellaruđaid juohkineavttuid mielde, nugo dat leat čilgejuvvon juolludeami oktavuodas (juolludanreivves), plánain, lágain ja gielldastivrra mearrádusain. Raporttas celkojuvvo čuovvovaččat juohkineavttuid birra:

”Revisorii lea váttis oaivvildit maidege daid rehketoallogáibádusaid sisdoalu birra mat leat biddjojuvvon (Sámedikki gáibádusat, min mearkkašupmi), danin go Sámediggi ii cealkke maidege dan birra makkár jodihangolut sáhttet dohkkehuvvot. Reantut ja oassemáksámušat leat ovdamearkkadihte oassin gieldda jodihanrehketdoalus. Sámediggi ii daja

juolludanreivvestis maidege dan birra makkár golut galget váldojuvvot mielde sáddejuvvon rehketdollui. Ii leat rehketdoallogeatnegasvuoda deavdán jus rehketdollui fievrreda dušše sullii 50 % goluin. Revisora lea ankke oaidnán ahte Sámediggi almmá mearkkašumiid haga lea máksán 2007 doarjaga. Sámediggi čállá 2006 juolludanreivvestis ahte

”Guovttegielatvuoda doarjja galgá maid sihkkarastit eankil olbmuid vuoigatvuodaid mat sus leat sámelága giellanjuolggadusaid mielde.” Dien dulko revisor dan láhkái ahte gielladoarjagiiguin sáhtá maid gokčat eará goluid go daid goluid mat leat čadnon sámelága giellanjuolggadusaid 3. kapihttalii.”

Revisora buktá čuovvovaš ávžžuhusa:

”Revisora oainnu mielde ii leat Sámediggi doarvái dárkilit čilgen juohkima eavttuid. Gielda gal sáhtá raportta čállit earaládje go dál dahká, muhto dan ferte vuos Sámediggi, stáhta dahje gielda ieš dohkkehit. Dát mielddisbuktá ahte de ferte vuos mearridit galgá go raporta huksejuvot goluide dahje dasa maid miige máksá. Jus lea áigumuš geahpedit bargovugiid mat gullet raportačállimii, de berre Deanu gielda árvoštallat rievdadit bušeahta ja rehketdoalu fievrredeami, vai rehketdoalu fievrredeami ja bušeahttavierut heivejit daid ođđa eavttuide. Dát mielddisbuktá ahte gielda ferte árvoštallat man stuora proseantaoasit virggiin geavahuvvojit guovttegielatvuhtii guđege ossodagas, ja man stuora oassi eará olggosgoluin geavahuvvojit guovttegielatvuhtii”.

Čoahkkáigeassu

Sámegiela dilli lea nanusnuvvan, sámegiela lea bohtán eanet oidnosii. Movttiidahttinbargu lea seamma dehálaš go Unjárggas ge. Gielddas leat guokte mihtomeari: Gielda galgá nagodit bálvalit álbmoga sámegillii ja seammás galgá maid nákcet bargat giela ovddidemiin. Gielddas lea sámi giellaguovddáš. Maiddái Deanus juogadit doarjaga golmma oassái, muhto eai daga dan seammaládje go Unjárggas dahket. Giellaruđat geavahuvvojit doaimmaide mat leat njuolga čadnon giellaláhkii, muhto dat geavahuvvojit maid bargguide mat gusket movttiidahttin- ja miellaguottuid buoridan bargguide.

Deanu gieldda mielas leat Sámedikki ulbmilat dohkkehahti (go geahččá maid lánka dadjá), muhto gielda sávvá ahte daddjošii vel juoga miellaguottuid barggu ja movttiidahttima birra.

Gieldda oaivila mielde devdet sii dušše muhtun muddui sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid, go gehččet dan olis ahte gielda galgá bálvalit álbmoga miehtá gieldda.

Hálddašeapmi lea gieldda mielas beare byrokráhtalaš. Gielda háliida bargovuogi mii dahká vejolažžan ovdagihtii diehtit muhtun muddui mii ovddošguvlui ain dáhpáhuvá gielladoarjagiin ja ahte ferte leat vejolaš báikkálaččat vuoruhit. Eavttuid sáhtášii nu rievdadit ahte ásahuvvo vuodđodoarjja mii gokčá liigegoluid maid guovttegielatvuolta dagaha, ja dasa lassin livččii doarjja mii gokčá goluid maid báhpira alde sáhtá duodaštit.

4.3 Porsánnggu gielda

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Raporttat čájehit ahte gieldda lea bargamin sámegiela ođđasit ealáskahttimiin, oainnusindahkamiin ja dábálažžan dahkamiin. Sii oidnet ahte lea šaddan buoret ipmárdus sámegillii ja kultuvrii ja olbmot dohkkehit maid sámivuođa buorebut. Stuora oassi giellaruđain geavahuvvojit oahpahandoaimmaide. Lea sávaldat ásaht beroštumi sámegillii sihke báikkálaš servodagas ja suohkana hálldahusas. Sámegiella ii gáibiduvvo go ohcet ođđa olbmuid bargguide, muhto sámegiela birra jerrojuvvo bargojearahallamiin ja sámegielmáhttu lohko buorin. Oassi doarjagis juogaduvvo ossodagaide, vai bargit sáhttet váldit oahpu ja lámčit dili nu ahte sáhttet bálvalit sámegiela álbmoga. Sámivuohta deattuhuvvo eanet ja eanet kultuvrralaš oktavuodain. Gieldda hálldahusas lea njálmmálaš sámegiela máhttu buot ossodagain, nu ahte sámi álbmogii oba muddui sáhttet fállat bálvalusaid sámegillii. Áššebáhpirat gal eai leat sámegillii, ii suohkana bargiin iige Porsáŋggu olbmui muđui leat nu beare nanu čálalaš máhttu sámegiela. Sámi giella- ja kulturguovddáš lea hui dehálaš ásaht giellabarggus, ja oassi gielladoarjagis juolluduvvo guovddáša jodíheapmái. Sámi- giella- ja kulturguovddáš čállá sierra raporttaid ja ráhkada ieš plánaid. Gieldda čilgejuvvo ”ravda-gieldan” sámi oktavuodas ja gieldda čállá ahte dáidá mannat áigi ovdal gieldda bargiin ja álbmogis nanusmuvvá vuđolaš sámegiela máhttu. Dán skuvlajagis leat 35 oahppi 507 oahppis vuodđoskuvllas válljen sámegiela 1. giellan ja 141 oahppis lea sámegiella 2. giella. Skuvlajagis 2004/05 lei 28 oahppis sámegiella 1. giellan ja 49 oahppis lei sámegiella 2. giella. Gieldda lea dohkkehan sámegiela plána 2007- 11 áigodahkii, ja das leat čuovvovaš mihttomearit:

Álbmot sáhttet:

- Geavahit sámegiela go váldá oktavuoda gieldda ásahtuáiguin
- Deaivvadit sámegiela gieldda barggaid oktavuodas
- Oažžut sámegiela oahpaha

Plána eaktuda buot doaimmaid ráhkadit jahkásaš doaimmaplánaid.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Buorre oassi doarjagiin geavahuvvo bargiid ja álbmoga oahpaheapmái, vai nákejit bálvalit álbmoga guovtti gillii. Jurdda lea lámčit dili nu ahte sáhttet sámegiela geavahit barggu oktavuodas.

Ovdamearkkat masa giellaruđaid leat geavahan:

- diehtujuohkin/almmuheamit/dieđáhusat/skovit, neahttasiidu ja sámegiela galbbat
- jorgaleapmi ja dulkon
- sámegiela- ja kulturoahppu rávisolbmui
- virgelohpi bálkkáin sámegiela kurssaid čuovvumii
- sámegiela fáttar bargosajis
- fálddagat kulturskuvllas ja mánáidgárddis
- liigegolut vuodđoskuvllas maid eará doarjjaortnegat eai govčča

➤ ollu kulturdoaimmat

Gielladas lea 2006 raportta mielde oalle buorre vejolašvuohta fállat álbmogii bálvalusaid sámegillii, sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Dat guoská ráđđevissui, tehnikkalaš etáhtii ja dearvvašvuođa- ja sosiálasuorgái main leat olggobealde kantuvrra doaimmat. Ovtta raporttas daddjo ahte giellaruđat dahket vejolažžan searvat eanet konferánssaide/semináraide ja bargojoavkkuide gos sámi gažaldagain lea sáhka. Giellastivrra 2004 raportta meannudeamis oaidná ahte giellastivra lea duhtavaš gieldda bargguin, muhto bivdá gieldda árvvoštallat buot iežas doaimmaid boahttevuođas.

Giellada jodiheaddjiid vásáhusat ja oainnut

Giellada čoahkkáigeassá guovttegielatvuođa barggu dan láhkái ahte dat lea riggudahtti, muhto hástaleaddji ja áddjás bargu. Gielladas leat maid hástalusat mat gusket kveanagillii ja bargá ovddidit golmmagielat ja golmmakultuvrralaš Porsáŋggu. Jodiheaddjit celket čielgasit ahte lea dárbu miha eanet nannenbargguide go daidda mat dál leat. Sámegiella ii leat olbmui beaivválaš giella, ja dehálaš bargun gildii lea bargat olbmuid miellaguottuiguin ja diehtujuohkimiin. Gielladahálddahas lea váilevaš guovttegielat fállat. Sámelága giellanjuolggadusaid birra gal dihtet organisašuvnnas. Gielladahálddahas geahččala buoremus lági mieldevástidit sámegillii go olbmot váldet sámegillii oktavuoda. Giellada oaivvilda iežaset deavdit sámelága giellanjuolggadusaid dan dáfus ahte vástidit njálmmálaš oktavuodaid sámegillii, muhto čálalaš oktavuodaid eai náke vástidit sámegillii. Buot lágán skovit gávdnojit ovdamearkkadihte eanas dárogillii, muhtun skovit gal leat sámegillii. Eai makkárga politihkalaš áššebápirat čállojuvvo sámegillii ja čoahkkimat eai dulkojuvvo.

Giellada jodiheaddji lohket ahte sii leat váillahan digaštallama gielladoarjagiid eavttuid birra. Eavttut sáhttet gáržžidit bargovejolašvuođaid, giellada diehtá ieš buoremusat movt doarjaga ferte geavahit vai oazžu das buoremus ávkki. Báikkálaš mihttomearit mat gusket sámegillii gávdnojit giellaplánas, maid gielldastivra lea politihkalaččat meannudan.

Guovttegielatvuođa doarjaga formálalaš gáibadusat leat streaŋgát ja beare dárkilat, ja danin daid hálddašeapmái mannet ge ollu bargonávccat, muhto lea váttis jur juste dadjat man ollu návccaid dat gáibida. Giellada geavaha eanet dáid doarjagiid hálddašeapmái go eará sierra merkejuvvon ruđaid hálddašeapmái.

Gielladas ii leat makkárga jámma gulahallan Sámedikkiin, earret dábálaš reporteremiid mat gullet gielladoarjagiidda. 2000 rájes leamaš guokte čoahkkima Sámedikkiin guovttegielatvuođa doarjagiid birra. Vásihit ahte Sámedikkis čađat leat odđa olbmot hálddahas geat barget dáiguin áššiiguin. Dat leat lossat.

Giellada jodiheaddjit oaivvildit ahte gielladoarjagat galggaše juogaduvvot earaládje, ja lea dárbu bargat ”doaresbeliin” vai doppe lassána sámeielmáhttu oppalohkái álbmogis. Jus galgá olahit dan mihttomeari ahte nanusmahttet sámegiella, de ferte vuos álbmogii oahpahit geavahit sámegiella. Jus ii juoge doarjaga otná málle mielde, de sáhtášii gielladoarjaga addit

rámmadoarjjan. Dát gáibida ahte stáhta dovddasta ahte lea miha eanet gáibideaddji jođihit gieldda guovtti gillii go ovttá gillii. Muhto maiddá diekkár juohkinmálles lea sávahahti ahte Sámediggi lea ovttasbargoásahus guovttegielatvuoda barggus.

Gielladas leat stuorát golut go dat maid Sámedikki doarjagat gokčet. Jus eai livčče gielladoarjagat, de livččii gildii veadjemeahtun bargat sámegiela ja kultuvrra nannemiin. Almmá gielladoarjaga haga ii ráhkadivčče gielda plána mas čilge movt sámegiela ain áigu ovddidit.

Čoahkkáigeassu

Porsággus ođđasit ealáskahttojuvvo, oainnusindahkko ja dábálažžan dahkko sámegiella buori muddui. Dan barggus lea giella- ja kulturguovddáš dehálaš. Giellaruđat geavahuvvojit sihke doaimmaide mat leat njuolga čanastuvvon giellaláhkii, ja maiddá bargguide mat gusket movttiidahttimii ja miellaguottuid buorideapmái, seammaládje go Deanus ja Unjárggas ge. Gielda oaivvilda ahte sii muhtun muddui čuvvot sámelága giellanjuolggadusaid. Eavttut ipmirduvvojit gáržžideaddjin, ferte leat vejolaš hábmet báikkálaš mihttomeriid. Doarjaga formálalaš gáibádusat leat streaŋgát ja beare dárkilat, ja danin doarjaga hálddašeapmái mannet nu ollu bargonávccat. Juohkin gielddaid gaska galggašii leat earaládje, vejolaččat sáhtášii juohkit gielladoarjaga rámmadoarjjan.

4.4 Kárášjoga gielda

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Jahkeraporttat nannejit dan ahte sámegielas lea alla árvu gielddas, ja lea lunddolaš geavahit sámegiela buot gieldda bálvalusain. Mánáidgárddiid ja vuodđoskuvlla bargit dihtet bures makkár ovddasvástáduš sis lea sámegiela ovddideami dáfus. Sámegiella lea eanetlogugiella gielddas, ja sámegielmáhttu adno dárbbášlažžan ja dehálaš máhttun virgáibidjamiin. Gielda bargá hui dihtomielalaččat guovttegielalalášvuoda nannemiin, ja sullii 80 % gieldda bargiin hupmet sihke sámegiela ja dárogiela. Eatnasiin liikká ii leat nu buorre sámegiela čállinmáhttu. Giellakonsuleanttat geavahuvvojit vástidit oktavuodaid sámegillii dahje jorgalit eará dokumeanttaid. Politihkalaš dokumeanttain lea ášši bajilčála ja evttohuuvvon mearráduš guovtti gillii. Eanas plánat ja eará mildosat mat meannuduvvojit politihkalaččat, leat čállojuvvon goappešat gielaide.

Raporttat čájehit ahte ain lea dárbu movttiidahttinbargguide, ja ain lea dehálaš čalmmustahttit miellaguottuid. Dán skuvlajagis leat 333 oahppi 415 oahppis gieldda vuodđoskuvllas välljen sámegiella 1. giellan, 81 oahppis lea sámegiella 2. giella. Skuvlajagis 2004/05 lei 340 oahppis sámegiella 1. giella ja 91 oahppis lei sámegiella 2. giella.

Gielda lea dohkkehan guovttegielatvuoda plána 2006 – 09 áigodahkii. Plána vuolggabáiki lea ahte sámegiella ja dárogiella leat dásseárvosaš gielat. Ovttagielat dárogielagat galget šaddet njálmmálaš guovttegielagin. Plánas deattuhuvvo maid dat man dehálaš lea oainnusindahkat sámegiela ja kultuvrra. Maiddá 1997:s ráhkaduvvui strategijaplána dasa movt Kárášjoga

gielddas galgá čadáhít guovttegielatvuoda.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Giellada árvvoštallama mielde leat guovttegielatvuoda liigegolut oktiibuot 30% ollislaš bálkágoluin, ja de eai leat mielde skuvllat ja mánáidgárddit. Dasa lassin árvvoštallojuvvojit ahte liigegolut kánturdollui/almmuhemiide jna. leat 20% ollislaš dán lágan goluin. Giellada deattuha ahte dákkár goluid lea ovdal dohkkehan sihke Gielladepartemeanta ja guovlorevisuvnnat. Oassi doarjagis geavahuvvo gokčat sullii 30 % iešguđet hálddahaslaš virggiid bálkágoluid gielddas. Dát rehkenastujuvvojit leat dakkár lassigollun mat gullet guovttegielatvuhtii.

Ovdamearkkat masa giellaruđaid leat geavahan:

- bálká giellakonsulentii
- giellada bargiid oahpaheapmái (earenoamážit čállit sámegiela)
- jorgalit/dulkot
- dieđiheamit/ruovttusiidu/galben
- kulturipmárdus kursa
- movttiidahttinseminára
- virgelohpi bálkkáin giellada bargiide čuovvut sámegiellakurssa
- fáladat oahppat sámegiela vuodđoskuvladásis buot giellada ássiide
- ollu identitehtanannen doaimmat, earenoamážit kultursuorggis

Giellastivra deattuha 2004 raportta meannudeamis ahte gielladoarjagat eai galgga geavahuvvot doaimmaide mat eai ovddit sámegiela. Giellastivra cealká maid ahte ii bođe čielgasit ovdan ahte leat go doaimmat mat leat čadahuvvon skuvllas ruhtaduvvon guovttegielatvuoda doarjagiin vai eai. Giellastivra bivdá maid giellada čilget gielladili eará doaimmain go guovddášhálddahas ja skuvllas, ja ahte giellada árvvoštallá iežas doaimmaid vai oaidná makkár doaimmaiguin lea lihkostuvvan ja maiguin ii.

Giellada jodiheddjiid vásáhusat ja oainnut

Giellada jodiheddjit leat vásihan man gáibideaddji lea bargat guovttegielatvuodain. Dát bargu lea earenoamážit ekonomalaččat hástaleaddji, danin go giellaruđat eai ole buot doaimmaide. Ovddamearkkadihte ii leat PP-bálvalus doarvái bures heivehuvvon sámegillii, ja danin lea dárbu ovddidandoaimmaide. Giellada cealká maid ahte dáhttu seailuhit, ovddidit ja nanusmahttet sámegiela ja dan oktavuodas leat ge gielladoarjagat hui dehálaččat. Ii livčče vejolaš fállat seamma bálvalusaid dáid doarjagiid haga.

Karášjoga gielddas lea guovttegielatvuodta lunddolaš ja eatnasiin lea sámegiella eatnigiella. Giellada lea "láidestanheargi" sámegiella geavaheamis. Muhto leat hástalusat mat gusket daid gáibádusaide maid Sámediggi lea bidjan doarjaga geavaheapmái. Eai leat doarvái návccat jodihit áššemeannudeami guovtti gillii, muhto buot bajilčállagat ja mearrádusevttohusat galget leat guovtti gillii. Virgáibidjamiin adno sámegiella dehálaš gelbbolašvuodta – ja muhtumin

gáibiduvvo sámegeilmáhttu.

Gielddajodiheaddjit oaivvildit ahte dat ulbmilat maid Sámediggi lea bidjan gielladoarjagiidda leat OK, ja ii leat dárbu dárkilit mihttomeriide. Gielddas lea sierra giellaplána ja sámi oaidnu lea fárus maiddái dábálaš plánain, namalassii doaibmaplánain. Iežas ulbmiliid oliheami birra cealká gielda ahte leat beare unnán návccat nanusmahttet ja ovddidit giela.

Gieldda mielas sii geavahit muttágis ollu návccaid doarjaga hálddašeapmái. Ja go gielda lea diedihan raporttain ahte 30% ollislaš bálkágoluin leat liigegolut mat leat čadnon guovttegielatvuhtii, de leat sii ádden ahte Sámedikki mielas dat lea ”ortnegis”.

Guovttegielatvuotta mielddisbuktá ollu ”duppalbarggu”. Kárášjoga gielddas lea dábálaš eallit guvttiin gielain. Olles gielda lea duohtavuodas ”giellaguovddáš”, muhto gielda oaivvilda ahte jus áсахivčče giellaguovddáža, de dat hehttešii dakkár measta dadjat juo balaheami; ahte masa gielda duodai geavaha giellaruđaid. Gielddajodiheaddjit čilgejit dárkileappot:

”Kárášjoga gielda ii hálit ”čohkket” giela dihto guovddáži, giella galgá eallit ja báidnit olles organisašuvnna.”

Gieldda mielas lea raporterenvuohki OK, muhto sierra rehketoallu gal gáibidivččii beare ollu návccaid. Raporttat čállojuvvot dan vuodul maid guhtege ossodat diediha. Gieldda mielas lea gulahallan Sámedikkiin hui váilevaš. Organisašuvdnahoavda lea bargan golbma jagi virggistis, ja dan áigodagas lea leamaš dušše okta čoahkkin Sámedikkiin, mii lei čakčat 2008. Gielda sávvá buoret gulahallama Sámedikkiin ja buoret čuovvoleami, berre leat unnimusat okta čoahkkin jagis.

Gielddajodiheaddjit oaivvildit ahte guovttegielatvuoda doarjja berre leat oassi rámmadoarjagis.

Lea dárbu áсахit ekonomalaš rámma mii lea čadnon guovttegielatvuhtii lassin daid prošeaktadoarjagiidda maid sáhtta oheat nannet ja ovddidit giela. Ferte vuhtiiváldit ahte giela árvu lea oalle iešguđetlágan gielddas gildii.

Dat mii dákkár giellabarggus lea dehálaš, lea ahte ovdagihtii sáhtta diehtit makkár rámmaid siskkobealde bargojuvvo – ferte diehtit makkár juolludemiid oažžu ja makkár prinsihpat juolludeapmái/juohkimii gusket.

Čoahkkáigeassu

Sámegeiella, eandalii hupmangiellan, lea hui nanus olles gielddas ja maiddái gieldda hálddahusas. Gielda ii leat ásahan giellaguovddáža, olles gielda lea muhtun lánkáii giellaguovddáš. Oassi doarjagiin geavahuvvo gokčat lassigoluid hálddahusas (bálkkáid) mat gusket guovttegielatvuhtii. Doarjagat geavahuvvojit maid movttiidahttin- ja identitehtahuksejeadji doaimmaide.

Gielda ii hálit vel dárkilit ulbmilčilgehusaid Sámedikkis. Gielda geavaha muttágis ollu návccaid doarjaga hálddašeapmái. Gulahallan Sámedikkiin lea váilevaš.

Lea dárbu ovdagihtii diehtit boahktevaš juolludemiid birra. Okta vuohki livččii ahte doarjagat

juolludivčče rámmadoarjjan ja merkejuvvoše ”guovttegielatvuoda doarjagat”.

4.5 Guovdageainnu suohkan

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Guovdageainnu suohkana jahkeraporttat duodaštit ahte eatnasat suohkana olbmuin leat sámegiela ja ollugat máhttet hupmat sámegiela. Suohkan hálida vel eanet buoridit gielladilli, áigot šaddat ollislaččat guovttegielagin. Ossodagain lea formálalaš sámegielmáhttu, muhto geavahit hárvve sámegiela čálalaččat danin go váilot tearpmat. Suohkan lea maid vásihan ahte leat leamaš datateknihkalaš hehttehusat ja ahte eai gávdno doarvái sámegiela olmmošlaš návccat. Giellastivra moittii Guovdageainnu suohkana 2004 raportta meannudeami oktavuodas, danin go suohkan lei sadden juste seamma raportta go ovddit jagi, lei dušše veaháš dan divodan. Danin Sámediggi jearrá ge lea go sámegiela dilli moktege rievdan, ja manne suohkan vállje bargat seamma doaimmaiguin go ovddit jagiid jus dilli ii leat rievdan.

Dán skuvlajagis leat 364 oahppi 383 oahppis suohkana vuoddoskuvllas válljen sámegiela 1. giellan, 19 oahppis lea sámegiella 2. giella. Skuvlajagis 2004/05 lei 390 oahppis sámegiella 1. giella 23 oahppis lei sámegiella 2. giella.

Raporttas mii gullá dán áigodaga álggogeahčai, čilgejuvvojit ulbmilat ná:

Váldoulbmil:

Sámegiella galgá boahteáiggis maid leat ealli giella mii hubmojuvvo buot suohkanlaš oktavuodain, dat galgá čállojuvvo, gullot ja oidnot suohkana hálldahusas.

Ulbmilat:

- Vástidit sámegiela giidda sámegillii sihke čálalaččat ja njálmmálaččat
- Sámegielas ja dárogielas galgá leat seamma árvu ja dat galget leat gulahallangielat
- Áššemeannudeamis ja čoahkkimiin galgá sáhttit geavahit sámegiela
- Sámegiella galgá vel eanet gullot, čállojuvvo ja oidnot suohkana doaimmain
- Áššebáhpirat maid suohkan ieš čállá, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii
- Ossodagain galgá leat formálalaš máhttu meannudit áššiid sámegillii, sihke njálmmálaččat ja čálalaččat
- Čállit eanet sámegillii, vai čállingiela geavaheapmi lassána 40 % boahte plánaáigodaga rájes

Plánas daddjo:

- Buot dieđut maid ossodagat ieža ráhkadit, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii
- Buot almmuheamit galget leat guovtti gillii

- Buot galbbain galget leat goappešat gielat

Suohkan lea dohkkehan giellaplána 2007- 2008 áigodahkii. Plána lea hálddahusdásis ja dat čilge movt suohkan bargá guovttegielatvuodain suohkanis.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Suohkan rehkenastá guovttegielatvuoda lassigoluid leahket 20% bálkágoluin suohkana hálddahuslaš virggiin. Eanas dokumeanttaid suohkanis jorgalit giellakántuvrras, dan eai bargga áššemeannudeaddjit.

Ovdamearkkat masa giellaruđaid leat geavahan:

- giellakonsuleanta bálká
- giellaossodaga jodiheapmi
- Almmuheamit
- Diehtujuohkin
- giellalávdegotti barggut
- oainnusindahkat sáme giela, omd. galbemiin, almmuhemiin, bagadallamiin, neahttasiidu, tearbmabarggu ovddidit ja ráhkadit sátnelisttuid
- nannet vuodđovuogádagaid, omd datavuogádaga

Suohkan cealká ovttá raporttas ahte lea dárbu ahte maiddái guovddáš eiseválddiid bealis fáallet eanet veahki, earet eará sáhttet veahkkin ovddidit tearpmaid ja datavuogádagaid.

Suohkanjodiheddiid vásáhusat ja oainnut

Suohkanjodiheaddit lohket ahte sis lea mihttomearrin ráhkadit bajitdási giellaplána, muhto dat ii leat vel gárvvís. Suohkana mihttomearri lea ahte galget nákcet meannudit 40% áššiin sáme giellii, ja báikkálaš giellaubmilat leat oassin oppalaš plánain, bušeahtain ja doaibmaprogrammain. Sámedikki ulbmilat doarjagiidda leat OK ja sámelága giellanjuolggadusaid ulbmiliid sii gal dovdet – goit jodiheddiid dásis. Dat hehttehvččii guovttegielatvuoda barggu oalle miha ollu jus doarjaga ii sáhtáše geavahit jodiheapmái, ja danin lea ge dárbu ahte Guovdageaidnu oazžu dohkkehuvvot ahte 20 % hálddahusa bálkágoluin leat lassigolut maid gielladoarjja ferte gokčat. Gielladoarjja lea veahkkin dasa ahte suohkan sáhtta čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, vaikko suohkan lea ge vásihan man ollu návccaid guovttegielatvuolta gáibida.

Suohkanis lea giellakantuvra mii galggašii giedahallat guovttegielatvuoda doarjagiid. Suohkan ii áiggo geavahit giellaruđaid sierra giellaguovddáži, suohkana mielas lea olles suohkanhálddahus dego giellaguovddáš Guovdageainnus. Jodiheaddit oaivvildit ahte dáid áššiid ii sáhte meannudit prošektan, guovttegielatvuolta mielddisbukta jámma goluid mat gullet suohkana jodiheapmái. Jodiheaddit celket:

”Sámegiella ii leat ”prošeakta” sámegielat suohkanis – dat gullá dábálaš jodiheapmái.”

Raportačállima ja rehketdoalu birra cealká suohkan ahte sii ovdal geavahedje ollu návccaid dan bargui. Doarjaga hálddašeapmái atnet 50% virggi. Suohkana oaivila mielde fertešii raporttaide ráhkaduvvot fásta málle, muhto sin mielas lea liikká nu ahte sin dán rádjái bures leat beassan geavahit giellaruđaid mielaset mielde, ja suohkan deattuha ahte doarjja ii ábut unniduvvot.

Suohkanis leat leamaš čoahkkimat Sámedikkiin gielladoarjagiid birra, muhto eai jámma. Sii eai leat ožžon ruovttoluottadieđuid raporttaide, ja doarjagiid birra lea oppanassii hui unnán gulahallan. Suohkan sávašii ”jahkejuvlla” man mielde čoahkkimat Sámedikkiin lágíduvvoše. Go boahntevuodas gálga iskat man ollu ávki gielladoarjagiin lea, de sávašii Guovdageainnu suohkan ahte čadahivčče kvalitatíiva mihtidemiid maid, eai ge dušše kvantitatíiva.

Suohkanjodiheiddjiid oaivila mielde lea váttis ráhkadit ortnega mii lea seammalágan juohke suohkanis. Juolludemiid eavttut berrejit leat iešguđetláganat suohkanis suohkanii, danin go giela árvu lea nu iešguđetlágan guđege suohkanis, ja suohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat. Ovdamearkkadihte sáhtáše leat iežálágan doarjagat Kárášjohkii ja Guovdageidnui, mat leat earenoamáš dilis sámegiela dáfus.

Čoahkkáigeassu

Sámegiella lea hui nanus suohkanis, earenoamážit njálmmálaš giella. Suohkan hálida šaddat ollislaččat guovttegielagin. Guovttegielatvuolta ii sáhte Guovdageainnus gohčoduvvot prošeaktan, dat han lea bissovaš ášši mii lea oassi suohkana jodiheamis. Guovdageainnus ii leat giellaguovddáš, olles suohkan lea giellaguovddáš.

Oassi doarjagiin adno gokčat lassigoluid (bálkkáid) mat hálddahusas leat danin go hálddahus lea guovttegielat. Adno unnán oassi doarjagiin movttiidahttinbargguide ja identitehtaásaheaddji doaimmaide.

Suohkan sávva buore gulahallanvugiid Sámedikkiin. Juolludemiid eavttut berrejit leat suohkaniid mielde, danin go giela árvu leat nu iešguđetlágan suohkanis suohkanii, ja suohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat.

4.6 Gáivuona suohkan

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Gáivuona suohkana raporttas daddjo ahte leat dáhpáhuvvan stuora nuppástusat álbmogis 1992 rájes, sámegiela ektui, earenoamážit mii guoská miellaguottuide, giela dihtomielalášvuhtii ja sámegiela oahppamii. Sámegiella boah tá eanet oidnosii ja šaddá eanet dábálažžan, earenoamážit mánáidgárddiin ja skuvllain, gos dál lea miha eanet dihtomielalášvuolta sámegiela ja kultuvrra dáfus go ovdal lea leamaš. Lea dáhpáhuvvan ollislaš sámi kultuvrra ođđasis huksen, ja dan barggus leamaš kulturskuvla ollu mielde. Sámegiella ja kultuvra

ealáska.

Leat maid lassánišgoahtán sámegielat suohkanbargit. Sámi giellaguovddáš lea hui guovddážiis dán barggus, ja lea ge giellabarggu ”bajásdoalli”. Giellaguovddáš sádde iežas jahkedieđáhusa Sámediggái ja das leat su iežas doaibmaplánat. Dán skuvlajagis leat 8 oahppi 263 oahppis suohkana vuoddoskuvllas välljen sámegiela 1. giellan, 66 oahppis lea sámegiella 2. giella. Skuvlajagis 2004/05 ledje 7 oahppi välljen sámegiela 1. giellan ja 63 oahppis lei sámegiella 2. giella.

Suohkana bargguid vuolggabáiki lea ollislaš ja guhkesáiggi geahččan, ja juohke jahkái ráhkaduvvojit konkrehta doaibmaplánat. Áigumuš lea oažžut sámegiela ja kultuvrra mielde buot suohkanlaš doaimmaide. Lea ain hui dárbu čalmmustahttit árvvuid, ja suohkan háliidivččii eanet sámi dáhpáhusbáikkiid, gos sáhtá dihto prošeavttaiguin bargat mat oainnusindahket sámegiela ja kultuvrra. Sámedikki giellastivrra ruovttoluottadieđuin 2004 ja 2005 raporttaide rávida giellastivra suohkana raporttaid ja doaimmaid maid lea čađahan.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Doarjagat leat adnon čielga gielladoaimmaide ja doaimmaide mat leat veahkin ovddideami báikkálaš sámi kultuvrii ipmárdusa.

Ovdamearkkat masa giellaruđaid leat geavahan:

- Giellakonsuleanta bálká
- Giellaguovddážiis jođihandoarjjan
- Márkanfievrridit guovtti gillii (omd. galben, almmuheapmi, ruovttusiidu)
- Jorgaleamit, dieđiheamit
- Bargiide kurssat
- Virgelobi bálkkáin čuovvut sámegiel kurssaid
- Hospiteren
- Sámegiel hupmanjoavkku ásaheapmi
- Giellanusmahtti mánáidgárddiin
- Oahpponeavvuid ovddideapmi
- Giellamovttiidahttinstepeanda nuoraide
- Giellastepeanda álbmogii muđui
- Nuvttá sámegiel aviissat
- Báikenammaprošeakta
- Ollu kulturdoaimmat, nugo Riddu Riddu-festivála

Suohkan deattuha ahte sii geavahit giellaruđaid hui viidát, vai sámegiella bohtá oidnosii beaivválaš eallimis. Dáidda bargguide lea áibbas dárbu oažžut guovttegielatvuoda doarjagiid, danin go lea oalle hástaleaddji oažžut sámegiela oidnot ja gullot beaivválaš eallimis. Suohkan čállá earet eará 2006-raporttas ahte sii geavahit vitmatvuoda sámegiela ealáskahttin bargguin, ja leat dorjon hui mánggalágan doaimmaid. Suohkanis leamaš rasildeamit sihke Omasvuona ja Ivgo suohkaniin, ja suohkan lea addán johtti girjerájusfálaldaga Ráissa ja Ivgo

suohkaniidda sámi girjebussiin. Leat ráhkaduvvon sierra njuolggadusat giellamovttiidahttinstipendii mii addojuvvo joatkkaskuvlla ohppiide, ja lea lágiduvvon kursadoarjja sámegeielas váhnemiidda/ovddasteddjiide geain leat mánát geain lea sámegeiella mánáidgárddis dahje vuodđoskuvllas.

Suohkanjodiheddjiid vásáhusat ja oainnut

Suohkanjodiheaddjit vásihit guovttegielatvuoda buorren, earenoamážit skuvllain. Giellaruđat veahkehit nanusmahttet ja ođđasit ealáskahttet giela. Suohkanis leat maid suomagielat.

Olbmuid miellaguottut leat šaddan buorebun, ja moivvit mat ledje muhtin jagiid dás ovdal, leat jaskkohan. Muhto diet lei dárbašlaš proseassa, ja olbmuin lea dál eanet beroštupmi iežaset vássán áigái ja leat buorebut dagalduvvan iežaset historjái ja duogázii. Suohkan lea dakkár dilis ahte lea ollu juo massán sámegeiela geain lei sámegeiella eatnigiellan, ja nuorra sámegeielat mat bohtet sadjái, eai nagot ollásit buhtadit dan maid leat ”massán”. Dasa lassin lea suohkanis dat noadđin ahte eai báljo gávdno sámegeielat deaivvadanbáikkid earret go mánáidgárdi ja skuvla. Seammás oaidnit ahte lea šaddan stuorát beroštupmi oahppat sámegeiela. Muhto lea almmatge ain dárbu ealáskahttit ja oainnusindahkat giela. Suohkanis leat guovttegielatvuhtii plánat ja plánabargguin vižžet oaiviliid buot ossodagain, giellakonsuleanta ovttahtta daid oaiviliid ja doaimmaha daid viidáseappot politihkalaš meannudeapmái.

Suohkana mielas eai leat sii čadnon giellaruđaid geavaheamis, muhto sii eai leat vel doarvái čeahpit giela geavahit ovdamearkkadihte suohkanhálddahas ja suohkana guovddáš vuostávdimis.

Giellalága njuolggadusaid birra gal dihtet, muhto suohkanhálddahas ii leat doarvái buorre dihtomielalášvuhta, ja eai bargga doarvái bures oazžut sámegeiela dássalaga dárogielain. Lea mearriduvvon ahte okta suohkanstivračoahkkin juohke jagi galgá dulkojuvvot, muhto muđui eai huma sámegeiela čoahkkimiin eaige čále čoahkkinbáhpriid sámegeilli.

Giellaruđaid haga ii nagodivčče suohkan máksit liigegoluid. Doarjja galggašii suohkana mielas leat stuorát, danin go dat ii govčča duohta goluid. Álbmoga bálvalit sámegeilli, lea OK ulbmil, muhto suohkan ferte dasa láchit dili miellaguottuid buoridan bargguid bokte. Suohkan ii oro iežas mielas deavdime sámelága guovttegielatvuoda gáibadusaid. Olbmot eai oaččo dan fáldalaga maid sis lea riekti oazžut, dat guoská sihke suohkanhálddahussii (ráđđevissui), ja maddái PRO/doaktáriidda.

Giellaruđaid geavaheamis lea suohkan politihkalaččat mearridan ahte 400.000,- kr galgá adnot hálddahussii, ja loahppadoarjja galgá adnot earenoamáš doaimmaide. Suohkan oaivvilda ahte jus sii galget nákcet ođđasit ealáskahttit giela, de ferte geahčadit makkár áigeovdilis rasildeamit sáhttet geavahuvvot veahkkin nanusmahttet giela.

Doarjagiid raportačállimis lea suohkan ožžon rámi Sámedikkis, muhto dábálaččat eai leat ožžon makkárgu ruovttoluotta dieđuid rapportaide maid leat sádden diggái. Dán váillaha suohkan ja sávašii eanet gulahallama Sámedikkiin. Suohkan árvvoštallá ahte doarjagiid hálddašeapmái manná sullii 30% virgi. Suohkanis leat buorit bargidábit ja fievrreda rehketdoalu ja ii sis leat vuosteháhu dasa ahte gáibiduvvo rehketdoallu.

Doarjagiid juogadeapmi ii oro vuoiggalaš danin go juohkimis eai váldde vuhtii iešguđetlágan hástalusaid. Dála juohkinmálla ii váikkut dasa ahte heajut guovlluid dilli nannejuvvo, ja Gáivuotna lea ”sámi ravdasuohkan”. Oassi doarjagis sáhtášii ovdamearkkadihte leat giellaovddidanoassi. Sámediggi ferte doahttalit dan ahte suohkanat leat iešguđetláganat sihke giellabarggu ja giela árvvu dáfus. Sámi servodaga ferte meannudit ollislaččat.

Čoahkkáigeassu

Sámegiela ja kultuvrra ealáskahttin ja oainnusindahkan lea mearkkašahti. Giellaguovddážiis lea dehálaš doaibma. Nugo eará ravdasuohkaniin ge, de geavahuvvojit doarjagat doaimmaide mat leat njuolga čadnon giellaláhkii, muhto maiddá rasildemiide mat gusket movttiidahttimii ja miellaguottuide, sihke giela ja kultuvrra dáfus.

Suohkanis lea ain oalle mátki vánddardit ovdal go nagoda deavdit sámelága giellanjuolggadusaid. Suohkanis oaivvildit ahte Sámediggi ii váldde doarjagiid juolludeamis doarvái vuhtii dan ahte Gáivuonas leat earalágan hástalusat go eará suohkaniin. Juolludeamit eai oro vuoiggalaččat, oassi doarjagis galggašii leat giellaovddidanoassi. 30 % virggis manná doarjaga hálddašeapmái. Suohkan háliida buoret gulahallama Sámedikkiin.

4.7 Divttasvuona suohkan

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

2006 rájes bođii Divttasvuona suohkan mielde sámegiela hálddašanguvlui.

Divttasvuotna lea áidna julevsámi suohkan hálddašanguovllus. Suohkana jahkeraporttain deattuhuvvo ahte danin dat bargu mii Divttasvuonas dahkkojuvvo lea ge maid riikkaviidosáš bargu. Suohkandásis Divttasvuonas lea váldobargun dat ahte gozihit julevsámegiela olles riikka dásis, ja maid váldit gielas ovddasvástádusa olles riikkas. Ollu bargu lea mannan álggahemiide, earenoamážit 2006:s, muhto maiddá 2007:s. Suohkana hálddahas lea ásahuvvon bargujoavku mii galgá sámegielain bargat, ja suohkan lea kárten sámegiel gelbbolašvuoda dárbbu dearvvašvuoda- ja fuolahansuorggis.

Dán skuvlajagis leat 26 oahppi 231 oahppis suohkana vuodđoskuvlla válljen sámegiela 1. giellan, 34 oahppis lea sámegiella 2. giella.

Divttasvuotna: Skuvlajagis 2004/05 ledje 33 oahppi geain lei sámegiella 1. giellan ja 16 oahppi geain lei sámegiella 2. giellan.

Suohkan ráhkadan jahkásaš sámegeiplánaid, ja leat álgán ráhkadit sierra plána sámegeiela hálddašeapmái. Jahkásaš doaibmaplánat leat doaibmadásis ja golut leat bušhterejuvvon.

Geavaheapmi ja vásáhusat

- bálká
- almmuheamit
- jorgaleamit
- dulkon
- diehtujuohkinbargu, diedáhusat
- jođihangolut
- galben
- sámi kulturdoaimmat
- prošeaktabargit dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis
- sámi doaimmat bajásšaddansuorggis
- konsuleantabálvalusat

Suohkanis lea earet eará leamaš prošeakta maid leat navdán ”ealli sátnelistu”, mii suohkana mielas leamaš hui dehálaš giela ealáskahttinbarggus.

Suohkanjođiheddjiid vásáhusat ja oaivilat

Guovttegielatvuhtii gullelaš barggut ledje, dalle álggos go Divttasvuotna bodii mielde sámegeiela hálddašanguvlui, hirkmat riidduid bohciideaddji barggut. Lei oalle unna unnitlohku politihkkáriin geat háliidedje suohkana mielde hálddašanguvlui, ja manai oalle guhkes áigi ovdal go suohkan oppalaččat dien válljema dohkkehii. Vuosttaš áigodagas vuoruhedje oazžut sadjái muhtun ”symbolaid” mat čájehit sámi gullelašvuoda, earet eará sámegeiel galbbaid – main sámegeiella lea bajábealde ja dárogiella vuolábealde. Lei maid oalle bargu virgáibidjat giellabargiid. Dađistaga leat goittot gávdnan málle movt organiseret giellabarggu Divttasvuonas suohkanis, mii doaibmá bures. Giellabargu jođihuvvo lávdaduvvon bargun ja nu lea ge ovddasvástádus maid lávdaduvvon. Nu leat ge suohkana iešguđetlágan doaimmat main lea ovddasvástádus gozihit dan ahte suohkan deavdá dan ovddasvástádusa mii das lea sámelága giellanjuolggadusaid ektui.

Mii guoská eará suohkaniid giellabarggu organiseremii, de celket Divttasvuona suohkanjođiheaddji dan birra ná:

”Eará guovttegielat suohkanat čihket guovttegielatvuoda bargguid giellakonsuleanttaid duohkái”.

Suohkanjođiheddjiid mielas dihtet suohkanis bures sámelága giellanjuolggadusaid birra, sihke politihkalaččat ja hálldahusas. Suohkan čadahii hui vuđolaš plánabarggu giellaplána ráhkadeami oktavuodas, ja dat leamaš buorre veahkkin ásahit buriid dovdduid sámegeiel bargguide, ja lea dagahan ahte doaimmat liđdot. Lea leamaš, ja lea ain stuora hástalussan dat

ahte Sámedikkis eai leat guovttegielatvuoda doarjagiin earenoamážit dárkkistuvvon ulbmilat mat gusket dušše julevsámegillii. Suohkan cealká:

”Julevsámegiella sáhtta oalát jávkat – juste dál lea vejolašvuhta dan dili juogaládje buoridit!

Min plána lea riikkaviidosas plána julevsámegillii - mis lea ovddasvástáduš”.

Suohkan oaivvilda ahte Sámediggi ferte čielgaseappot cealkit masa doarjagiid sáhtta atnit ja galggaše leat rámmaeavttut doarjaga geavaheapmái. Suohkan goziha doarjagiid geavaheami dábálaš raportereren ja rehketdoalu/revišuvnna mielde mat juo leat suohkanis.

Suohkan váillaha eanet ságastallama Sámedikkiin, sihke dan birra movt doarjagiid sáhtta geavahit, guoskevaš plánaid birra ja maiddá movt raporttaid galgá čuovvolit. Lea leamaš unnán ovttasbargu Nordlándda fylkkasuohkaniin, vaikko Divttasvuotna lea áidna suohkan Nordlánddas mii lea mielde sámegiela hálddašanguovllus.

Suohkanjodiheaddjit árvvoštallet ahte sii geavahit 25 % virgenávccain doarjaga hálddašeapmái.

Suohkanjodiheddjiid mielas livčče giellaruđat sáhttan juogaduvvot rámmadoarjjan ja ahte doarjaga eavttuin ii deattuhuvvo dušše ohppiid lohku skuvllas, muhto dat berrejit leat eanet molsudeaddjit. Suohkana mielas berre Sámediggi čadahit ovttasbarggu suohkaniiguin ja gullat makkár eavttuid (juohkinčoavdaga) suohkanat dáhtoše juolludeapmái vuodđun. Ulbmiliid berre heivehit suohkaniid gielladilálašvuodaide, mat eai leat seammaláganat. Julevsámegiela ferte earenoamážit vuhtiiváldit.

Čoahkkáigeassu

Suohkan lea áidna julevsámegiel suohkan hálddašanguovllus, danin dovda suohkan ahte sis lea riikkaviidosas ovddasvástáduš gozihit ahte julevsámegiella ovdána ja ceavza viidáseappot. Suohkan lea leamaš mielde 2 mañemus jagi dan viđa jagis maid dán árvvoštallamis leat geahččan. Dan dihte lea ge stuora oassi doarjagiin adnon álggahanbargguide. Doarjagat leat maid adnon gielladoaimmaide ja kulturlágidemiide (identitehtahuksejeddji). Divttasvuonas lea guovttegielatvuoda barggus lávdaduvvon organiserenmálla, bargu lea lávdaduvvon ja nu lea maiddá ovddasvástáduš lávdaduvvon. Suohkan sávvá čielgasit dieđuid Sámedikkis doarjagiid geavaheami birra, ja váillahit buoret gulahallama Sámedikkiin. Lea maid sávahahtti oážžut buoret gulahallama Nordlándda fylkkasuohkaniin. Doarjja hálddašeapmái geavahuvvo sullii 25 % jahkebarggus. Doarjaga eavttuid ferte heivehit giela árvvu mielde, ja julevsámegiela ferte earenoamážit vuhtiiváldit.

4.8 Finnmárkku fylkkagiela

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dilli

Finnmárkku fylkkagieldda jahkeraporttat čájehit buori vuoinja ja stuorat beroštumi sámegillii ja kultuvrii fylkkagieldda organisašuvnnas. Dađistaga eanebut dovdaohitet sámegiela ja kultuvrra iešguđetlágan oktavuodain. Guovddášhálddahas leat mánga bargi geat máhttet sámegiela. Čálalaš reivvet sámegillii vástiduvvojit sámegillii, muhto dán bargui geavahit muhtun muddui konsuleanttaid (SEG). Sis-Finnmárkku bátnedoaktárbálvalussii leat bidjan sámegielagiid bargui. Oppalaččat leat ollugat mielas geavahit sámegiela, muhto leamaš unnán beroštupmi oahppat sámegiela. Danin leat ge muhtun jagiid dušše moadde giellaoahppandoaimma. Áigodaga loahpageahčen lea dát dilli lea veaháš buorránan, muhto raporttain oaidná ahte leat juolluduvvon giellaruđat fylkkagieldda doaimmaide mat leat geavahuvvon dáidaga, leavgga ja PC oastimiidda ja guovvamánu 6. beaivvi ávvudeapmái etc. Sihke 2005:s ja 2006:s cuiggodii Sámedikki giellastivra dan movt fylkkagieldda lea doarjagiid geavahan 2004 ja 2005 raporttain.

Duogáš cuiggodeapmái lea ahte guovtgiegelatvuoda doarjagat leat adnon doaimmaide mat eai jur njuolga leat sámegiela ovddidandoaimmat. 2006:s virgádii fylkkagieldda giellakonsuleantta.

Sámedikki gielladoarjagiidda ráhkaduvvui strategiijaplána jahkái 2007, ja lea mearriduvvon doaibmaplána sámegiel gelbbolašvuoda ovddideapmái fylkkagielddas 2007 – 2010 áigodahkii. Váldoulbmil dán plánas lea ovdánahttit fylkkagieldda nu ahte dat buorebut nákke čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, dan láhkái ahte nanne bargiid máhtu ja ovddida sámegiela, kultuvrra ja servodateallima. Ovdal dán plána, de lei fylkkagielddas plána ”Doaibmaplána movt ovddidit sámegielmáhtu Finnmarkku fylkkagielddas 2001-2005”. Finnmarkku fylkkagielddas lea maid sierra giellaovddidanplána mii gieđahallojuvvo jahkásaččat.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Doarjagat leat geavahuvvon buhtis fylkkagieldda doaimmaide, ja dasa lassin maid doaimmaide mat leat olggobealde fylkkagieldda doaimmaid. Dat leat doaimmat mat ovddidit sámegiela ja kultuvrra.

Ovdamearkkat masa doarjagat leat geavahuvvon:

- giellakonsuleantta bálká
- galbbat, almmuheamit ja eará oainnusindahkamat
- jorgaleamit/dulkon
- giellaoahpaheapmi bargiide
- ohppiidlonohallan
- oahppostipeanddat
- doarjagat ollu kulturlágidemiide, almmuhemiide jna.

Raporttain mat fylkkagielddas leat boahtán, čállá fylkkagieldda ahte sii leat čuvvon sámelága giellanjuolggadusaid sihke dan ektui mii guoská njálmmálaš ja maddái čálalaš oktavuodaid vástideapmái, almmuhemiide ja diehtujuohkimii. Fylkkagieldda mielas lea seamma dehálaš doarjut sihke dakkár doaimmaid mat ovddidit ipmárdusa sámi kultuvrii ja servodateallimii ja

buhtis gielladoaimmaid. Fylkkagieldda mielas lea váttis dárkilit čujuhit mii lea buhtis gielladoaimma, ja mii lea kultur-/movttiidahttindoaimma.

Fylkkagieldda hálddaha vásáhusat ja oainnut

Hálddaha oaivil lea ahte lea dehálaš oázžut goappešat gielaide oidnosii. Leat ain hástalusat dan ektui movt juohkit dieđuid sámegillii, danin go mediaossodagas ii leat sámegielmáhttu. Giellakonsuleanta bargá sámegielain fylkkahálddahas, muhto bargu lea unnán ovttahttojuvvon eará olggobealde doaimmaiguin ja fylkkagiella ii dieđe movt eará doaimmahusain gieđahallet oktavuodaid mat bohtet sámegillii. Lea gal muhtun muddui ovttasbargu joatkkaskuvllaid sámegiel oahpaheddjiiguin ja maiddái bátnedearvvašvuodabálvalusain ja fylkkagirjerádjosiin. Lea earet eará ovttasbargu Kárášjoga bátnedearvvašvuodaklinihkain tearbmagirjii ráhkadeami oktavuodas. Hálddahas ii jáhke ahte buot fylkkagieldda bargit ipmirdit doarvái bures guovttegielatvuoda gáibádusaid dahje sámelága giellanjuolggadusaid ulbmiliid, dát lea ášši masa dárbbasuvvo áigi. Guovttegielatvuota ii leat beaivválaš fáddá fylkkagieldda bajimušhoavddaid čoahkkimiin, muhto dat lea čállojuvvon plánaide, ja giellabargu lea maid oassi sin ja Sámedikki ovttasbargosoahpamušas.

Guovttegielatvuoda doarjagiidda lea áibbas dárbu jus galgá nagodit bargat guvttiin gielain, ja fylkkagildii lea dehálaš beassat leat mielde dán barggus.

Báikkálaš ulbmilat ja hástalusat mat gusket sámegillii leat čállojuvvon sámegielplánii ja fylkkadiggi lea daid dohkkehan. Go Sámediggi gáibida bušeahta doarjagiid geavaheapmái, de dat mearkaša ahte ossodagat fertjit evttohit konkrehtalaš doaimmaid. Dat ahte sámegielas váilu coakci ossodagaid ja doaimmahusaid doaimmaplánain, vásihuvvo hehttehussan giellabarggus. Bargiid miellaguottut ja beroštupmi sámegiela ovddideapmái lea stuora hástalus. Muhto almmatge ii oro leamen nu ahte bargiin lea heajos oaidnu sámegillii, ossodagain ja doaimmahusain lea baicca buorre dovdu sámivuhtii.

Fylkkagiella oaivvilda iežas deavdit gáibádusaid mat Sámedikkis leat doarjagiidda, ja nu maiddái sámelága giellanjuolggadusaid, vaikko ii jur 100 %.

Rapporterengáibádusat leat fylkkagieldda mielas dohkálaččat. Sii ožžot ruovttoluottadieđuid, čuovvoleami ja leat bures duhtavaččat ovttasbargguin. Sámedikki dievasčoahkkinn meannuda jahkásaččat ovttasbargosoahpamuša mii dikkis lea Finnmárkku fylkkagielddain.

Fylkkagieldda ohcala eanet dieđuid mat gusket doarjagiid geavaheapmái. Doarjagiid juohkimis berre fylkkagieldda mielas váldit vuhtii man viidát davvisámegiella ja nuortalašgiella geavahuvvo, joatkkaskuvllaid logu, bátnedearvvašvuodabálvalusaid logu ja ahte Finnmárkkus leat ollu sámegielagat geat geavahit sámegielat bálvalusaid. Dán vuodul oaivvilda ge Finnmárkku fylkkagieldda hálddahas ahte sii galggaše oázžut stuorát oasi doarjagis.

Fylkkagiella oaivvilda ahte ollislaš rámma ferte viiddiduvvot jus galgá nákcet olahit daid bajimušdási mihttomeriid mat leat biddjon doarjagiidda. Dan oktavuodas oaivvilda ge hálddahus ahte maiddá Finnmarkku fylkkagiella ferte oažžut eanet doarjagiid. De sáhtáše jorgalit eanet plánaid sámegillii, juohkit eanet dieđuid sámegillii, jorgalit eanet ohcanskoviid sámegillii ja sáhtáše doaimmahit viidásit diehtujuohkima doaimmahaide gáibádusaid birra mat gusket guovttegielatvuhtii.

Čoahkkáigeassu

Dadistaga buoret oaidnu sámegillii ja kultuvrii fylkkagielladas, muhto unnán beroštupmi oahppat sámegiela. Guovttegielatvuhta lea biddjon plánaide. Organisašuvnnas eai dieđe doarvái bures sámelága giellanjuolggadusaid birra. Doarjagat leat muhtun muddui geavahuvvon doaimmaide mat leat giellalága mielde, muhto leat maid geavahuvvon ollu kulturdoaimmaide. Fylkkagiellada mielas sii gal čuvvot giellanjuolggadusaid. Ohcalit eanet dieđuid eavttuid birra mat leat biddjon doarjaga geavaheapmái. Juohkin berre dáhpáhuvvat bušeahta/plána vuodul. Finnmarkku berre oažžut stuorát oasi, danin go dan fylkkas leat miha eanet sámegiel geavaheaddjit go eará fylkkain.

4.9 Romssa fylkkasuohkan

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegiela dili

Fylkkasuohkan dovddaha jahkeraporttain ahte fylkkasuohkanis lea oalle unnán diehtu sámegiela ja kultuvrra birra, muhto sámegiela ovddeapmi lea bures ovdánan dán áigodagas. Sámegiella lea earet eará buorebut oainnusindahkkon, ja ollu fylkkasuohkana plánain leat jorgaluvvon sámegillii. Doarjagat juogaduvvojit fylkkasuohkana doaimmaide ohcamušaid mielde maid guhtege etáhtta/ossodat sádde. Árvvoštallandokumeanttaid siste leat ollu dokumeanttat mat čájehit movt doarjagiid leat juohkán ja raporterren siskkáldasat Romssa fylkkasuohkanis. Lea fylkkaráđđi mii mearridan juohkima. Raporttat čájehit iešguđetlágan doaimmaid iešguđet ossodagain maid leat ruhtadan guovttegielatvuoda doarjagiiguin. Sámediggi bivddii Romssa fylkkasuohkana čadahit giellaiskkadeami 2005 čavčča, muhto dat ii lean dán árvvoštallanáigodaga lohppii, 2007, vel čadahuvvon. Duogáš dasa ahte Sámediggi dáhtui giellaiskkadeami, lea dat ahte orro leamen unnán diehtu sámegiela ja kulturgelbbolašvuoda birra Romssa fylkkasuohkanis. Giellastivrra čuovvoleamis 2004 raportii, ávžžuha Sámediggi fylkkasuohkana čiekŋaleappot čilget sámegiela dili.

Fylkkasuohkanis lei doaibmaplána 2002 – 04 áigodahkii mas daddjo ahte doarjagat galget geavahuvvot sámegiela ja sámi kulturgelbbolašvuoda nanusmahttimii fylkkasuohkanis. 2007:s mearriduvvui strategiijaplána sámegillii ja kulturgelbbolašvuhtii, ”Sámegiela ja sámi kulturgelbbolašvuoda strategiijaplána”.

Plána váldonannensuorggit leat:

1. Sámegiella (čuovvolit Sámelága giellanjuolggadusaid geatnegasvuodaid).

2. Bargiid ja politihkkáriid sámi kulturmáhttu, viiddis ipmárdusas.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Fylkkasuohkan lea vuoruhan doaimmaid mat gusket mánáide ja nuoraide.

Ovdamearkkat mat čájehit geavaheami:

- giellakonsuleantta bálká
- dieđáhusat/almmuheamit/deaddelangolut
- galben ja neahttasiiddut
- jorgalan plánaid, skoviid, gihppagiid, jahkeraporttaid, prentejuvvon čállosiid ja oahpponeavvuid
- seminára bargiide
- ovddidan báikkálaš sámi oahppoplána
- doarjja ohppui mas lea čatnanáigi
- prošeakta sámi fága- ja fidnooahpahuš
- sámi giellabeassi

Fylkkasuohkan lea vásihan ahte sámegeiella ja kultuvra leat boahtán miha eanet oidnosii dieid doaimmaid geažil.

Fylkkasuohkana hálddahusa vásáhusat ja oainnut

Hálddahus vásiha ahte fylkkasuohkanis dohkkehit bures sámi vuoda ja sámegeiella. Politihkalaš bargguin lávejit muhtun fylkapolitihkkárat atnit gávtti, muhto sii hupmet dárogeiella.

Bargojuvvo ollu dan ektui ahte dahkat sámegeiella dábálaš giellan sihke fylkkasuohkanis ja muđui. Sámegeiel namat ja galbbat leat oassi beaivválaš oainnusindahkamis. Dađistaga leamaš ollu hástalusat, muhto gielladoarjagiid olis leat nagodan ovdamearkkadihte sámegeiel galbbaid bidjat, ja oktavuodas mat bohtet fylkkasuohkanii sámegeilli, vástiduvvojit sámegeilli (davvisámegeilli). Olggobeale etáhtain geavahuvvo eanet sámegeiella beaivválaččat go guovddášhálddahusas. Hálddahus vásiha ahte dat mii eanemus goahcá giellabarggu, lea dat ahte eai leat doarvái návccat giellakonsuleantta doaimmahagas.

Hálddahusa mielas leat sámelága giellaparagrafat bures dovddusindahkkojuvvon jodiheddjiide, muhto ii jáhke ahte etáhtain dovdet daid seamma bures.

Sámegeiella ja sámi kulturgelbbolašvuoda strategiiaplána ráhkadeami oktavuodas bohte hui unnán oaivilat etáhtain gulahallanáiggis. Plána lea čállojuvvon dárogilli ja sámegeilli ja fylkkaráđđi lea dan meannudan politihkalaččat. Plána lea sáddejuvvon buot doaimmaide, ja go ohcet doarjagiid, de ferte doaibma gávndot giellaplánas. Lea hástaleaddji ovddidit sámi kultur- ja giellagelbbolašvuoda.

Sámedikki ulbmilat guovttegielatvuoda ruhtadoarjagiidda leat dohkálaččat, ja fylkkasuohkan bargá daid ektui. Hálddahus ii sáhte duodaštit deavdá go fylkkasuohkan sámelága

gáibádusaid. Etáhtaid jodiheaddjit ja fylkkaráđđi gal liikká dovdet bures sámi mahtodaga. Dán oktavuodas lea olbmuid oaidnu rievdan.

Romssa fylkkasuohkan geavaha maid iežas fylkkasuohkanlaš ruđaid bargguide mat gusket sámegillii ja kultuvrii, muhto jáhkkimis ii livčče fylkkasuohkan juolludan dieid bargguide ruđa, jus Sámedikkis eai boadáše gielladoarjagat. Ovttasbargosoahpamušas Sámedikkiin daddjo veaháš dáid geatnegasvuodaid birra ja dan oktavuodas leat doarjagat guovttegielatvuhtii hui dehálaččat. Leat maid prošeavttat mat leat ruhtaduvvon ovttas skuvllaiguin.

Romssa fylkkasuohkana mielas eai leat doarjagat doarvái stuorrát gokčat buot daid doaimmaid maid livččii sávahahtti čađahit ja geavahuvvojit ollu návccat buoridit olbmuid oainnu sámivuhtii. Sáhtášii vel eanet oažžut áigái jus juolludeamit lassánivčče.

Hálddahus rehkenastá ahte manná sullii 50 % virgi hálddašit doarjagiid. Fylkkasuohkanis ii leat sierra málle man mielde čállá raporttaid. Eai leat ožžon ruovttoluotta dieđuid Sámedikki hálddahusas raporttaide, muhto leat ožžon buriid oaiviliid Sámedikki politihkkáriin raporttaide maid leat diggái sádden. Muhto ii leat makkár ge jámma gulahallan Sámedikkiin dan birra movt guovttegielatvuoda ruđaid geavahit.

Hálddahusa mielas lea guovttegielatvuoda doarjja unnán go bálddastahtá eará fylkkasuohkaniiguin, iežaset mielas leat sii bargan hui bures fylkkasuohkan organisašuvnnas. Ferte čalmmustahttit ”sámivuoda” doarjagiid juolludeamis.

Čoahkkáigeassu

Lea oalle unnán diehtu sámegeiela ja kultuvrra birra fylkkasuohkanis, muhto lea posiitiiva oaidnu dán fáddái. Maiddái dát vuostáiváldi lea geavahan ruđaid doaimmaide mat gullet sámeláhkii, muhto leat maid geavahan doarjagiid movttiidahttindoaimmaide ja doaimmaide mat leat identitehtahuksejeddjit. Fylkkasuohkana mielas lea eahpesihkar devdet go sii sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid. Ulbmilat mat gusket doarjagiidda leat ok. Oaivildit ahte Romsa oažžu unnit eará fylkkasuohkaniid ektui, ja ferte čalmmustahttit ”sámivuoda” doarjagiid juohkimis.

4.10 Nordlándda fylkkasuohkan

Ulbmilat ja plánat mat gusket sámegillii ja sámegeiela dilli

Nordlándda fylkkasuohkan bođii mielde sámegeiela hálddašanguvlui maŋŋil go Divttasvuona suohkan šattai oassin hálddašanguvlui 2006 rájes. Jahkeraporttaid mielde gitta 2006 rádjái lea sámegeiella leamaš hui unnán oidnosis fylkkasuohkana doaibmasurggiin.

Nordlándda fylkkasuohkan lea áidna fylkkasuohkan hálddašanguovllus mas lea julevsámi vuodđu. Danin lea ge dan barggus maid Nordlándda fylkkasuohkan bargá maiddái riikkaviidosaš váikkuhus. Lassin julevsámegillii, de lea Nordlánddas maiddái davvisámi ja

lullisámi álbmot. Vuosttaš jahki geavahuvvui eanas álggahanbargguide. Sámi viidodat lea dohkkehuvvon ja dat galgá bohtit mielde buot plánaide ja doaibmasurggiide fylkkasuohkanis. Fylkkasuohkan lea earet eará ollu jagiid juo lágidan sámeakonferánsaid.

Fylkkadiggi lea prinsihpalaš mearrádusaiguin nannen dihto oainnuid dehálaš sámi gažaldagain. Dat galget leat vuodđun buot doaimmaide ja galget oidnot buohkain geat hálddahusas barget servodatovddidemiin. Fylkkasuohkan lea mearridan doaibmaplána 2007 - 2010 áigodahkii, ja hálddahussii lea nammaduvvon fágaidgaskasaš sámi team.

Nordlándda fylkkasuohkanis lea maid oppalaš ovttasbargosoahpamuš Sámedikkiin, ja maiddái sierra soahpamuš maid dat njeallje davimus fylkkasuohkana leat dahkan Sámedikkiin. Ulbmil goappešat soahpamušaiiguin lea: ” *Nanusmahttet ja oainnusindahkat sámi kultuvrra, giela ja servodateallima* ”.

Geavaheapmi ja vásáhusat

Ovdamearkkat masa doarjja lea geavahuvvon:

- giellakonsuleantta bálká
- oahppostipeanddat ohppiide/studeanttaide
- sámi neahttabáiki
- doarjja servviid/organisašuvnnaid /institušuvnnaid giellamovttáskahttin doaimmaide
- almmuhusat ja gihppagat
- giellasiiddut julevsámegillii
- giellakursaid buvttadeapmi

Fylkkasuohkana hálddahusa vásáhusat ja oainnut

Lea biddjojuvvon ollu bargu dasa ahte oažžut Nordlándda fylkka mielde sámegeiela hálddašanguvlui, fylka bođii mielde 2006:s. Nordlándda fylkkasuohkana mielas lei buorre leahket oassin sámegeiela hálddašanguovllus, vaikko vel Divttasvuona suohkana mearrádus, ahte searvat sámegeiela hálddašanguvlui, lei dušše 1 eanetlogu jiena duohken. Nordlándda lea áidna fylka gos leat buot golbma sámegeiela. Vuosttaš jagis, 2006, ledje ollu gažaldagat maidda šattai ohcat vástádusa. Ovdamearkkadihte digaštalle Divttasvuona suohkaniin ahte livččii go vejolaš ásahit oktasaš giellamielbargi virggi, ja jus nu, gosa dan virggi galggašii bidjat?

Nordlándda fylkkasuohkana hálddahusa oaivila mielde lea sis leamaš sámegeiela áššelisttuin juo mánga jagi. Barggu rámmat leat čállojuvvon Nordlándda sámepolitihkalaš doaibmaplániin, ja dat lea leamaš čujuheaddjin sámepolitihkalaš bargguin ja sámi gažaldagain.

Giellabargi biddojuvvui virgái sullii jagi maññil go fylka searvvai hálddašanguvlui, ja easka de álggahuvvui plánenbargu. Álggos gal ledje álgohástalusat, ja muhtun dain hástalusain leat ain dál, ovdamearkkadihte raporterren bargovuogit. Muhtun láhkái lea fylka ain álggahandilis. Leat leamaš veaháš duskkástuvvamat ovttasbarggus oktavuodas Divttasvuona suohkaniin,

earet eará mii guoská dasa movt suohkan geavahan doarjagiid. Hálldahus cealká dan ovttasbarggu birra mii leamaš Divttasvuona suohkaniin ná:

” Sámediggi livččii galgan čielgaseappot cealkit makkár vuordámušat leat Nordlándda fylkkasuohkana ja Divttasvuona suohkana ovttasbargui.”

Nordlándda fylkkasuohkan oaivvilda maid ahte stáhta doaimmat regiuvnnas ferteše miha eanet bargagoahtit sámegielain, nugo ovdamearkkadihte buohcciviesut, NAV, Stáhta geaidnodoaimmahat jna.

Lea fylkkaráđđi Odd Eriksen gii gieđahallá ovttasbargosoahpamuša mii lea Sámedikkiin, ja fylkkahálldahusa oaivil lea ahte dál soahpamuš lea dievaslaččat lihkostuvvan. Giellaplána lea dehálaš bargoneavvu dán ovttasbargosoahpamušas ja lea maid dehálaš instrumeanta geavaheddjiide. Plána doaibmá bures jođiheddjiid dásis ja das lea buorre coakci. Buot sámi áššiin ja doaimmain galgá leat coakci ovttasbargosoahpamušas, ja sámegiella válđojuvvo obbaáiggi vuhtii plánabarggus (fylkkaplána, RUP, riikkaidgaskasaš barggut, nuoraidbarggut jna.). Hálldahusa ipmárdusa mielde leat fylkkasuohkana iežas ulbmilat Sámedikki ulbmiliid mielde go geahččá guovttegielatvuoda doarjagiidda, ja fylkka mihttomearri lea šaddat buoremus fylkkasuohkaniin sámi gažaldagain.

Nordlándda fylkkasuohkanis leat unnán ruđat maid sáhtášii geavahit bargguide mat gusket davvisámegillii ja lullisámegillii, vaikko vel Nordlándda fylkkas leat ge buot diet golbma giela. Dát ii leat fylkkahálldahusa mielas riehta, danin go Nordlándda fylkkasuohkanis leat geatnegasvuodat julevsámegiel guvlui, ja seammás lea maid ovddasvástádus gozihit lullisámegiela Árbordis ja davvisámegiela Evenáššis.

2007:s geavahii Nordlándda fylkkasuohkan sullii 10 mill. ruvnno sámi ovddidandoaimmaide. Ovttasbargosoahpamuš ruhtaduvvo dábálaš ruhtademiin, muhto giellaruđaid haga livččii miha heajut dilli, go eai sáhtáše čađahit nu ollu doaimmaid, vaikko liikká livčče gal ruđat sámi doaimmaide. Guovttegielatvuoda doarjagat leat čalmmustahtán sámivuoda ja luvvejit maddái eará báikkiin doarjagiid.

Beaivválaččat oazžu fylkkasuohkan áibbas unnán oktavuodaid sámegillii. Dan dili birra cealká hálldahus ná:

” Olbmui ii leat doarvái oadjebasvuohta hupmat sámegiela – danin sii dárustit. Dát govvida veaháš dan makkár árvu sámegielas lea.”

Hálldahusa mielas eai leat njuolggadusat mat gusket doarjagiid geavaheapmái doarvái dárkilit. Nordlándda fylkkasuohkan ohcala čielgasit láidestemiid ja sis leamaš lagas gulahallan Sámedikkiin ruđaid geavaheami birra. Lea ipmárdus dasa ahte giellaruđaid ii sáhte atnit dábálaš jođihangoluide. Árvvu mielde atnet sii 20% virggi hálldašit doarjagiid. Raportačállima sii barget seammaládje go eará stáhta doarjagiid ge raporterejit, ja dat lea sin

mielas dábálaš bargu, muhto galggašii leat raportamálle mas boahtá ovdan maid Sámediggi háliida ahte raporta galgá sísttisdoallat. Fylkkasuohkan ii leat ožžon ruovttoluottadieđuid raportaide ja cealká ahte dan sii váillaht.

Mii guoská dasa ahte movt boahhteáiggis vejolaččat sáhtášii rievdadit juohkineavttuid, cealká fylkkasuohkan ahte jus eavttuid galgá rievdadit, de ferte maid ulbmiliid rievdadit. Fylkkasuohkan cealká maid ahte leat stuora erohusat suohkanis suohkanii hálddašanguovllus, ja daid erohusaid ferte juohkimis vuhtiiváldit. Njuolggadusat mat čilgejit geavaheami fertejit leat áibbas čielgasat dan ektui ahte maid sáhtá bidjat ”sámegiela” vuollái. Ferte čielgaseappot daddjot masa doarjaga ii sáhte geavahit.

Čoahkkáigeassu

Nordlándá lea áidna julevsámi fylkkasuohkan hálddašanguovllus.

Fylkkasuohkan lea leamaš hálddašanguovllus mielde 2 maŋemus jagi dan viđa jagis dan áigodagas mii dán árvoštallamii lea vuodđun. Danin lea stuora oassi doarjagiin geavahuvvon álggahanbargguide. Dasa lassin lea geavahuvvon ruhta doaimmaide mat leat čadnon giellaláhkii, ja maiddái kultuvrralaš ja movttiidahttin doaimmaide.

Nordlánddas lea maid davvisámegiela ja lullisámegiela álbmot, ja das ferte leat váikkuhus doarjagiid juohkimis.

Sávvat eanet dárkilit njuolggadusaid mat čilgejit giellaruđaid geavaheami, ja ferte maid čilgejuvvot masa doarjaga ii sáhte geavahit.

4.11 Sámediggi

Dán árvoštallamii lea Sámediggi maid addán dieđuid makkár vásáhusat sis leat giellaruđaguin ja daid geavahemiin. Dat dieđut leat čohkkejuvvon dán kapihttalii.

Sámediggi mátkkoštii doarjjavuostáiváldiid mielde 2008 čavčča, ja oinnii ahte suohkanat geavahit doarjagiid iešguđetládje, muhto eanas suohkaniin leat doaimmat/plánat giela nanusmahttimii. Muhtun suohkanat fáallet sámegillii bálvalusaid ja earát geavahit fas doarjagiid sámegiela nannemii.

Sámediggi jearrá ahte sáhtá go son sámegiela nanusmahttima gohčodit dakkár lassigollun nugo ulbmiliin lea oaivvilduvvon. Sámediggi lea oaidnán ahte eatnasat geavahit doarjagiid: dulkonbálvalusaide, jorgalemiide, almmuhemiide ja galbemiidda. Muhtumat juolludit doarjaga prošeaktaruhtan siskkáldasat suohkanis/fylkkasuohkanis. Sámediggi lea ipmirdan ahte muhtumiid mielas sáhttet 30% suohkana bálkágoluin rehkenastojuvvot guovttegielatvuoda lassigollun. Muhto Sámedikki bealis eai liiko nu bearehaga dasa ahte doarjagat geavahuvvojit dábálaš jođihangoluid gokčamii. Sámedikki dieđuid mielde lea muhtun suohkaniin dakkár ortnet ahte sáhttet ohcat doarjagiid suohkana siste.

Sámediggi ipmárdusa mielde lea suohkaniin diehtu doarjaga ulbmiliid birra ja muhtun suohkaniin lea olles organisašuvdna dán bargguin, muhto nu ii leat buot suohkaniin.

Sámediggi vásiha ahte ođđa suohkanat leat eanet áŋgirat gozihit dan ovddasvástádusa mii sis lea doarjagiid geavaheami ektui go earát.

Sámediggi duodašta ahte doarjaga geavaheami eavttut leat nuppástuvvan Sámedikki politihkalaš mearrádusaid mielde. Muhtun suohkaniid mielas leat eavttut beare láivát ja danin lea váttis diehtit movt galgá raportta čállit, muhto Sámediggi ii hálit stivret suohkaniid jur bienasta bitnii. Sámedikki hálddahas leat oaidnán ahte lea veaháš siskkáldas ”nákkáhallas” giellaruđaid alde suohkaniid gaskkas.

Sámediggi dieđiha ahte sii gáibidit bušeahta ja plánaid doarjagiid geavaheapmái. Muhtun suohkaniin leat plánat ja strategijjat doarjaga geavaheapmái, muhto plánaid bistevašvuohta lea iešguđetlágan. Sámedikki oainnu mielde leat dát plánat ja ulbmilat oalle muddui daid ulbmiliid mielde maid Sámediggi lea bidjan doarjagii.

Sámediggi lea sávvan eanet konkrehtalaš raporttaid, muhto ii leat leamaš politihkalaš dáhttu ”ráŋggáštít” suohkaniid mat eai deavdde reporterengáibádusaid. Muhto juolludanreivvet gal leat dađistaga biddjojuvvo garrasit gieđahallama vuollái. 2005:s ja 2006:s gieđahalai Giellastivra raporttaid áššin, muhto dan maŋŋá lea leamaš Sámediggeráđdi mii meannuda raporttaid áššin. Ii gávdno oktasaš málle dasa movt suohkanat/fylkkasuohkanat galget doarjagiid reporteret.

Ollugiin leat dat oaivil ahte guovttegielatvuoda doarjagat veahkehit nanusmahttit giela, ja politihkkáriin leat iešguđetlágan oaivilat dasa makkár doaimmaide lea dárbu vai joksá mihttomeriid. Miellaguottuiguin lea dehálaš bargat ja dakkár doaimmat leat geavaheami eavttuid mielde. Seamma guoská maid álbmoga giellaoahpaheapmái. Ja dohkkehuvvo maid ahte gielladoarjaga geavahit addit bálkálásáhusa sámezielagiidda, ja ahte addojuvvojit giellaruđat giellaguovddážiidda mat leat dehálaš guovttegielatvuoda bargoneavvut ”ravdasuohkaniin”.

Sámedikki hálddahas dieđuid mielde leat lágiduvvon čoahkkimat gaskal sadjásaš presideantta ja suohkaniid hálddahasaid. Dát leat jahkásaš čoahkkimat.

Sámediggi ieš geavaha sullii seamma ollu dán doarjaga hálddašeapmái go daid eará doarjagiidda maid Sámediggi juolluda, muhto dán doarjaga eavttut ja dat ahte lea nu unnán konkrehta, dahká dan váddáseabbon hálddašit. Ovdáneapmi manná aŋkke dan guvlui ahte geavahuvvojit eanet návccat doarjaga hálddašeapmái, danin go sihke politihkkáriin ja medias lea eanet ja eanet beroštupmi dán doarjaga geavaheapmái, ja go seammás bohtet maid eanet suohkana ortnegii mielde.

Doarjja lea juolluduvvon seamma juohkinčoavdaga mielde 2003-2007 áigodagas. Muhto juolludeami eavttut leat rievdadallan. Sámedikki oaivila mielde lea vejolaš daid eavttuid buoridit nu ahte šaddet dárkileappot, ja lea maid vejolaš buoridit ulbmiliid. Sámediggi lea dovddahan ahte ii sáhte vaikko man guhká juohkit doarjaga dáid eavttuid vuodul mat dál leat.

Eará čuolbma lea dat ahte jus suohkaniidda mearriduvvojit ođđa doaimmat, de fertejit sámi suohkanat daid doaimmaid maid čađahit guovtti gillii. Dát berre dagahit dan ahte doarjja maid lasihuvvo. Sámediggi oaivvilda ahte ferte árvvoštallat dárbbasit go suohkanat jur buot osiid doarjagis raporteret.

Buoremus dáinna ortnegiin lea Sámedikki hálddahusa mielas dat ahte dat čalmmustahtta sámegiela sámi álbmogii.

4.12 Gažadaniskadeapmi

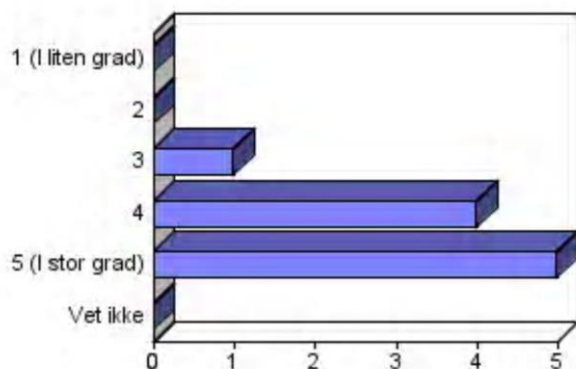
Gažadaniskadeapmi⁷ čađahuvvui dan várás ahte čohkket lassidieđuid daid dieđuide mat juo ledje gávdnamis ja vai sáhttit ráhkadit álkis kvantitatiiva analysaid ja gráfalaš sárgumiid. Muhtun gažaldagat ledje seammaláganat go dat mat leat jearahallanguidas. Muđui čujuhuvvo 1.4.3. kapihttalii mii lea iskkadeami čađaheami ja metoda birra.

Ollu gažaldagain lei vejolaš válljet makkár ceahkkái vástida, skálas mii manná 1 rájes 5 rádjái.

1. oassi – Ulbmilat

Gažaldahkii ahte man dásis guovttegielatvuođa doarjagat leat veahkehan ovddidit sámegiela suohkaniin/fylkkasuohkaniin, lei gaskamearálaš árvu vástádusain 4,4 ja bealli vástidii ” hui ollu” dán gažaldahkii. Čállojuvvo maid ollu mearkkašeamit, earet eará dan ahte doarjagat leamaš hui dehálaččat dan ektui ahte leat čalmmustahttán sámegiela hálddahusas ja beaivválaš bargguin. Vástádusaid oaidná govadusas dás vuolábealde.

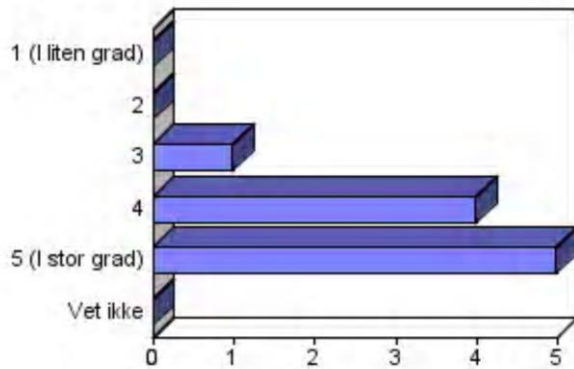
Govadat 1

⁷ Geahča gažadanskovi mildosiin dán raportta mañemus siidduin.

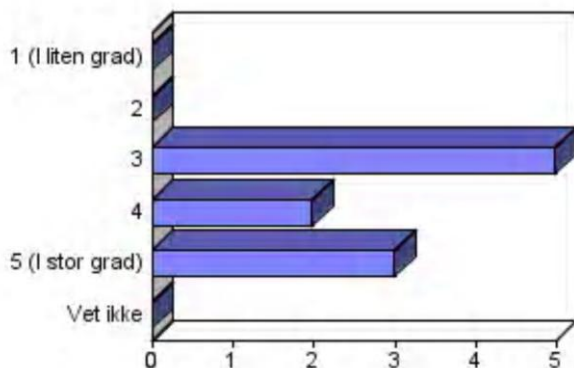
Gažaldahkii ahte man muddui guovttegielatvuoda doarjagat veahkehit suohkana/fylkkasuohkana áimmahuššat daid geatnegasvuodaid mat leat sámelága giellanjuolggadusain, lei gaskamearálaš árvu vástádusain 4,4. Mearkkašemiin oaidnit ahte doarjagat leamaš áibbas mearrideaddjin iešguđetlágan gielladoaimmaid álggaheapmái. Vástádusaid oaidná govadusas dás vuolábealde.

Govadat 2

Gažaldahkii ahte man muddui suohkan/fylkkasuohkan oaivvilda ahte suohkana/fylkkasuohkan hálddahasat ja bálvalusat čuvvot sámelága giellanjuolggadusaid, lei gaskamearálaš árvu 3,8, ja bealis vástádusain lea 3. Ii oktage leat vástidan vuollelii go 3. Vástádusat leat gráfalaččat ordnejuvvon govadussii dás vuolábealde.

Govadat 3

Mii guoská dasa mii suohkana/fylkkasuohkana mielas lea oppalohkái deháleamos bargu dan ektui ahte deavdit daid ulbmiliid mat Sámedikkis leat guovttegielatvuoda doarjagiidda, de namuhit ollugat ekonomalaš váikkuhangaskaomiid. Earret dan, de namuhit:

- Sámegiela ealáskahttit ja oainnusindahkat almmolaš hálddahasat
- Ásahit gielladoaimmaid ja buriid miellaguottuid

- Buot dieđut galget maid leat sámegillii
- Muhttálaš mearit ulbmiliid olaheapmái, main vuhtiiváldet gielladili suohkanis/fylkkasuohkanis
- Ahte lea sámegielmáhttu go galget fállat bálvalusaid
- Bargat buoridit struktuvrra nu ahte lámhčuojuvvo dilli nannet ja ovddidit sámegiela

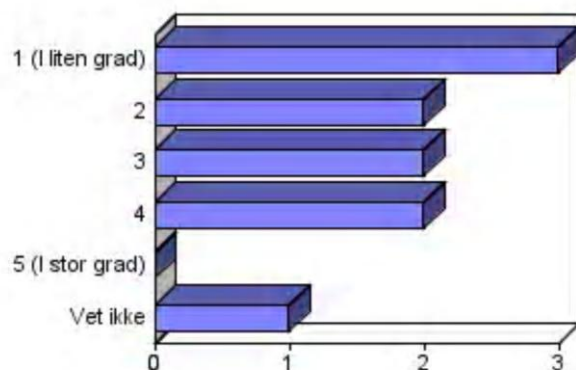
Gažaldahkii ahte makkár dilálašvuohta sáhtta leat mii hehte suohkana/fylkkasuohkana joksamis daid ulbmiliid maid Sámediggi lea bidjan guovttegielatvuođa doarjagiidda, vástidit máŋga suohkana maiddái dákko ahte ii leat doarvái ruhta čađahit doaimmaid maid háliidivčče. Eará hehttehussan namuhit:

- Geavaheami čanastagat ja gáržžideamit
- Eai leat muhttagis njuolggadusat- buot suohkanat biddjojuvvojit ”dássálaga”
- Váilevaš gelbbolašvuohta ja bargit
- Miellaguottut ja ruohtasnuvvan eahpideaddji vuoignja álbmogis
- Dieđut guovddáš dásis dušše dárogillii
- Váilevaš ipmárdus dasa ahte guovttegielatvuohta lea oassi ollislaš doaimmas, ii ge leat dušše juoga mii lea earenoamáš.

2. oassi - Otná dilli

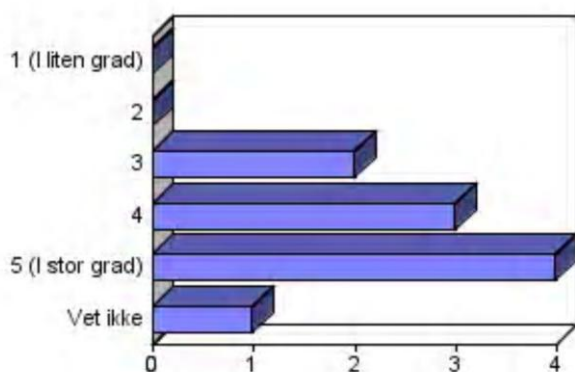
Gažaldahkii ahte man muddui gávdnojit suohkanis dokumeanttat, plánat, mearrádusat ja áššečilgemat ja eará suohkandokumeanttat sámegillii, lea vástádusaid gaskamearri 2,33, ja vástádusat juohkásit jámma gaskal 1 ja 4. Mearkkašemiin čállet ahte go dokumeanttat eai leat sámegillii, de váldosivva dasa lea váilevaš giellamáhttu dahje ahte suohkanstivra lea mearridan ahte eai galgga geavahit giellaruđaid jorgalit áššečilgehusaid ja mearrádusaid. Vástádusat leat ordnejuvvon govadussii dás vuolábealde.

Govadat 4

Suohkanat/fylkkasuohkanat leat maid vástidan gažaldahkii ahte man ollu sii leat geavahan guovttegielatvuoda ruđaid daid sátnádusaid mielde mat leat sámelágas, nugo jorgalemiide, almmuhusaide, sámegillii vástidit jna. Gaskamearri lea 4,22, okta geas lea jerrojuvvon lea vástidan ”in dieđe”. Mearkkašeamit maid ollugat leat čállán dán gažaldahkii lea ”lea láchčojuvvon dilálašvuolta dasa ja mii leat geahččalan dan áimmahuššat oalle bures, muhto dat lea heivehuvvon duohta dárbbuide”. Vástádusat leat gráfalaččat ordnejuvvon govadussii dás vuolábealde.

Govadat 5

Bivddiimet suohkaniid mitalit galle bargi leat sámegiela gudege ossodagas, gallis hupmet sámegiela ja gallis máhttet čállit sámegillii, ja man ollu bargit ossodagas leat oktiibuot (oahpaheadjit ja mánáidgárddiid bargit eai leat mielde). Suohkaniid logut leat veaháš eahpesihkkarat, muhto liikká oaidná loguin oalle muddui dan makkár dilli lea, go geahččá čálalaš ja njálmmálaš sámegiela máhttu dan ektui man galle bargi ossodagas leat oktiibuot. Vástádusat leat ordnejuvvon tabellii dás vuolábealde.

Tabealla 1

	Teknikkalaš			Dearv/sosiála			Bajásš/kultuvra			Guovddášháld		
	Č	N	O	Č	N	O	Č	N	O	Č	N	O
Porsángu	4	8		10	30		3	3		6	11	
Unjárga	0	7	13	8	32	56	7	11	16	2	4	13
Karášjohka	3	41	52	12	80	108	8	23	33	6	20	23
Guovdag.	8	16	19	12	22	23	7	10	11	14	18	21
Deatnu	4	20	50	5	40	120	6	12	40	4	8	20
Gáivuotna	0	0	4	6	2	22	11	7	26	7	2	25
Divttasv.	2	2		2	15		2	2		1	2	

Č=čálalaš, N=njálmmálaš, O=oktiibuot bargit

3. oassi - Doarjagiid geavaheapmi

Gažaldahkii ahte man stuora oassi guovttegielatvuoda doarjagis lea geavahuvvon iešguđetlágan doaimmaide ja man ollu suohkanat leat ollislaččat golahan guovttegielatvuhtii áigodagas 2003- 2007 (earret oahpaheddjiid ja mánaidgárddiid bargiid bálkkáid), vástidit suohkanat nu iešguđetládje, sihke doarjagiid hámi ja sturrodaga ektui, ahte vástádusaid ii sáhte geavahit buohtastahttimii.

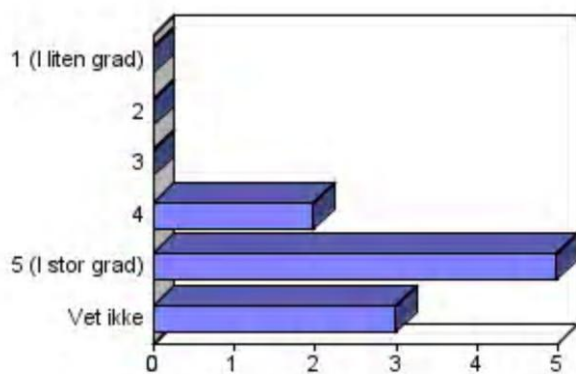
Porsáŋgu gieldda čállá earet eará ahte sii eai sáhte diekkár dieđuid ovdanbidjat, danin go sis ii leat dakkár kontoplána masa daid dieđuid sáhtta deavdit. Danin mii leat válljen ahte eat oba váldde ge mielde dáid gažaldagaid vástádusloguid.

Suohkanat leat ieža dadjan ahte logut maid sii leat sádden, leat eahpesihkkarat. Muhto muhtun suohkanat gal čállet ahte ”lea áibbas čielggas ahte juolludeamit stáhtas oktiibuot eai oppanassiige govčča daid ollislaš goluid mat suohkanis leat guovttegielatvuhtii”.

4. oassi – Raportačállima birra

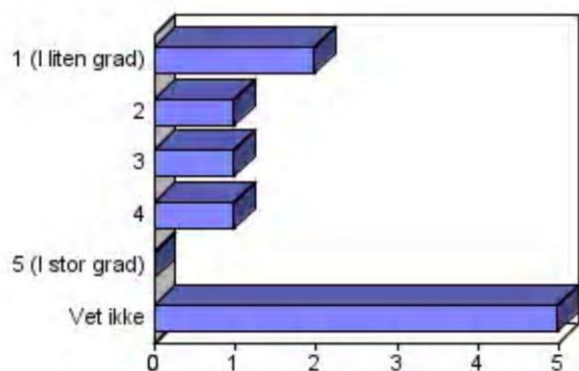
Gažaldahkii ahte man muddui suohkan/fylkkasuohkan oaivvilda iežaset deavdán Sámedikki raportačállin gáibádusa 2003 rájes 2007 rádjái, vástidit eatnasat ahte dan sii gal leat buore muddui dahkan. Gaskamearri lea 4,71. 3 vástideaddji vástidedje ”in dieđe”. Vástádusat leat ordnejuvnon govadussii dás vuolábealde.

Govadat 6

Gažaldahkii ahte man muddui Sámediggi lea čuovvolaš rapportaid maid sii leat sádden, leat buot 10 ásahusa vástidan, muhto 5 dain leat vástidan ”in dieđe” ja gaskamearri lea 2,2. Eanas kommentárain oaidnit ahte leamaš unnán čuovvoleapmi Sámedikki bealis. Okta suohkan cealká ahte ”Sámediggi lea leamaš hui duhtavaš raportačállimiin”, ja okta eará suohkana ges cealká ”mii leat ožžon láivát čilgejuvnon moitámuša Sámedikkis”. Vástádusat leat ordnejuvnon govadussii dás vuolábealde

Govadat 7

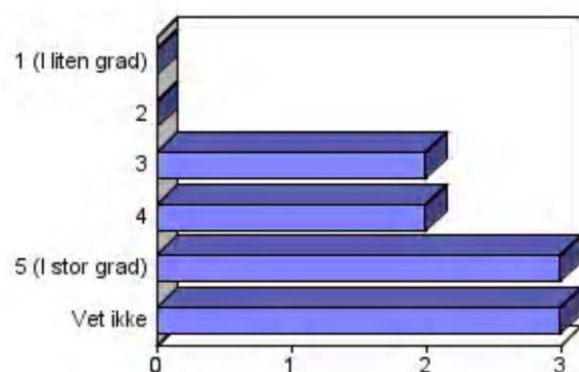
Gažaldahkii ahte makkár vejolaš hástalusaiuin suohkanat/fylkkasuohkanat leat deaividan raportačállima oktavuodas, masa maid gullá dávjilvuolta, hápmi etc. leat 5:s vástidan ”in dieđe”. Muđui leat kommenteren ovdamearkkadihte:

- Dávjilvuolta ja hápmi lea OK
- Áigemearit leat veaháš ipmašat, rehketoallu galggai sáddejuvvot ovdal go rehketoallojahki lei loahpahuvvon
- Unnán dieđut ovdagihtii omd. eavttuid rievdamiid birra

5. oassi – Guovttegielatvuoda doarjagiid juohkima birra

Gažaldahkii ahte man muddui suohkan/fylkkasuohkan dovda Sámedikki eavttuid maid mielde rehkenasttii guovttegielatvuoda doarjagiid gaskal 2003 ja 2007, lea vástádusaid gaskamearri 4,14. Golbma vástideaddji vástidit ”in dieđe”. Vástádusat leat ordnejuvvon govadussii dás vuolábealde

Govadat 8

Gažaldahkii ahte makkár eavttut suohkana/fylkkasuohkana mielas berrejit leat vuodđun guovttegielatvuoda doarjagiid juohkimii, jus dáid doarjagiid dála rehkenastinvuodđu galgá

rievdaduvvot, oaččuimet iešguđetlágan vástádusaid, earet eará:

- Mii leat duhtavaččat dálá eavttuiguin
- Doarjagat berrejit adnot buhtis gielladoaimmaide ja eai eará prošeavttaide maid navdet nannet sámegeiela
- Juolludeapmi berre dahkkot bušeahta vuodul
- Doarjagiid ferte sáhttit atnit eanet suohkaniid iežaset dárbbuid mielde
- Sámegeiela ja kultuvrra árvvu ferte vuhtiiváldit, giela ja kultuvrra ovddideamis leat iešguđetlágan eavttut
- Ferte deattuhit vuodđogoluid mat leat seammalárganat juohke suohkanis
- Ásahit bissovaš vuodđoruhtadanortnega (sullii 50 % rámmas), masa ii dárbbáš raportta čállit.

Mañemus gažaldagas bivdit suohkana/fylkkasuohkana evttohit movt sáhtášii ortnega rievdadit/buoridit vai guovttegielatvuoda doarjaga geavaheapmi šattašii buoret ja eanet ulbmillaš. Vástádusain gávdnat čuovvovaš mearkkašemiid:

- Čielgasit njuolggadusaid mat dadjet ahte doarjagiid galgá atnit gielladoaimmaide, buoret bearráigeahčču ja ránggáštanvejolašvuodát
- Nu guhká go nagodit deavdit nannet sámegeiela ja kultuvrra gáibádusa, de berrejit leat unnimus lági mielde gáržžideamit
- Galgá deattuhit vuodđogoluid mat leat buot suohkaniin
- Ferte fátmastit dan ahte sámegeiela dilli lea nu iešguđetlágan suohkanis suohkaniin hálddašanguovllus.

5 Árvvoštallamat

5.1 Sámedikki ulbmilat

Juolludanreivve ulbmila sátnádat lea ahte galgá bisuhit, nannet ja ovddidit sámegeiela geavaheami almmolaš hálldahusas. Bajemusdási mihttomearri lea ahte suohkanhálldahus áiggi mielde galgá šaddat doaibmi guovttegielat, gos sámegeiella ja dárogiella leat seammaárvosaš gielat suohkana bálvalusain. Okta ulbmiliin lea maid ahte doarjja galgá sihkkarastit eanjkilolbmuid rivttiid sámelága giellanjuolggadusaid olis. Mañemus jagi árvvoštallanáigodagas, 2007, lea ulmil čadnon dušše sámelága gáibádusaide ahte galgá leat guovttegielat báikkálaš ja fylkkasuohkandási hálddašeapmi. Gielladoarjjaortnet lea áibbas guovddáš váikkuhangaskaoapmi man olis suohkanat sáhttet deavdit sámelága giellagáibádusaid.

Okta gažaldat masa Sámediggi háliidii vástádusa dán árvvoštallama oktavuodas, lea ahte leat go guovttegielatvuoda doarjagat váikkuhan dasa ahte sámegeiela geavaheapmi lea ovdánan. Diekkár eaktu ii sáhte leat ulbmiliid áigumuša mielde, jus hui garrasit dulko doarjjaortnega ulbmiliid. Dat gažaldat ahte lea go gielladoarjja váikkuhan dasa ahte sámegeiela geavaheapmi

lea lassánan, čujuha ge dasa ahte Sámedikkis lea eará ulbmil doarjjaortnegiin go dušše buhtis hálddašanbealli; namalassii ahte doarjja galgá leat veahkkin sámegiela ovddideamis oppalaččat.

Muhto sámelága njuolggadusaid sátnádeapmi gal lea bealátkeahttá dan dáfus ahte doppe ii gežuhuvvo ahte ulbmil lea ovddidit, mii mearkkaša lasihit, sámegiela geavaheami almmolaš hálddašeamis. Dain njuolggadusain nannejuvvo baicca ahte ovdamearkkadihte galgá leat vejolaš vástidit sámegillii. Jus geahččá dušše sámelága giellanjuolggadusaide, de leat doarjaga ulbmilat áššáiguoskit ja čorgadat. Muhto doarjjaortnega juolludeamibarggut leat aŋkke rievdan ja leat ožžon viidát sisdoalu. Raporteremat suohkaniin/fylkkasuohkaniin ja gulahallan mii leamaš Sámedikki ja suohkaniid/fylkkasuohkaniid gaskka, čájehit ollu ovdamearkkaid dasa ahte lea sávahahtti ahte doarjagat galget váikkuhit oppalaččat sámegiela ja kultuvrra ovddideapmái. Ja suohkanat/fylkkasuohkanat leat ge geavahan doarjagiid ollu doaimmaide mat eai jur njuolga leat čadnon sámelága giellanjuolggadusaide, nugo ovdamearkkadihte kulturdoaimmat, identitehtaásaheaddji ja miellaguottuide gullevaš doaimmat.

Dat ahte ulbmil ipmirduvvo nu mánggaládje, boahotá maid ovdan go suohkanat galget mitalit man láhkái doarjagat leat váikkuhit dasa ahte sii nagodit deavdit Sámedikki ulbmiliid. Ollu suohkanat namuhit dán oktavuodas ”váikkuhit buriid miellaguottuid”, seammás go dáhtoše ahte doarjja galggašii heivehuvvot nu ahte vuhtiiváldá guđege suohkana/fylkkasuohkana gielladili. Dát boahotá vel eanet ovdan go suohkanat/fylkkasuohkanat dovddahit ahte mii lea mii sin hehte joksamis mihttomeari, ja go sii háliidit eanet muhttálaš njuolggadusaid mat vuhtiiváldet ”sámivuodá”. Ovdamearkan dasa leat álbmoga miellaguottut ja ruohtasnuvvan eahpádušat. Eará momeanttat mat váikkuhivčče dasa ahte joksá mihttomeari, lea ahte lámhččojuvvo dilli nu ahte buorebut sáhtá nannet ja ovddidit giela. Maiddá giellamáhttu ja giela oainnusindahkan lea dehálaš.

Danin ferte ge árvvoštallat dan ahte man muddui suohkanat/fylkkasuohkanat leat deavdán daid ulbmiliid maid Sámediggi lea bidjan doarjagiidda, ulbmila ektui mas daddjo ahte bisuhit, nannet ja ovddidit sámegiela ja kultuvrra, ja deavdit sámelága gáibádusaid. Maŋemus namahuvvon ulbmil lea ge dat mii lea guovttegielatvuodá doarjagiid geavaheami ulbmila mielde, go hui streaŋgát dan ulbmila dulko. Go galgá árvvoštallat leat go olahán ulbmila, de lea hástalussan goappešat oktavuodáin earet eará dat ahte mihttomearit eai leat operašunerejuvvon; mii mearkkaša ahte ii leat daddjon mihkkege dan birra movt ulbmiliid joksama galgá árvvoštallat dahje goas sáhtá dadjat ahte lea joksan ulbmila. Jus juste diesa ii gidde beroštumi, de sáhtá nannet ahte doarjjaortnet lea váikkuhan buori guvlui, dan ektui ahte joksat ulbmiliid maid Sámediggi lea bidjan doarjagii, nugo dat leat sátnáduvvon juolludanreivviin.

Dán árvvoštallama čohkkejuvvon dieđuid vuodul lea ge áigeguovdil jerrat ahte galgá go leat juo hui viiddis ulbmil, vai suohkanat/fylkkasuohkanat ieža sáhttet geavahit doarjaga dan gielladili mielde mii guđege suohkanis lea, vai galggašii go Sámediggi ráhkadit dakkár ulbmila mii lea juohke suohkana váste, namalassii ahte Sámediggi ”goarru” njuolggadusaid juohkehačča mielde. Sámedikki gáibáduš ahte suohkanat/fylkkasuohkanat galget ráhkadit

giellaovddidanplána čájeha ahte háliidit eanet plánejuvvon giellabarggu. Juolludanreivviid sátnádagat čájehit maid ahte áiggi mielde leat šaddagohtán eanet sávaldahkan čalmmustahttit man muddui leat nagodan deavdit sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid.

5.1.1 Lea go doarjja váikkuhan ovddidit sámegiela geavaheami?

Sihke raporttain, jearahallamiin ja gažadaniskkadeamis boahtá čielga vástáduš dán gažaldahkii. Ollu dain čađahuvvon doaimmain leat eahpikahtta váikkuhan sámegiela ovddideapmái.

Gažadaniskkadeamis lei vástádušaid gaskamearri 4,4 skálas gaskal 1 – 5, dan oasis mas suohkanat galget čállit man muddui doarjja lea leamaš veahkkin dasa ahte nannet sámegiela geavaheami. Ja eai čađahuvvon doaimmat leat nannen dušše giela, dat leat maid oainnusindahkan sámi kultuvrra. Dieđuin maid iskkademiin oaččuimet, oaidnit maid ahte gielladoarjagat lea eaktun dasa ahte oba sáhttet ge čađahit daid bargguid maid leat čađahan. Almmá guovttagielatvuoda doarjagiid haga livčče arvat unnit doaimmat čađahuvvon. Muhtun suohkanat vástidit ahte sii eai oba livčče ge geavahan ruđaid gielladoaimmaide jus eai oččoše giellaruđaid. Adnojuvvo maid buorin go doarjagat leat dahkan vejolažžan álggahit guhkesáigásaš ulbmillaš plánerbarggu sámegiela nannema ja giela geavaheami dáfus. Muhto mii oaidnit stuora erohusaid sámi guovddášguovllu (Kárášjoga ja Guovdageainnu) ja daid eará suohkaniid (“ravdasuohkaniid”) gaskkas. Ravdasuohkaniin hupmet dan birra ahte leat ”ásahan buoret ipmárdusa”, ”ožžon buoret dohkkeheami”, ”ožžon sámegiela eanet oidnosii”, ”nannen identitehta ja movttáškahtán” ja ”váikkuha miellaguottuide”. Kárášjogas ja Guovdageainnus namuhit maid movttáškahttima ja miellaguottuid, muhto dain suohkaniin čalmmustahttet eanet dan ahte viidáseappot fievrredit ja ovdánahttet guovttagielatvuoda mii juo lea servodagas. Fylkkasuohkaniid dilli sulastahtta eanet ravdasuohkaniid dillái, doppe hubmojuvvo maid ollu dan birra ahte ferte olbmuid miellaguottuiguin bargat go galgá nannet sámegiela geavaheami.

5.1.2 Sámelága giellanjuolggadusaid geatnegasvuodát

Leat earenoamážit §§ 3-2 ja 3-3 sámelágas maid vuodul leat árvoštallan dan maid suohkanat ja fylkkasuohkanat leat bargan, muhto maidái § 3-5, mii čilge makkár viiddiduvvon vuoigatvuodát leat atnit sámegiela dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis. Gažadaniskkadeapmi čájeha skálas gaskal 1- 5 ahte vástádušaid gaskamearri lea 3,8, go suohkanat/fylkkasuohkanat árvoštallet man muddui sii áimmahuššet iežaset geatnegasvuodaid. Kárášjogas ja Guovdageainnus vástidit 5 dán gažaldahkii, ja sii devdet maid buori muddui geatnegasvuodaid maid § 3-5 čilge. Ravdasuohkanat dieđihit ahte sii buori muddui devdet geatnegasvuodaid mat gusket dasa ahte lea vuoigatvuodta oažžut vástádusa sámegillii sihke čálalaččat ja njálmmálaččat go váldet oktavuoda ”orgána kantuvrrain”, muhto leat ovdamearkkadihte muhtun suohkanskovit mat eai gávdno sámegillii. Njálmmálaš oktavuodát sámegillii ”olggobealde orgána kántuvrra” vástiduvvojit eanas sámegillii Kárášjogas ja Guovdageainnus. Eará suohkaniin gal dat ii báljo dáhpáhuva. Fylkkasuohkaniid dilli lea sullii seammaládje go ravdasuohkaniid dilli. Loahppaárvoštallan, man vuoddu leat jearahallamat ja gažadaniskkadeamit, lea ahte suohkanat ieža celket ahte sii eai deavdde sámelága

giellanjuolggadusaid gáibádusaid oalát, earret Guovdageaidnu, Kárášjohka ja Romssa fylkkasuohkan.

Mii áigut maid geassit ovdan čuolmmaid mat leat čadnon sámelága giellanjuolggadusaid § 3-3, 1. čuoggái:

§ 3-3. Vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii

Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii. Dát ii dattege gusto go njálmmálaččat váldojuvvo oktavuoha virgeolbmuiin guhte lea doaibmamin eará sajis go orgána kantuvrras.

Sus gii čálalaččat váldá oktavuoda guovllu almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa čálalaččat sámegillii. Gonagas sáhtta earenoamáš dáhpáhusain čoavdit guovllu almmolaš orgánain dán gáibádusa.

Min čohkkejuvvon dieđut čájehit ahte čálalaš oktavuodat sámegillii vástiduvvojit sámegillii. Njálmmálaš oktavuodat sámegillii ”orgána kantuvrras” vástiduvvojit eanas sámegillii. Suohkaniin gos sámegiela lea buorre coakci, vástidit maiddái njálmmálaš oktavuodaid “olggobealde orgána kantuvrra” sámegillii. Dáin suohkaniin leat eanas njálmmálaš oktavuodat sámegillii, ja danin lea lunddolaš daid vástidit sámegillii, dat lea buorre vuohki movt fállat bálvalusaid álbmogii.

Dáin suohkaniin leat ge maid oallugat suohkana hálddahusas geat máhttet hupmat sámegiela.

Guovttegielatvuođa doarjjaortnet lea vuodustuvvon sámelága giellanjuolggadusaide, ja danin lea ge njálmmálaš bálvalusfállan ”olggobealde orgána kantuvrra” veaháš olggobealde dan masa doarjja lea jurddašuvvon. Sámediggi lea juolludanreivvestis cealkán ahte doarjja galgá sihkkarastit earjkilolbmuid rivttiid sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Earjkil olbmos ii leat vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii ”olggobealde orgána kantuvrra”. Danin lea ge doarjaga geavaheapmi njálmmálaš bálvalusaide ”olggobealde orgána kantuvrra”, maiddái veaháš olggobealde ulbmiliid.

Muhto Sámediggi lea juolludanreivvestis maiddái cealkán ahte juolludeamit galget adnot bisuhit, nannet ja ovddidit sámegiela almmolaš hálddahusas. Dat ahte sámegiela adno “olggobealde orgána kantuvrra”, váikkuha eahpitkeahhtá dasa ahte sámegiella bisuhuvvo, nanusmuvvá ja ovdána, nu ahte dákkár bálvalus sáhtta maid gustot guovttegielatvuođa doarjagiid geavaheapmái. Bargovuogit čájehit ge ahte nu dáhpáhuvá.

5.2 Raportačállimat ja čuovvoleapmi

Váldooaidnu maid iskkademiin leat ožžon, lea ahte dat raportačállinhoidu mii árvoštallanáigodagas lea dahkkon, lea dohkálaš suohkaniid mielas. Muhtumat leat gal ohcalan bissovaš málle mii čájehivččii maid raporta galgá sisttisoallat. Raporttat čájehit maid ahte mánja suohkana leat dušše smávvat rievadan ovddit jagii raportta, go leat sádden ođđa

raportta Sámediggái. Sámedikkis lea mánggaládje meannudan suohkaniid/fylkkasuohkaniid raporttaid árvvoštallanáigodagas. Dan áiggi go giellastivra meannudii raporttaid áššin, 2004:s ja 2005:s, de sáddejuvvojedje ruovttoluottadiehtun gažaldagaid ja mearkkašumiid mat guske suohkaniid raporttaide. Dán árvvoštallama oktavuodas ii leat mis leamaš vejolaš oažžut buot vástádusaid maid giellastivra lea sádden suohkaniidda dien guovtti jagis, muhto dain vástádusain maid mii leat geahččan, lea giellastivra moaitán suohkaniid ovdamearkkadihte doarjagiid geavaheami dihte dahje go leat hejot čállán raporttaid. Dat ortnet ahte giellastivra galggai meannudit raporttaid, loahpahuuvui maŋŋá 2005. 2003:s lea Sámediggi meannudan raporttaid hálldahusdásis, ja dain ruovttoluottadieđuin maid Sámediggi sáddii 2003:s, leat sii eanas geardduhan dan maid suohkanat juo ieža leat čállán raporttaide, eai leat obanassiige árvvoštallan raporttaid sisdoalu ja hámi. 2006:s ja 2007:s biddjojuvvo raporttat Sámediggeráđi meannudeapmái, ja orro leamen ahte ruovttoluottadieđut suohkaniidda/fylkkasuohkaniidda eai leat nu dárkilit go dalle go giellastivra meannudii daid. Raporttat leat oppalohkáii šaddan buorebun loahpageahčen árvvoštallanáigodaga. Álggugeahčen áigodaga ledje ollu raporttat hui unnán konkrehta, eai čilgen doarvái bures čađahuuvon doaimmaid ja vuhttui maid vuollegis oľahanáigumuš maŋit jagiid plánejuvvon doaimmaid ektui. Dát buorrána áigodaga loahpageahčen ja raporttain čilgejuvvojit dihto doaimmaid čađaheamit dárkilit. Sámediggi bidjagoahtá maid garrasit gáibádusaid loahpageahčen áigodaga, 2007 juolludanreivves deattuhuvvo ahte jus juolludanreivve gáibádusat eai čuvvojuvvo dahje jus raporta ii leat boahtán Sámediggái ovdal borgemánu 1. beaivvi, de ii sáhte doarjaga vuostáiváldi vuordit oažžut Sámedikkis doaibmadoarjaga maŋit bušeahhtajagi. Muhto árvvoštallanáigodagas ii leat min dieđuid mielde oktage vuostáiváldi dien geažil ožžon unnit doarjagiid. Dan ferte ipmirdit nu ahte Sámediggi dasto lea dohkkehan ahte suohkanat leat deavdán juolludanreivve gáibádusaid, ja dan seamma ipmárdusa leat mii ožžon go leat jearahallan suohkaniid/fylkkasuohkaniid. Ii ge Sámedikki dieđuid mielde leat leamaš politihkalaš dáhttu ”ránggáštít” suohkaniid mat eai leat reporteren gáibádusaid mielde dahje mat leat geavahan giellaruđaid eará doaimmaide go giellabargguide.

Ain leat váilevašvuodat reporteren hámis. 2006 juolludanreivves čállojuvvo ahte Sámediggi galgá dan jagi mielde ráhkadit njuolggadusaid guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheapmái ja raportačállimii. Min dieđuid mielde ii leat dat dahkkon, muhto mii jáhkkit ahte diet bargu gárvvistuvvo dakka maŋŋá dán raportta. Lea dehálaš ahte suohkanat ráhkadit dakkár raporttaid main čađahuuvon doaimmat huksejuvvojit doarjaga guhkesáiggi ulbmiliidda, ja ahte dat lea plánejuvvon bargu. Go ii leat gáibiduvvon rehketoallu árvvoštallanáigodagas, earret 2007, de lea Sámedikkis, min árvvoštallama mielde, dievas vuoigatvuolta gáibidit nu dárkilit raportta ahte oažžu dárbbášlaš dieđuid doaimmaid birra mat leat čađahuuvon. Livččii maid dehálaš ahte suohkanat/fylkkasuohkanat dadjet juoidá iežaset raporttain dan birra makkár ávki čađahuuvon doaimmain lea leamaš, namalassii makkár bohtosat čađahuuvon doaimmain leat. Dát livččii dehálaš oassi ruhtageavaheami dárkkistanbarggus.

Eanas suohkaniin leat doaimmat mat gullet sámegillii, áŋkorastojuvvon giellaplánii, maid gieđahallet seammaládje go eará plánaid ge. Dainna oaiuvilduvvo ahte leat sajáiduvvan

bargovuogit mat sihkkarastet ahte plána doaimmat čađahuvvojit ja ahte doaimmahuvvo siskkáldas raporterren. Dát guoská maid rehketdoalu fievrredeapmái. Buot suohkaniin/fylkkasuohkaniin leat bargodábit mat gusket rehketdoalu revišuvdnii, ja dat bargodábit gusket guovttegielatvuođa doarjagii maiddái. Eanas suohkanat dovddadit liikká ahte sii eai riehta liiko dasa go áddet fievrredit sierra rehketdoalu guovttegielatvuođa doarjagii. Suohkaniid dálá rehketdoallosystemat leat oppalohkáii unnán heivehuvvon diekkár rehketdoalu fievrredeapmái.

Ruovttoluottadieđut suohkaniin/fylkkasuohkaniin leat čielgasat dan oktavuodas mii guoská čuovvoleapmái ja Sámedikkiin gulahallamii guovttegielatvuođa doarjagiid birra. Suohkanat ohcalit buoret čuovvoleami ja gulahallama Sámedikkiin guovttegielatvuođa doarjagiid geavaheami birra. Sii sávvet gullat oaiviliid rapportaide maid leat sádden, nugo lei dalle 2004/05:s. Ollu suohkanat lohket ahte lea leamaš dušše okta čoahkkin árvvoštallanáigodagas dáid doarjagiid birra, ja dat lei čoahkkin sadjásaš presideanttain 2008 čavčča. Muhtumat lohket ahte leat leamaš guokte čoahkkima, muhto buohkat lohket ahte eai leat makkár ge fásta gulahallamat hálddahusdásis. Gažadaniskadeamis vástida bealli ahte sii eai dieđe lea go Sámediggi čuovvolan rapportaid, muhto eanas mearkkašeami čájehit ahte Sámediggi lea unnán dieđuid addán rapportaide.

Sámedikki 2003 juolludanreivviin daddjo ahte galgá ásahuvvot ođđa giellafágalaš virgi Sámedikki giellaossodahkii nannen dihtii Sámedikki ja suohkaniid oktavuođa giellafágalaš ássiin. Muhto go geahččá maid suohkanat/fylkkasuohkanat oaivvildat, de dát ii oro doaimman áigumuša mielde.

Fylkkasuohkaniid ja Sámedikki ovttasbargosoahpamuš mudde muhtun muddui gulahallandárbbu. Giella lea okta ášši maid digaštallet dain jahkásaš čoahkkimiin maid dollet dáid soahpamušaid olis.

Muhto lassin dien gulahallamii, de berrejit ásahuvvot fásta gulahallandábit ja ovttasbargu gaskal suohkaniid ja Sámedikki guovttegielatvuođa doarjagiid oktavuodas. Sámediggi ferte addit suohkaniid rapportaide ja doaimmaide/plánaide čielga ja bagadeaddji dieđuid ruovttoluotta. Bargovuogit maid sáhtá árvvoštallat, lea ahte Sámediggi lágida fásta jahkásaš čoahkkimat guđege suohkana hálddahusain, ja vejolaččat maiddái oktasaš čoahkkima gos buot suohkanat ja Sámediggi deaivvadit digaštallat guovttegielatvuođa doarjagiid geavaheami ja vásáhusaid. Vásáhusaid lonohallan ja vásáhusaid sirdin sáhtá leat ávkkálaš jus dan fal máhtá ávkin atnit. Giellakonsuleanttaid fierpmádat, GiellaGiella-forum, ii leat várra rievttis báiki gos dáid dárbbuid sáhtá gokčat, doppe gieđahallojuvvojit eanas giellafágalaš áššit, ja eai vásetin čuolmmat mat gusket guovttegielatvuhtii. Váldosávaldat suohkaniin lea ahte livčče fásta bargovuogit movt gulahallat Sámedikkiin dáid doarjagiid birra. Vejolaš bargovuohki maid sáhtá árvvoštallat, lea ahte Sámediggi sáhtášii ovttahttit rapportaid fágalaš ja politihkalaš meannudeami. Ovdamearkkadihte sáhtášii rapportaid vuos ovddidit giellastivrii. Dasto biddjojuvvo hálddahusa áššemeannudeapmi ja giellastivrra mearrádus Sámediggerádi meannudeapmái.

5.2.1 Guovttegielatvuoda doarjagat – rehketdoallu

Nugo álggus lea daddjon, de eai leat dán árvvoštallama čohkkejuvvon dieđut doarváid vuodđun dasa ahte sáhttit ráhkadit makkárga vuđolaš analysaid mat čájehivčče guovttegielatvuoda doarjagiid ruhtageavaheami. Dása lea nu álkis čilgehus go dat ahte suohkanat eai leat geatnegahttojuvvon fievrredit doarjjarehketdoalu mii čájeha movt giellaruđaid leat atnán. Dat lea dahkkon dušše 2007:s. Go Sámediggi ii leat suohkaniin gáibidan rehketdoalu, de ii leat Sámedikkis leamaš makkárga vejolašvuohta dárkkistit man muddui doarjagat leat adnon ulbmiliid mielde. Suohkanat leat ieža beassan mearridit sihke dan movt sii geavahit doarjaga ja goas.

Lea oalle stuora vuosteháhku dasa ahte galggašii doarjagiidda ráhkaduvvot sierra rehketdoallu, danin go muhtun suohkaniid mielas manaše ollu bargonávccat dasa ahte sirret daid goluid eará goluin. Rehketdoalloraporttat mat sáddejuvvojedje 2007:s leat hui iešguđetláganat sihke hámi ja sisdoalu buorre vuoda dáfus. Deanu ja Guovdageainnu suohkanat leat sádden olles suohkana rehketdoalu, muhto eará suohkanat leat ráhkadan rehketdoalu mas oalle bures oaidná makkár doaimmaid ja goluid leat máksán guovttegielatvuoda doarjagiiguin. Áidna suohkan mii min mielas lea sádden hui buori rehketdoalu mas čielgasit oaidná masa ruhta lea golahuvvon, lea Porsáŋgu. Maiddái Romssa fylkkasuohkanis lea álkis ja logahahtti rehketdoallu guovttegielatvuoda doarjagiidda, mii maid čájeha makkár sámi doaimmaide ruđat leat golahuvvon. Eará suohkanat, nugo ovdamearkkadihte Gáivuona suohkan, lea sádden rehketdoalu kontodásis, muhto das lea váttis oažžut ollislaš gova das makkár doaimmat leat čadahuvvon. Divttasvuotna ja Kárašjohka leat eanas dušše raporteran dan man ollu ruđa leat golahan guđege ossodahkii, eai ge leat čilgen masa ruhta lea adnon. Guovdageainnu suohkan lea sádden olles suohkana rehketdoalu, ja dasa lassin leat čállán sierra notáhta mas čilgejit manne sii eai leat ráhkadan sierra rehketdoalu guovttegielatvuoda doarjagiidda. Suohkan dorvvasta departemeanttaid oktasaš bargujoavkku 2002 raportii, ja oaivvildit ahte dat doarju suohkana oainnu, ahte ii leat dárbu fievrredit sierra rehketdoalu daid lassigoluide maid guovttegielatvuohta mielddisbukta. Suohkan čuoččuha maid ahte guovllurevišuvdna lea dohkkehan dáid bargovugiid.

Jus galgá leat mihkke ávkkiid das ahte boahhtevuođas fas gáibidišgoahtit sierra rehketdoalu, olles dahje muhtun oassái doarjagis, de ferte Sámediggi neavvut movt dákkár rehketdoalu galgá fievrredit. Dat ferte dahkkot danin vai sihkkarastá ahte sii ožžot dihtosii ahte leat go giellaruđat geavahuvvon ulbmila mielde.

5.3 Juolludaneavttut

Jahkásaš juolludanreivviid sisdoallu lea veaháziid mielde rievdan árvvoštallanáigodagas. Ulbmil gal lea čadat leamaš seamma, earret maŋemus jagi. 2007-juolludeamis lea ulbmil gáržžiduvvon, nugo ovdalis leat namuhan. Eará rievdadusat gusket eanas raporterengáibádusaide. Dat leat šaddan eanet dárkilat ja gáibideaddjit suohkaniidda.

Suohkaniin leat iešguđetlágan oaivilat juolludanreivviid gáibádusaide ja eavttuide. Muhtumiid mielas leat gáibádusat dakkárat maiguin lea álki birget, muhtumiid mielas leat dat fas beare dárkilat, ja earáid mielas beare viidát, ja fas earáid mielas beare streaŋgát. Raporttat, ságastallamat suohkaniiguin ja gažadaniskcadeapmi ii atte makkárge oktasaš vástádusa, suohkaniin leat juohkelágan oaivilat. Mánngas leat dáhtton bissovašvuoda ja diehttevašvuoda Sámedikkis mii guoská juolludeami láidestemiide ja eavttuide. Livččii várra buorre jus Sámediggi ráhkadivččii ja mearridivččii guhkesáiggeplána guovttegielatvuoda bargguide mii lea čadnon guovttegielatvuoda doarjagiidda. Jus Sámediggi ráhkadivččii diekkár plána, de sáhtáše suohkanat/fylkkasuohkanat maid ráhkadit/mearridit mánnggajagiplána maid atnet juolludemiide vuodđun.

5.4 Eará vásáhusat guovttegielatvuoda doarjagiiguin

Mii guoská vásáhusaide ja geavaheapmái, de leat vel muhtun vásáhusat mat eai leat namuhuvvon ovddit kapihttaliin 5. váldokapihttalis. Daid mii čoahkkáigeassit dán kapihttalis.

Eanas vástideddjiin leat buorit dovddut guovttegielatvuoda doarjagiidda. Buohkat dadjet ahte doarjagat leat dehálaččat, ja mánngga oktavuodas maid áibbas mearrideaddjin dasa ahte suohkan nagoda fállat bálvalusaid guovtti gillii ja ovddidit sámegiela geavaheami. Buohkat lohket ahte sii áinnas dárbbášivčče stuorat doarjaga, ja ahte eai leat návccat čadahit buot doaimmaid maid áiggoše čadahit. Liikká lea váldooaidnu suohkaniin ja fylkkasuohkaniin ahte sii leat heivehan doaimmaid ja fáldagaid daid návccaid ektui mat sis leat.

Ruđa sii geavahit oalle seammaládje, muhtun erohusat gal diehttelas leat. Bálká giellakonsuleanttaide, almmuheamit, dulkon ja giellaoahpaheapmi, kursagolut ja jorgalangolut leat iskojuvvon suohkaniid/fylkkasuohkanis vuodđogolut.

6 Guovttegielatvuoda doarjaga rehkenastin

Raporttat, iskkadeapmi ja jearahallamat mitalit ahte buot suohkanat hálddašanguovllus atnet guovttegielatvuoda doarjagiid doaimmaide mat leat daddjon sámelága giellanjuolggadusaid paragrafain 3-2 ja 3-3.

Ruhta adno jorgalemiide, dulkomii, almmuhemiide, skoviide ja čálalaš oktavuodaid vástidit sámegillii. Ii leat vejolaš oážžut ovdan dárkilis rehketlogu mii čájehivččii man stuora oassi doarjagiin leat dieid iešguđetlágan ulbmiliidda adnon, earet eará danin go suohkaniin leat iešguđetlágan mállet fievrredit rehketdoalu, ja danin go eai leat mánngga jáhkái geatnegahtton fievrredit sierra rehketdoalu gielladoarjagiidda. Lea ágga jáhkkit ahte die leat doaimmat mat čadahuvvojit beroškeahtta suohkana sturrodagas. Liikká dáidet diekkár golut leat stuorábut suohkaniin gos sámegiella lea nanus, namalassii doppe gos lea viiddis ”sámivuohta”.

Mii oaidnit maid ahte muhtun suohkanat rehkenastejit liigegoluid mat leat čadnon guovttegielatvuhtii oassin suohkana bálkágoluide, muhtun virggiin suohkana hálldahusas. Čohkkejuvvon dieđuin oaidnit ahte dan dahket suohkanat gos sámegiella lea hui nanus sihke

álbmogis ja maiddái suohkana hálddahasas, nugo ovdamearkkadihte Guovdageainnus ja Kárášjogas.

Buot suohkanat hálddašanguovllus atnet guovttegielatvuoda doarjagiid bargguide mat gusket movttiidahttimii, miellaguottuide ja identitehtahuksemin ja kultuvrralaš doaimmaide. Árvvoštallan čájeha ahte mađi heajut dilis sámegeiella lea, dađi stuorat oassi doarjagiin geavahuvvo diekkár ulbmiliidda.

Árvvoštallan govvida ge ahte sámegeiella dilli lea hui iešguđetlágan suohkanis suohkanii hálddašanguovllus. Danin ferte ge measta jearrat ahte lea go oba vejolaš ge gávndat dakkár juohkinmálla mii nagoda vuhtiiváldit suohkaniid iešláganvuodaid, ja mii seámmás doaimmá ortnega ulbmila mielde. Dán gažaldaga birra humaimet ge mánggain suohkaniin jearahallamiid oktavuodas. Dát árvvoštallan ii leat min oaivila mielde doarvái dan dáfus ahte sáhtášii dán vuodul dadjat maidege loahpalaččat dan birra movt guovttegielatvuoda doarjja galggašii juogaduvvot boahpteáiggis. Dan fertešii álggahit sierra bargun. Mii ávžžuhit ahte go Sámediggi bargagoahká ođđa juohkinmálla smiehttamušain, ahte de doalašii lagas oktavuoda suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin geat doarjjaortnegis leat mielde. Boađus das lea ahte soaitá leat váttis oazžut sadjái ođđa juohkinmálla 2010 rádjái. Leat sihke buorit ja heajut bealit das ahte doalahit dálá ortnega, muhto nu leat maiddái ođđa ortnega ásaheamiin.

Leat ollu beroštumit maid ferte vuhtiiváldit go ságastallá guovttegielatvuoda doarjagiid juohkima birra. Vuos lea dehálaš gávnnaht movt juohkit ollislaš summá suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda. Dál juolluduvvo sullii 10 % ollislaš summás fylkkasuohkaniidda. Buot 3 fylkkasuohkana leat dovddahan ahte sii dárbašit stuorat oasi doarjagis vai sáhttet ovddidit guovttegielatvuoda viidáseappot, muhto duohta dilli lea nu ahte jus fylkkasuohkaniidda lasihuvvo doarjja, de dat váldojuvvo suohkaniid oasis. Mis ii leat doarvái vuoddu jur njuolga ávžžuhit makkár juohkinčoavdaga mielde galggašii juohkit doarjaga gaskal suohkaniid ja fylkkasuohkaniid.

Fylkkasuohkanat

Raporttaid ja jearahallamiid vuodul áigut árvalit movt sáhtášii doarjagiid juohkit fylkkasuohkaniid gaska.

Nugo leat ovdal namuhan, de leat buot suohkaniin vuodđogolut mat bohtet guovttegielatvuodas, beroškeahhtá suohkana sturrodagas. Jáhkkinis dat lea maid nu fylkkasuohkaniid doaimmain. Vejolaš vuohki movt sáhtášii juohkima álggahit, lea ahte sirrejuvvo vuos vuodđodoarjja mii lea seamma ollu buot golmma fylkkasuohkanii. Dan ruđa mii de vel báhcá ”fylkkasuohkaniid ruhtasehkki”, sáhtášii juohkti dan golmma fylkkasuohkana gaska mearriduvvon eavttuid vuodul.

Go fylkkasuohkaniid oassi ollislaš doarjagis lea nu unni, de lea váttis ávžžuhit juohkinčoavdaga fylkkasuohkaniidda mii buvttášii nu beare ollu ávkki guđege fylkkasuohkanii. Oassi doarjagis geavahuvvo doaimmaide mat eai boađáše gullat eavttuide

mat bidjá, nugo ovdamearkkadihte jorgaleamit, dulkon, almmuheamit, čálalaš oktavuodaid vástideapmi etc. Dan golmma fylkkasuohkanis ii leat seammalágan dilli: Finnmárkkus leat 5 sámi hálddašansuohkana, Romssas ja Nordlánddas lea 1 goappásge. Nordlánddas lea sihke davvisámegiella ja lullisámegiella lassin julevsámegillii. Vaikko Nordlándda fylkkasuohkan oažžu ge doarjagiid danin go Divttasvuotna gullá hálddašanguvlui (julevsámegiella), de leat Nordlándda fylkkasuohkanis bálvalusat sihke davvi- ja lullisámegillii.

Vejolašvuohta movt sáhtášii juohkit doarjaga, mas vuhtiiváldá hálddašansuohkaniid logu ja guđege earenoamáš hástalusaid, livččii ahte bealli obbalaš fylkkasuohkaniid doarjjaoasis juogaduvvo seamma sturrosaš doarjjan guđege golmma fylkkasuohkaniid, ja loahppa 50 % juogaduvvo nu ahte Finnmárku oažžu 40 %, Nordlándda 35 % ja Romsa 25 %. Muhto leat aŋkke máŋga vejolaš juohkinmálle. Vejolašvuođaid ovdanbuktit tabeallas dás vuolábealde:

Tabealla 2

	2007	
	Juohkin	Juohkin odđa málle mielde
Finnmárku	1.411.000	1.398.000
Romsa	1.201.000	1.112.000
Nordlándda	1.201.000	1.302.000
Oktiibuot	3.813.000	3.813.000

Juohkin suohkaniidda:

Buot suohkanat hálddašanguovllus geavahit maid guovttegielatvuođa doarjagiid doaimmaide mat leat čállojuvvo sámelága giellanjuolggadusaid paragrafaide 3-2 ja 3-3. Dat leat golut jorgalemiide, dulkomii, almmuhemiide, diehtujuohkindoaimmaide, skoviide ja čálalaš ja njálmmálaš oktavuodaid vástideamit ja sullasaččat. Dát golut leat buot suohkaniid. Man ollu guhtege suohkan golaha dieid doaimmaide, rievddada suohkanis suohkaniid, earet eará váikkuha suohkana ”sámivuotta” dasa man ollu suohkan golaha diekkár doaimmaide. Nugo namahuvvon ovddit kapihttalas, de sáhtá jurddašit dakkár juohkinmálle gos diekkár goluid čohkke vuodđodoarjagii mii addojuvvo buot suohkaniidda. Vaikko buot suohkanat eai leat ge bidjan virgái giellakonsuleantta, de lea aŋkke jierpmálaš rehkenastit vuodđodoarjagii bálká- ja doaibmagoluid giellakonsulentii. Mis ii leat vuodđu jur juste árvalit man stuora oassi suohkaniid doarjjaoasis galggašii leat vuodđodoarjja, muhto mii sáhttit dušše ovdamearkan namuhit ahte sáhtášii bidjat 25 % ollislaš doarjagis vuodđodoarjjan. Dát oassi juogaduvvo seamma stuora oassin juohke suohkaniid hálddašanguovllus. Loahppadoarjja, 75 % suohkaniid doarjjaoasis, juogaduvvo dakkár eavttuid mielde go olmmošlohku, gallis leat sámi jienastuslogus ja galle oahppi leat vuodđoskuvllas geat leat válljen sámegeiella. Diein eavttuin deattuhuvvo juohke eaktu seamma ollu.

Dušše ovdamearkan leat mii ráhkadan juohkinmálle, ja rehkenastán movt doarjjajuohkin šattašii jus dien odđa juohkinčoavdaga livččii geavahan 2003:s ja 2007:s.

Tabealla 3

	2003		2007	
	Juohkin	Odđa málle mielde – vuoddu lea 25 %	Juohkin	Odđa málle mielde – vuoddu lea 25 %
Unjárga	2.206.000	2.336.000	2.850.000	2.823.000
Deatnu	4.066.000	4.264.000	5.069.000	5.223.000
Porsáŋgu	4.324.000	4.409.000	5.299.000	5.364.000
Karášjohka	6.114.000	5.745.000	7.307.000	7.141.000
Guovdageaidnu	6.431.000	6.292.000	7.541.000	7.833.000
Gáivuotna	2.669.000	2.764.000	3.463.000	3.320.000
Divttasvuotna			3.008.000	2.833.000
OKTIIBUOT	25.810.000	25.810.000	34.537.000	34.537.000

Vuolábeale tabeallas lea vuodddoárjja lasihuvvon 35 % rádjái, ja loahppadoárjja lea juogaduvvon seammadássásaččat dáid eavttuid mielde:
olmmošlohku, sámi jienastuslogu olbmuid lohku ja vuoddoskuvlla oahppit geain lea oahpahus sámegillii.

Tabealla 4

	2003		2007	
	Juohkán	Odđa juohkinmálle– vuodddoárjja lea 35 %	Tildelt	Odđa juohkinmálle– vuodddoárjja lea 35 %
Unjárga	2.206.000	2.599.000	2.850.000	3.103.000
Deatnu	4.066.000	4.269.000	5.069.000	5.185.000
Porsáŋgu	4.324.000	4.395.000	5.299.000	5.307.000
Karášjohka	6.114.000	5.551.000	7.307.000	6.846.000
Guovdageaidnu	6.431.000	6.026.000	7.541.000	7.446.000
Gáivuotna	2.669.000	2.970.000	3.463.000	3.534.000
Divttasvuotna			3.008.000	3.116.000
OKTIIBUOT	25.810.000	25.810.000	34.537.000	34.537.000

7 Rievdadanevttohus

Tabeallas dás vuolábealde leat mii čoahkkáigeassán dihto doaimmaid maid lea vejolaš čadahit, mat dagahivčče ahte guovttegielatvuoda doarjaga sáhtášii buorebut hálddašit. Dán doaimmalistui sáhtttá diehttelas ain eanet lasihit. Doaimmat maid mii namuhit, leat dakkárat mat buoridivčče hálddašeami ja dagahivčče ahte doarjaga geavaheapmi šattašii buoret ja eanet ulbmillaš.

Tabealla 5

Suorgi	Doaibma
Doarjagiid geavaheapmi	Árvvoštallat dálá njuolggadusaid mat gusket doarjagiid geavaheami buhtis gielladoaimmaide, dan ektui mat geavahuvvojit doaimmaide maid ulbmil lea ovddidit, nannet ja bisuhit sámegiela.
	Árvvoštallat sáhtta go sámelága giellanjuolggadusaid rievdadit nu ahte dat heivejit buorebut doarjagiid geavaheapmái.
	Ásahit ránggástanvejolašvuodaid jus doarjagat geavahuvvojit boastut (lea leamaš juolludanreivviin ovdal) .
	Lágidišgoahit oktasaš čoahkkimiid gos suohkanat sáhttet nuppiid suohkaniid guovttegielatvuoda vásáhusaid atnit ávkin.
	Ásahit dakkár vuogi mainna sáhtta iskat doaimmaid bohtosiid
Gulahallan Sámedikkiin	Sámediggi ráhkada jahkejuvlla man mielde doallá oktavuodaid suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin.
	Sámediggi ráhkada raportamálle (vejolaččat maiddá málle rehketdollui – (ii vejolaš vuodđodoarjagii).
	Lágida jahkasaš oktasaščoahkkimiid suohkaniiguin/fylkkasuohkaniiguin.
	Bidjat Sámediggái fásta bargi geainna suohkanat ja fylkasuohkanat sáhttet doalahit oktavuoda.
	Árvvoštallat sáhtášii go jahkeraporttaid meannudeami Sámedikkis rievdadit nu ahte daid álggos bidjá giellastivrra ja dasto Sámediggeráđi meannudeapmái.
	Hálddahus ásaha bissovaš bargovugiid dasa movt ruovttoluotta dieđuid addit.
Julevsámegiella	Gulahallat Divttasvuona suohkaniin ja Nordlándda fylkkasuohkaniin ahte movt galgá vuhtiiváldit julevsámegiela našuvnnalaš ovddasvástádusa.
Guhkesáigge giellabargu	Sámediggi ráhkada guhkesáigge plána

	guovttegielatvuoda bargui mii adno vuodđun suohkaniid/fylkkasuohkaniid mánggajahkásaš plánaide.
Juogadeapmi ja juohkin	Gulahallat suohkaniiguin ja digaštallat odđa juogadanmálla, ovdamearkkadihte ahte juohká doarjaga guovtti oassái álggos; vuodđodoarjja, mii lea seamma ollu juohke suohkanii + doarjaga mii juogaduvvo 3 eavttu mielde main juohke eavttus lea seamma árvu (olmmošlohku, gallis leat sámi jienastuslogus, galli oahppis lea sámegiella)
	Gulahallat fylkkasuohkaniiguin ja digaštallat odđa juogadanmálla mii sisttisoallá vuodđodoarjaga.
	Doahpagiid geavahit čorgadit go lea oktavuodas suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin juogadaneavttuid ja juohkineavttuid birra.

8 Dokumeanta- ja gáldolistu

- *”Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallan”, Sámi Instituhtta, 2007.*
- *”Sámgiella lea čaffa”, Sámediggeráđi dieđáhus sámegiela birra, 18.03.2004.*
- *”Bargojoavkku raporta Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid golut mat leat čadnon guovttegielatvuhtii”, Gielda- ja guovlodepartemeanta, miessemánus 2002.*
- *Buot hálddašanguovllu suohkaniid ja fylkkasuohkaniid guovttegielatvuoda doarjagiid jahkeraporttat árvvoštallanáigodagas.*
- *Juolludanreive buot hálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda buot jagiin árvvoštallanáigodagas.*

- *www.samediggi.no*
- *www.regjeringen.no*
- *www.lovdata.no*

9 Mildosat

JEARAHALLANGUIDE

Suohkanat ja fylkkasuohkanat

Prošeavtta birra

Barggaheaddji: Sámediggi

Raportta áigemearri: Guovvamánnu 2009

Árvvoštallama váldoulbmil lea:

- Iskat makkár vásáhusat suohkaniin ja fylkkasuohkaniin leat dáinna ortnegiin ja doarjagiid geavahemiin
- Árvvoštallat man muddui leat olahan mihttomeriid
- Ohcat gokko sáhtášii buoridit ja evttohit movt juolludaneavttuid sáhtášii rievdadit nu ahte leat ulbmillaččat boahhteáiggis.

Finnut Consult dáhttu čuvget čuovvovaš fáttáid ja gažaldagaid jearahallamis:

Min bajimus dási gažaldat juohke fáddii lea:

Mii lea doaiman dohkálaččat ja manne? Mii ii leat doaiman áigumuša mielde, ja movt du/din mielas galggašii dan dili buoridit?

• **Suohkana oppalaš barggut guovttegielatvuodain: Leat go dus/ dis evttohusat guovttegielatvuoda bajemus dási bargui?**

• **Guovttegielatvuoda doarjaga ulbmilat:**

o Man bures orrot du/din mielas suohkanis/fylkkasuohkanis dovdamin guovttegielatvuoda ulbmiliid?

- Man láhkái orru du/din mielas guovttegielatvuoda doarjja váikkuheamen dasa ahte suohkan/fylkkasuohkan deavdá sámelága giellanjuolggadusaid?

- Leat go doarjaga bajemusdási ulbmilat doarvái čielgasat?
 - eai leat doarvái dárkilat/beare dárkilat

dohkálaččat

- Man muddui leat ráhkaduvvon báikkálaš ulbmilat doarjagii?
 - Báikkálaš hástalusat – makkárat
 - Báikkálaš nannendoaimmat – makkárat
 - Man láhkái ovddiduvvojit báikkálaš ulbmilat?
 - Politihkalaččat
 - Hálddahusdásis
 - Proseassa bokte
 - Man láhkái mihtidit leat go olahán ulbmiliid?
 - Kvantitatiiva vuogi mielde
 - Kvalitatiiva vuogi mielde
 - Movt lea čuovvolanbargu siskkáldasat suohkanis/fylkkasuohkanis ulbmiliid ektui?
 - Movt vásihuvvo suohkana/fylkkasuohkana bargu mii guoská dasa ahte olahit dakkár bajemusdási/báikkálaš ulbmiliid go:
 - Guhkesáiggi plánat
 - Systemáhtalaččat
 - Mihttomeari guvlui bargan
 - Leat go makkárga hehttehusat mat cagget olaheamis ulbmiliid, jus leat, makkár?
 - Mii lea du/din mielas deháleamos bargu dan ektui ahte joksat ulbmiliid?
 - Lea go doarjaga sturrodat ulbmiliid ektui?
- **Doarjaga hálddašeapmi ja geavaheapmi**

- Oppalaččat, movt du/din mielas orro návccaid geavaheapmi mii manná guovttegielatvuođa doarjaga hálddašeapmái?
- Movt du/din mielas orrot dat juohkineavttut maid Sámediggi lea mearridan dáid doarjagiidda?
 - Vuoiggalaččat
 - Ulbmillaččat
 - Dárkilat
- Orru go du/din mielas nu ahte eavttut mat doarjagii leat čadnon addet suohkanii/fylkkasuohkanii doarvái friddjavuođa geavahit ruđaid iežaset dárbbuid mielde, manne?
- Makkár stivren ja bearráigeahččan bargodábit lea ásahuvvon (buorre vuođa sihkkarastin) sihkkarastin dihtii ahte doarjagat geavahuvvojit eavttuid mielde?
 - Sámedikki bealis
 - Siskkáldasat suohkanis/fylkkasuohkanis
 - Revišuvdna
- Leat go guovttegielatvuođa doarjagiid raporterengáibádusat čielgasat ja čalbmosat, manne/manne eai?
- Movt orru resursageavaheapmi doarjagiid raportačállima ektui?
 - Dávjá
 - Hápmegáibádus
 - Dárkilis dásis
- Movt Sámediggi čuovvola raporterema?
- Makkár bargodábit leat ásahuvvon gulahallamii/diehtojuohkimii doarjagiid oktavuodas?
 - suohkaniid/fylkkasuohkaniid ja Sámedikki gaskkas

- siskkáldasat suohkanis/fylkkasuohkanis
- Movt du/din mielas orro doarjaga sturrodat plánejuvvon doaimmaid čađaheami ektui?
- Movt doaibmá doarjagiid juohkin- ja máksináigemearri?
- Movt lea guovttegielatvuođa doarjagiid hálddašeapmi daid eará vejolaš doarjagiid ektui maid suohkan oažžu?
- Movt leat don/lehpēt dii vásihan doarjagiid geavaheami oppalaččat?
 - Mii doaibmá bures?
 - Maid sáhtta buoridit?
- Evttohus movt sáhtta rievadit ja buoridit Sámedikki guovttegielatvuođa doarjagiid juohkima.
 - Leat go dus/dis dihto evttohusat movt sáhtta rievdadit/buoridit:
 - ortnega dárbbu
 - ulbmiliid/doarjaga ásaheami?
 - suohkaniid vejolašvuodaid movt atnit doarjaga?
 - doarjaga juohkineavttuid?
 - doarjaga rehkenastinvuođu?
 - doarjjageavaheami ja raportačállima?

Mii áigut sáddet gažadanskovi mainna áigut čohkket áššáiguoskivaš kvantitatiiva dieđuid. Leat go dus/dis oaivildat dasa makkár gažaldagat diekkár skovis berrejit leat?

Jearahallamiid dieđuid geavaheapmi

Dieđut maid oažžut jearahallamiin, čállojuvvojit nugo dat daddjojuvvojit. Jus sii geaid mii leat jearahallan, hálidit lohkat jearahallandokumeanttaid maŋŋá go mii leat daid buhtisinčállán, de sii sáhttet dat dahkat. Dáid čohkkejuvvon dieđuid geavahit de go galgat čállit raportta Sámediggái. Oassi dieđuin geavahuvvo duogášdiehtun, ja muhtun oasi geavahit njuolga, maddái njuolga nugo lea daddjon. Eat mii namut ovttage gean jearahallat namain.

JEARAHALLANGUIDE

Sámediggi

Proševtta birra

Barggaheaddji: Sámediggi

Raportta áigemeari: Guovvamánu 2009

Árvvoštallama váldoulbmil galgá leat:

- Kártet makkár vásáhusat suhkaniin ja fylkkasuohkaniin leat doarjjaortnegiin ja doarjagiid geavahemiin
 - Árvvoštallat leat go olahan ulbmiliid
 - Čilget ja čujuhit gokko lea buoridanmunni ja árvalit movt juolludaneavttuid vejolaččat sáhtášii rievdadit nu ahte dat šaddet eanet ulbmillaččat boahteáiggis.
-

Finnut Consult hálida čuvget čuovvovaš fáttáid ja gažaldagaid jearahallamis:

Bajemusdási gažaldat juohke fáttás boahtá leat: Mii lea doaibman dohkálaččat ja manne? Mii ii leat doaibmam áigumušaid mielde, ja movt du/din oaivila mielde sáhtášii dan buoridit?

• Sámedikki oppalaš bargu guovttegielatvuodain: Movt vásiha Sámediggi guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheami dan barggu ektui mii dahkko guovttegielatvuodain?

- Movt vásiha Sámediggi guovttegielatvuoda barggu suhkaniin ja fylkkasuohkaniin?

• Guovttegielatvuoda doarjaga ulbmilat:

- Man muddui orrot Sámedikki mielas suhkanat/fylkkasuohkanat diehtimin sámelága guovttegielatvuoda ulbmiliid birra?
 - Man láhkái orro Sámedikki mielas guovttegielatvuoda doarjja váikkuheamen dasa ahte suhkanat/fylkkasuohkanat nákkejit čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid?
 - Sáhttibehtet go čilget makkár eavttut leat ulbmiliid olaheapmái áigodagas 2003-2007?
- Man láhkái bidjá Sámediggi gáibádusaid doarjagiid vuostáiválldiide ahte sii galget ráhkadit ulbmiliid/vuogádagaid doarjagii?

- Man láhkái árvvoštallá Sámediggi báikkálaš ulbmiliid Sámedikki bajemusdási ulbmiliid ektui?
- Man láhkái mihtida Sámediggi dan ahte leat joksán ulbmiliid?
 - Kvantitatiiva vuogi mielde
 - Kvalitatiiva vuogi mielde
- Vásiha go Sámediggi ahte leat hehttehusat mat cagget suohkaniid ja fylkkasuohkaniid joksamis mihttomeriid, ja jus leat – makkár hehttehusat?
- Mii lea Sámedikki mielas dat deháleamos bargooassi maid suohkanat ja fylkkasuohkanat sáhttet dahkat vai jokset ulbmiliid?
- Oaivvilda go Sámediggi ahte doarjaga sturrodát lea ulbmiliid viidodaga ektui?

•Doarjaga hálldašeapmi ja geavaheapmi

- Sáhttibehtet go čilget doarjaga juohkineavttuid áigodagas 2003-2007?
- Sáhttibehtet go čilget makkár gulahallan- ja diehtujuohkindábit leat gaskal suohkaniid/fylkkasuohkaniid ja Sámedikki?
- Orro go Sámedikki mielas leaman nu ahte suohkanat/fylkkasuohkanat geavahit doarjagiid ulbmiliid ja njuolggadusaid mielde?
- Man láhkái orrot Sámedikki mielas suohkanat/fylkkasuohkanat ásahan stivren- ja bearráigeahččandábit (buorre vuodasihkkarastima) sihkkarastin dihtii ahte doarjagiid geavaheapmi lea eavttuid mielde?
 - Siskkáldasat suohkanis/fylkkasuohkanis
 - Revišuvdna
- Sáhttibehtet go čilget makkár raporterenvuogit leat čadnon doarjagii?
- Oažžu go suohkaniid ja fylkkasuohkaniid raporttain doarvái ja buoriid dieđuid dan birra movt doarjagat leat adnon?
- Movt Sámediggi čuovvola raportačállinbarggu?
- Movt vásihuvvo guovttegielatvuoda doarjaga hálldašeapmi daid eará doarjagiid ektui maid Sámediggi hálldaša?
- Mii lea Sámedikki oppalaš vásáhus doarjagiid geavahemiin?
 - Mii doaibmá bures?
 - Maid sáhtta buoridit?

• Evttohusat movt sáhtta rievdadit ja buoridit Sámedikki guovttegielatvuoda doarjaga juohkima.

- Leat go dus/dis árvalusat dasa ahte movt sáhtášii rievdadit/buoridit:
 - ortnega dárbbu
 - ulbmiliid/doarjaga ásaheami?
 - suohkaniid vejolašvuodaid movt atnit doarjaga?
 - doarjaga juohkineavttuid?
 - doarjaga rehkenastinvuođu?
 - doarjjageavaheami ja raporterema?

Mii áigut sáddet gažadanskovi mainna áigut čohkket áššáiguoskivaš kvantitatiiva dieđuid. Leat go dus/dis oaivildat dasa makkár gažaldagat diekkár skovis berrejit leat?

Jearahallamiid dieđuid geavaheapmi

Dieđut maid oažžut jearahallamiin, čállojuvvojit nugo dat daddjojuvvojit. Jus sii geaid mii leat jearahallan, hálidit lohkat jearahallandokumeanttaid maŋŋá go mii leat daid buhtisinčállán, de sii sáhttet dat dahkat. Dáid čohkkejuvvon dieđuid geavahit de go galgat čállit raportta Sámediggái. Oassi dieđuin geavahuvvo duogášdiehtun, ja muhtun oasi geavahit njuolga, maddái njuolga nugo lea daddjon. Eat mii namut ovttage gean jearahallat namain.

GAŽADANSKOVVI

Tospråklighetsmidler

Målsettinger

Takk for at du vil delta i denne web-baserte spørreundersøkelsen.

Ved innlegging av svar kan du starte, avslutte og fortsette slik det passer deg. Om du har lyst å fortsette på skjemaet ditt senere, kan du helt fritt gjøre dette. Du kommer tilbake til skjemaet ved å følge lenken i eposten som er oversendt.

Alle svar du legger inn blir lagret ved hvert skjermbilde.

Om du lurer på noe kan du kontakte oss på følgende telefonnummer:

Finnut Consult 78 95 00 40

1. Oppgi om du representerer en kommune eller en fylkeskommune. Angi også navn på kommunen.

	Angi navn på kommunen du representerer
☐ Jeg representerer en kommune	<input type="text"/>
☐ Jeg representerer en fylkeskommune	<input type="text"/>

2. I hvilken grad har Tospråklighetsmidlene bidratt til å fremme bruken av samisk språk i kommunen/fylkeskommunen?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

Kommentarer:

3. I hvilken grad gjør Tospråklighetsmidlene kommunen/fylkeskommunen i stand til å ivareta de forpliktelsene som fremgår av samelovens språkregler?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

4. I hvilken grad mener kommunen/fylkeskommunen at den kommunale/fylkeskommunale forvaltningen og tjenesteytingen tilfredsstiller samelovens språkregler?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

Kommentarer:

5. Hva anser kommunen/fylkeskommunen generelt som det viktigste bidraget til oppfyllelse av Sametingets målsettinger med Tospråklighetsmidlene?

6. Hvilke eventuelle forhold hindrer kommunen/fylkeskommunen i å nå Sametingets målsettinger med Tospråklighetsmidlene?

Tospråklighetsmidler

Status i dag

7. I hvilken grad forefinnes kommunale dokumenter, planer, vedtak, saksfremlegg og andre kommunale dokumenter på samisk?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

Kommentarer:

8. I hvilken grad har kommunen/ fylkeskommunen brukt Tospråklighetsmidlene i tråd med formuleringene i sameloven, herunder oversettelser, kunngjøringer, besvarelser av henvendelser mv?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

Kommentarer:

9. Angi hvor mange ansatte som er samisk språklig, hhv skriftlig og muntlig i de respektive etater, samt hvor mange totalt som er ansatt i etaten.

Mrk: lærere og barnehagepersonale skal ikke telles med.

	Skriftlig	Muntlig	Totalt
Teknisk sektor			
Helse/sosial			
Oppvekst og kultur			
Sentraladministrasjon			

Tilbake

Neste

Tospråklighetsmidler

Om bruk av midlene

10. Angi i prosent hvor stor del av Tospråklighetsmidlene som har vært brukt til ulike formål i tabellen under

	2003	2004	2005	2006	2007
Oversetting					
Tolking					
Lønn, språkkonsulent					
Lønn, andre i forvaltningen					
Kjøp av utstyr					
Kompetanseheving av ansatte					
Samiske prosjekter					
Annet					

Kommentarer:

11. Hva har kommunens totale utgifter til tospråklighet vært i perioden fra 2003-2007)

(unntatt lærerlønn og lønnsutgifter til barnehagepersonell)

2003	2004	2005	2006	2007

Kommentarer:

Tilbake

Neste

Tospråkligheidsmidler

Om rapporteringen

12. I hvilken grad mener kommunen/ fylkeskommunen at den har oppfylt Sametingets krav til rapportering i perioden fra 2003 til 2007?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

13. I hvilken grad har Sametinget fulgt opp de innleverte rapportene?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

14. Hvilke eventuelle utfordringer har kommunene/ fylkeskommunen møtt i forbindelse med rapporteringen, herunder hyppighet, format etc?

Tilbake

Neste

Tospråkligheidsmidler

Om fordelingen av Tospråkligheidsmidlene

15. I hvilken grad har kommunen/fylkeskommunen kjennskap til Sametingets kriterier for beregning av Tospråkligheidsmidlene i perioden fra 2003 til 2007?

1 2 3 4 5 Vet ikke
I liten grad I stor grad

16. Dersom nåværende beregningsgrunnlag for tildeling av Tospråkligheidsmidler skal endres, hvilke kriterier mener kommunen/fylkeskommunen bør legges til grunn for å fordele disse midlene?

17. Har kommunen/fylkeskommunen forslag til endringer /forbedringer som vil resultere i en bedre og mer målrettet utnyttelse av Tospråkligheidsmidlene?

Angi 3 forslag.

Tilbake

Avslutt

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (sámeláhka)

Kapihttal 3. Sámegeilla.

§ 3-1. Definišuvnnat

Dán kapihttalis oaivvilduvvo:

1. sámegiela hálddašanguovlluin: dat gielddat maid Gonagas láhkaásahusa bokte lea mearridan galget gullat sámegiela hálddašanguvlui,
2. almmolaš orgánain: juohke stáhta ja gieldda orgána,
3. báikkálaš almmolaš orgánain hálddašanguovllus: juohke gieldda, fylkkagieldda ja stáhta orgána mas lea bálvalanviidodahkan olles gielda dahje oassi gielddas sámegiela hálddašanguovllus,
4. guovllu almmolaš orgánain hálddašanguovllus: juohke fylkkagieldda ja stáhta orgána mas lea bálvalanviidodahkan ollásit dahje muhtun muddui gielddat sámegiela hálddašanguovllus, muhto mii anjke ii leat riikkaviidosáš.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. beaivvi 1990 nr. 78, rievdaduvvon geassemánu 17. beaivvi lágain 2005 nr 99 (fámus ođđajagimánu 1. b. 2006, geassemánu 17, b. 2005 res. nr. 656).

§ 3-2. Láhkaásahusaid jorgaleapmi. Dieđáhusat ja skovit

Láгат ja láhkaásahusat maida oppa dahje oassi sámi álbmogis lea erenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.

Dieđáhusat almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogishálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.

Skoviid maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus galget leat sihke sámegillii ja dárogillii. Gonagas addá dárkilet njuolggadusaid dán mearrádusa fápmuibidjamis.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-3. Vuoigatvuohta oazžut vástádusa sámegillii

Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oazžut vástádusa sámegillii. Dát ii dattetge gusto go njálmálaččat váldojuvvo oktavuoha virgeolbmui guhte lea doaimmamin eará sajis go orgána kantovrras.

Sus gii čálalaččat váldá oktavuoda guovllu almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oazžut vástádusa čálalaččat sámegillii. Gonagas sáhtá erenoamáš dáhpáhusain čoavdit dihto guovllu almmolaš orgánaid dán gáibádušas. Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78 (biddjojuvvui fápmui ođđajagimánu 1. b. 1993).

§ 3-4. Viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegiela riekteásahusas

Duopmostuoluid várás main lea ámmátbiire mii ollásit dahje muhtun muddui gokčá hálddašanguovllu, gustojit lassin čuovvovaš njuolggadusat sámegiela anu birra:

1. . Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámegillii ovddidit proseassačállosiid oktan čuvvosiiguin, čálalaš duođaštusaid dahje eará čálalaš oktavuohtaváldimiid sámegillii. Jos duopmostuollu áigu vuostebealláigaskkustit oktavuohtaváldimiid, de doaimmaha daid jorgaleami dárogillii. Jorgaleamis lea vejolaš vealtat jus vuostebeallimiehtá dasa..
2. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta njálmálaččat č váldit oktavuoda duopmostuolui jos diggeláгат addet vejolašvuođa váldit oktavuoda njálmálaččat dan sajis go čálalaččat. Jos duopmostuollu lea geatnegahttojuvvon čállit oktavuodaváldima, de sáhtá olmmoš,

gii váldá oktavuoda, gáibidit ahte čállojuvvo sámegillii. Dákkár gáibádus ii rihko mange áigemeari. Ovtteža nubbi ja goalmát čuokkis gustojit seamma láhkái.

3. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámástit dikkiin. Jos muhtun guhte ii máhte sámegiela, lea šiehtadallamiin mielde, de adnojuvvo dulka gean diggi lea nammadan dahje dohkkehan.
4. Go áššái gulli bealli dan sihtá, de sáhtta rievtti ovdaolmmoš mearridit ahte šiehtadallangiella lea sámegiella. Golmmeža nubbi čuokkis gusto seamma láhkái.
5. Jos sámegiella lea šiehtadallangiella, de sáhtta rievtti ovdaolmmoš mearridit ahte maiddái diggegirjáiige čállojuvvo sámegillii. Duopmostuollu doaimmaha jorgaleami dárogillii.
6. Duopmostuollu bearráigeahččá ahte diggegirjjit mat leat čállojuvvon dárogillii, jorgaluvvojit sámegillii go áššái gulli bealli nu gáibida. Dákkár gáibádus ii rihko mange áigemeari.

Politiija- ja sivahallaneiseválddi várás mas lea bálvalanbiire mii ollásit dahje muhtun muddui gokčá hálddašanguovllu, gustojit lassin čuovvovaš njuolggadusat sámegiela anu birra:

1. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámástit dutkkahaladettiinis orgána kantovrras.
2. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámástit njálmmálaš váidima ja duopmováidaleami oktavuodas.

Romssa ja Finnmárku vearrodahkoeastadanásahusaid várás gustojit lassin čuovvovaš njuolggadusat sámegiela anu birra:

1. 3-5 § gusto seamma láhkái giddagasas čohkkájeddjiid várás.
2. Giddagasas čohkkájeddjiin lea vuoigatvuohta sámástit gaskaneaset ja lagamuččaideasetguin.
3. Giddagasas čohkkájeddjiin lea vuoigatvuohta sámegillii ovddidit njálmmálaš duopmováidalusa giddagasbáikki eiseváldái.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78, rievdaduvvon lága bokte geassemánu 20. b. 2003 nr. 45 (fámus suoidnemánu 1. b. 2003 geassemánu 20. b. 2003 nr. 712 res. mielde), geassemánu 17.b. 2005 nr. 90 (fámus ođđajagimánu 1.b. 2008, ođđajagimánu 2007 res. 26 nr. 88), rievdaduvvon ođđajagimánu 26.b. 2007 lágain nr. 3.

§ 3-5. Viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegiela dearvvasvuoda- ja sosiálasuorggis

Sus guhte háliida sámegiela atnit suodjalan dihtii beroštumiidis báikkálaš ja guovlulaš almmolaš dearvvasvuoda- ja sosiálalágádusain, lea vuoigatvuohta oažžut bálvalusa sámegillii.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-6. Ovttaskas olbmui girkobálvalusat

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámegillii oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid Norgga girku searvegottiin hálddašanguovllus.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-7. Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái

Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašan-guovllus, lea vuoigatvuohta oažžut báikkáhuovvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbbáša dakkár máhtu. Lea vejolaš mearridit ahte vuoigatvuohta geatnegahtta bargi joatkit orgánas bargat dihto áiggi maŋŋá oahpu. Gonagas mearrida dárkileabbo njuolggadusaid dáid mearrádusaid čađaheami birra.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-8. Vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas. Gonagas sáhtta addit dárkileabbo njuolggadusaid dán mearrádusa čađaheami birra.

Vuođđoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámegiela ja sámegillii oahpaheami várás gustojit dat njuolggadusat mat leat vuođđoskuvlalágas ja joatkkaoahpahuslágas (oahpahuslágas), ja dat njuolggadusat mat leat daidda lágaide lassin.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78. Rievdaduvvon lága bokte suoidnemánu 17. b. 1998 nr. 61 (biddjojuvvui fápmui borgemánu 1. b. 1999 skábmamánu 27. b. 1998 nr. 1096 res. mielde).

§ 3-9. Sámegiella gieldda hálddahusas

Gielldastivra sáhtta mearridit ahte sámegiella galgá leat dássálagaid dárogielain olles dahje muhtin osiin gieldda hálddahusas.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-10. Njuolggadusaid doaibmaguovllu viiddideapmi

Gonagas sáhtta mearridit ahte dán kapihttala mearrádusat mat leat ráddjejuvvon hálddašanguovllu báikkálaš dahje guovlulaš almmolaš orgánaide, galget ollásit dahje muhtun muddui gustot maiddá earáge almmolaš orgánaide dahje priváhta riektesubjeakta go dat mearridit stáhta dahje gieldda beales.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-11. Váidin

Jos almmolaš orgána ii čuovo dán kapihttala mearrádusaid, de sáhtta son geasa ášši njuolga guoská, váidit dan orgánii mii lea dastta bajábealde dan orgána masa váidda guoska. Fylkkamánni lea dat ásahus masa váidojuvvo go váidda guoská gieldda dahje fylkkagieldda orgánii.

Maiddá riikkaviidosas sámi organisašuvnnain ja riikkaviidosas almmolaš orgánain main leat doaimmat main lea erenoamaš mearkkašupmi oppa sámi álbmogii dahje osiide sámi álbmogis, lea vuoigatvuohta váidit dakkár áššiin. Nu lea maiddá áššiin mat eai čuoze njulgestaga ovttaskas olbmui.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78.

§ 3-12. Sámi giellabarggu organiseren

Sámediggi galgá suodjalit ja ovddidit sámegeiela Norggas.

Sámediggi dieđiha juohke njealját jagi Gonagassii mo sámegeiela dilli lea Norggas.

Lasihuvvon lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr. 78, rievdaduvvon lága bokte juovlamánu 13. b. 2002 nr. 81 (biddjojuvvui fápmui odđajagimánu 1. b. 2003juovlamánu 13. b. 2002 nr. 1394 res. mielde).